

ישראל/רצועת עזה

מבצע "עופרת יצוקה": 22 יום
של הרס וחורבן

AMNESTY
INTERNATIONAL

Amnesty International Publications

First published in [2009] by
Amnesty International Publications
International Secretariat
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom
www.amnesty.org

© Copyright Amnesty International Publications 2008

Index: [MDE 15/015/2009]
Original Language: English
Printed by Amnesty International, International Secretariat, United Kingdom

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without the prior permission of the publishers.

Cover photo: [Credit]

אמנסטי אינטרנשיונל הוא ארגון חובק עולם
המונה 2.2 מיליון חברים בלמעלה מ-150 מדינות
ושטחים. חברי הארגון פועלים לשים קץ
להפרות חמורות של זכויות האדם. בחזונו, כל
אדם נהנה מכל הזכויות המעוגנות בהצהרה לכל
באי עולם בדבר זכויות האדם ובסטנדרטים
בינלאומיים אחרים לזכויות האדם. אמנסטי
אינטרנשיונל אינו קשור בשום ממשלה,
אידיאולוגיה פוליטית, אינטרס כלכלי או דת.
עבודתנו ממומנת בעיקר באמצעות דמי החבר
של חברי הארגון ותרומות.

AMNESTY
INTERNATIONAL

תוכן העניינים

מבוא.....	6
1. הרג אזרחים פלסטינים בידי כוחות ישראליים	10
1.1 תקיפות מדויקות.....	14
1.1.1 התקפות אוויריות על מבנים.....	14
1.1.2 התקפות אוויריות שכוונו אל בני אדם.....	17
1.1.3 הפגזות מטנקים – ירי על "כל מה שזז".....	21
1.2 ירי מטווח קצר.....	25
1.3 התקפות חסרות הבחנה.....	28
1.3.1 זרחן לבן.....	28
1.3.2 פצצות מרגמה.....	36
1.3.3 פלאשט.....	38
1.4 תקיפת צוותי רפואה והפרעה לעבודתם.....	40
1.4.1 צוותי רפואה בקו האש.....	40
1.4.2 מניעת גישה של פצועים לטיפול רפואי.....	43
2. אין מקום בטוח	46
2.1 שימוש באזרחים פלסטינים כ"מגנים אנושיים".....	46
2.2 אזהרות לא יעילות.....	49
2.3 שלילת גישה לסיוע הומניטארי.....	49
3. הרס בלתי מוצדק ברצועת עזה	52
3.1 הרס בתים ללא הצדקה.....	53
3.2 הרס מבני ציבור ללא הצדקה.....	56
3.3 החרבתה של כלכלה שברירית.....	57
3.4 שממה חקלאית.....	59
3.5 הרציונאל הישראלי להרס הסיטונאי.....	60

4. התנהלותם של ארגונים פלסטיניים חמושים	62
4.1 ירי רקטות	62
4.1.1 אזרחים ישראלים בקו האש	63
4.1.2 התרחבות מעגל האימה	65
4.1.3 גישתם של הארגונים החמושים לירי הרקטות	66
4.2 התנהלות המעמידה אזרחים פלסטיניים בסכנה	68
4.2.1 ירי רקטות, לחימה ואחסון נשק באזורי מגורים	69
4.2.2 טענות ישראליות בדבר שימוש ב"מגנים אנושיים"	69
4.2.3 האחריות לביטחונה של האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה	71
5. המשפט הבינלאומי והעימות ברצועת עזה ובדרום ישראל	73
5.1 המשפט ההומניטארי הבינלאומי	73
5.1.1 סכסוך מזוין בינלאומי או סכסוך מזוין שאינו בינלאומי	73
5.1.2 דיני הכיבוש	74
5.1.3 כללים החלים על ניהול מעשי איבה	76
5.2 משפט זכויות האדם הבינלאומי	79
5.2.1 הזכות לדיוור ופינוי כפוי	80
5.3 המשפט הפלילי הבינלאומי	80
5.3.1 פשעי מלחמה	80
5.3.2 פשעים נגד האנושות	80
5.3.3 אחריותם של ממונים ומפקדים	81
5.3.4 הוראותיהם של ממונים	81
5.4 מתן דין וחשבון	81
5.4.1 עשיית צדק	82
5.4.2 מדינות ופיצויים	83
5.4.3 ארגונים חמושים ופיצויים	83
6. החקירות שהתקיימו עד היום ומגבלותיהן	84
6.1 תחקירי הצבא הישראלי	84

6.2 חקירות בינלאומיות	84
המלצות	86
נספח 1: מקרים נוספים של פגיעה באזרחים פלסטינים	88
נספח 2: מקרים נוספים של פגיעה באזרחים ישראלים	93
הערות סיום	95

מבוא

"עד עכשיו אנחנו לא מבינות למה. אנחנו רוצות שלום, ואנחנו רוצות חקירה. אנחנו רוצות לדעת למה אני והאחיות שלי הפכנו ליתומות. למה הם הרגו את ההורים שלנו, את המשפחה שלנו?"

פתחייה מוסא, שהוריה, אחיה ואחיותיה נהרגו בהתקפה אווירית ישראלית בעת שישבו בחצר ביתם (ר' פרק 1.1.2)

ב-27 בדצמבר 2008, בשעה 11:30 בבוקר, פתחו כוחות ישראלים ללא אזהרה במערכה הרסנית של הפצצות על רצועת עזה. מטרתה המוצהרת של המערכה, שכונתה מבצע "עופרת יצוקה", הייתה לשים קץ לירי הרקטות של ארגונים חמושים המזוהים עם חמאס ושל פלגים פלסטיניים אחרים לתוך שטח ישראל. ב-18 בינואר 2009 הכריזו ישראל וחמאס, בנפרד, על הפסקת אש חד-צדדית. עד ליום זה נהרגו כ-1,400 פלסטינים, ובהם כ-300 ילדים, ומאות אזרחים לא חמושים נפצעו. אזורים נרחבים ברצועה נהרסו עד היסוד ואלפים רבים של בני אדם נותרו ללא קורת גג. הכלכלה, שמצבה היה נואש כבר קודם לכן, קרסה לחלוטין.

לחלק ניכר מההרס לא הייתה הצדקה והוא נגרם במישרין מהתקפות על אובייקטים אזרחיים או מהתקפות שלא הבחינו בין מטרות צבאיות לבין אובייקטים אזרחיים. התקפות אלה הפרו את כללי היסוד של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ובייחוד את האיסור לבצע התקפות ישירות על אזרחים ועל אובייקטים אזרחיים (עקרון ההבחנה), את האיסור על התקפות חסרות הבחנה או בלתי מידתיות ואת האיסור על ענישה קולקטיבית.

מאות אזרחים נהרגו בהתקפות שבוצעו באמצעות כלי נשק מדויקים ביותר: פצצות המשוגרות מן האוויר, טילים ופגזי טנקים. אזרחים נוספים, כולל נשים וילדים, נורו מטווח קצר בעת שלא נשקפה מהם כל סכנה לחיי חיילים ישראלים. הפצצות אוויריות, שבוצעו באמצעות מטוסי קרב ישראלים מסוג אף-16, כוונו אל בתיהם של אזרחים, והרסו אותם ללא אזהרה. בהתקפות אלה נהרגו ונפצעו רבים מתושבי הבתים, לעתים קרובות בשנתם. בהרוגים היו ילדים ששיחקו על גגות בתיהם או ברחוב, אזרחים אחרים שעסקו בשגרת יומם ואנשי צוותים רפואיים שטיפלו בפצועים. אנשים אלה נהרגו לאור יום מפגיעת טילים מונחים מסוג "הלפיר" או מסוגים אחרים ששוגרו ממסוקים ומכלי טיס בלתי מאוישים (כטב"מים), המכונים גם מל"טים, או מפגיעת "פגזים מונחים" שנורו מטנקים.

מדובר בכלי נשק המאפשרים למפעיליהם לראות את המטרות לפרטי פרטים ולפגוע במדויק אפילו בכלי רכב הנעים במהירות.¹ אשר על כן, שאלות מטרידות נותרו ללא מענה ביחס לכך שכלי נשק כה מדויקים הביאו למותם של כל כך הרבה אזרחים, ובהם ילדים.

אזרחים רבים אחרים נהרגו ונפצעו מכלי נשק מדויקים פחות, כגון פגזי ארטילריה ומרגמות, ופגזי פלאשט הנורים מטנקים. פגזי הפלאשט אמנם ניתנים לכיוון מדויק, אך הם מפזרים אלפי חצי מתכת קטלניים במהירות גבוהה ועל-פני שטח גדול.

זרחן לבן, שהנו חומר דליק ביותר, נורה שוב ושוב ללא הבחנה על אזורי מגורים מיושבים בצפיפות. מתחמושת זו נהרגו ונפצעו אזרחים ונהרס רכוש אזרחי. לעתים מזומנות פוזר הזרחן הלבן מתוך פגזי ארטילריה שפוצצו באוויר. דבר זה החמיר עוד יותר את תוצאותיהן של ההתקפות ההרסניות. כל פגז פלט למעלה ממאה שבבי לבד ספוגים בזרחן לבן שניצתו עם החשיפה לחמצן, צנחו על בתים ורחובות, והבעירו אש בבני אדם וברכוש. לאחר ששחררו את רכיבי התבערה שבתוכם, התרסקו הפגזים, לעתים קרובות לתוך מבנים, והביאו להרג ופציעה נוספים. במהלך העימות הכחישו גורמים ישראלים רשמיים שוב ושוב את השימוש בזרחן לבן. עובדה זאת עיכבה או מנעה מתן טיפול הולם לאנשים שסבלו מכאבים עזים בשל כוויית שפגו. ייתכן שלולא הכחשות אלה ניתן היה להציל חלק מהאנשים שמתו מפציעיהם.

בארטילריה בכלל ובפגזי זרחן לבן בפרט אסור להשתמש בתוך אזורים מיושבים בשום מקרה.² למרות זאת, כוחות ישראליים ברצועה ירו שוב ושוב לתוך אזורים מגורים מיושבים בצפיפות, בידיעה שנסק בלתי מדויק מסוג זה יהרוג ויפצע אזרחים. התקפות אלה היו חסרות הבחנה ולפיכך בלתי חוקיות על-פי המשפט הבינלאומי.

היקפן של ההתקפות ועוצמתן היו חסרי תקדים. זאת, גם כאשר מביאים בחשבון שהמבצעים הצבאיים שישראל ערכה ברצועת עזה בשנים קודמות נעשו קטלניים יותר ויותר.³ ב-22 ימי המבצע הצבאי נהרגו פלסטינים רבים יותר ונהרס רכוש רב יותר מאשר בכל מתקפה ישראלית קודמת.

האתרים שהותקפו שוב ושוב, בין היתר באמצעות זרחן לבן וכלי נשק בלתי מדויקים אחרים, היו נתונים למעקב צמוד באמצעות מל"טים ישראליים. לכן, אין זה מתקבל על הדעת שהכוחות הישראליים לא היו מודעים לנוכחותם של אזרחים באתרים אלה.

גורמים ישראליים רשמיים ידעו כבר מיומו הראשון של מבצע "עופרת יצוקה" כי אזרחים רבים נהרגו ונפצעו. אף על פי כן, המשיכו הכוחות הישראליים לפעול על-פי אותן טקטיקות במשך כל 22 ימי המתקפה, והביאו בכך למספר גדל והולך של נפגעים מקרב האזרחים. דפוס ההתקפות ומספרם הגדול של האזרחים שנהרגו בהן מעידים על התנהלות פזיזה ובלתי זהירה, על זלזול בחיי אזרחים וברכושם ועל הימנעות עקבית מהבחנה בין מטרות צבאיות לבין אזרחים ואובייקטים אזרחיים.

אלפי בתי מגורים, בתי עסק ומבני ציבור אזרחיים נהרסו. באזורים מסוימים נחרבו שכונות שלמות עד היסוד וחיות משק נהרגו. חלק ניכר מן ההרס היה תוצר של התנהלות מופקרת ומכוונת, ואופן ביצועו, לצד הנסיבות שבהן בוצע, מלמד על כך שלא ניתן היה להצדיקו על יסוד צורך צבאי. לעתים קרובות נבע ההרס מהתנהלות פזיזה ולא זהירה ומהתקפות חסרות הבחנה, ששרשרת הפיקוד התירה, ואולי אפילו הורתה ישירות על ביצועו, ואשר לעתים נראה היה כי נועדו להעניש את התושבים על מעשיהם של ארגונים חמושים.

לכל אורך מבצע "עופרת יצוקה" מנעו כוחות ישראליים גישה לטיפול רפואי ולסיוע הומניטארי מפצועים ומאנשים שנלכדו. מניעת גישה זו לא הייתה עניין נדיר כלל ועיקר. הכוחות אסרו על אמבולנסים ועל אנשי צוות רפואי לטפל בפצועים ולפנותם לבתי חולים, ובכמה מקרים אף פגעו במכוון באמבולנסים, בצוותי הצלה ובאנשים אחרים שניסו לפנות פצועים. בשל כך מתו אנשים שניתן היה להצילם, ואחרים סבלו שלא לצורך ופציעתם הוחמרה. בין הלכודים שנאסר עליהם לגשת לקבל טיפול רפואי או לצאת מאזורים שהכוחות הישראליים השתלטו עליהם היו ילדים, נשים וקשישים. כלי רכב ומתקנים רפואיים או הומניטאריים נהרסו או ניזוקו גם הם בהתקפות ישראליות, שחלקן כוונו לאובייקטים אלה וחלקן היו חסרות הבחנה.

בכמה מקרים, חיילים ישראלים אף השתמשו באזרחים, ובכלל זה בילדים, כ"מגנים אנושיים", תוך סיכון חייהם של אזרחים אלה. חיילים השתלטו על בתים, הפכו אותם לעמדות צבאיות, וכפו על אזרחים להישאר בתוך הבתים התפוסים או לידם. אזרחים מסוימים הוכרחו לבצע משימות מסוכנות כגון בדיקה של מבנים ושל אובייקטים שנחשדו כממולכדים. חיילים אף תפסו עמדות ושיגרו התקפות מתוך בתים מיושבים ומסביבתם, תוך חשיפת תושבים לסכנה שיותקפו או שייקלעו לחילופי אש.

ישראל ומצרים הותירו את גבולותיה של רצועת עזה סגורים במהלך כל מבצע "עופרת יצוקה". מיליון וחצי תושביה של עזה לא יכלו לצאת משטחה ואף לא למצוא מקום בטוח לשהות בו בתחומיה. בשונה מדרום ישראל, שבה הקימו הרשויות הישראליות מקלטים שיגנו על התושבים מפני ירי רקטות שבוצע על-ידי ארגונים פלסטיניים חמושים, ברצועה אין מקלטים ואף לא ניתן לבנות מקלטים כיוון שישראל אוסרת זה זמן רב להכניס לרצועה חומרי בניין.

הצבא הישראלי קרא לתושבים ברצועת עזה לנטוש את בתיהם ואת שכונות מגוריהם וגרם בכך לבהלה המונית. ההודעות הועברו באמצעות שיחות טלפון אקראיות שבהן הושמעו אזהרות מוקלטות, באמצעות שידורי רדיו ובאמצעות פיזור עלונים בשמי הרצועה. ההודעות לא גובו בהגנה של ממש, ובאזורים מסוימים נלכדו התושבים בבתיהם, ואף על פי ששמעו את הצבא הישראלי מזיהר אנשים וקורא להם לעזוב, לא יכלו לעשות כן. זאת, כיוון שהכוחות הישראליים באזור לא התירו כל תנועה, וכל אדם שיצא מביתו הסתכן בכך שיירו לעברו.⁴ אחרים, שנמלטו מבתיהם, נהרגו או נפצעו כאשר הצבא הישראלי התקיף בתי ספר של האו"ם ומקומות אחרים שבהם מצאו מקלט.

אזרחים היו נתונים למתקפה גם בדרומה של ישראל. ארגונים פלסטיניים חמושים המשיכו לירות רקטות לשטח ישראל, מדי יום, בכל 22 ימי העימות. הזרוע הצבאית של חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים ירו כמה מאות רקטות ופגזי מרגמה לתוך חלקה הדרומי של ישראל, הרגו שלושה אזרחים ופצעו עשרות אחרים. כמה בתי מגורים אזרחיים ומבנים אחרים ניזוקו, חלקם באורח קשה. שישה חיילים ישראלים נהרגו גם הם בהתקפות פלסטיניות.⁵

פגזי מרגמה ורקטות "קסאם", המיוצרים ברצועת עזה, וכן רקטות מסוג "גראד", שטווח הירי שלהן גדול יותר ואשר מוברחות ממצרים לרצועת עזה בתוך מנהרות, הם כלי נשק בלתי מונחים שלא ניתן לכוון אל מטרות ספציפיות. התקפות שבהן משתמשים ברקטות כאלה הן התקפות חסרות הבחנה ולפיכך אינן חוקיות על-פי המשפט הבינלאומי. אף שבמרבית המקרים נפלו רקטות אלה בשטחים פתוחים, והתפוצצו מבלי לפגוע באיש, כל רקטה כזאת עלולה הייתה להיות קטלנית. גשם הרקטות והפגזים שירד על דרום ישראל במשך כל 22 ימי מבצע "עופרת יצוקה" עורר בהלה בקרב האוכלוסייה האזרחית באזור. אלפי משפחות נמלטו לאזורים אחרים במדינה, ואנשים שנותרו בבתיהם בדרום נאלצו לרוץ למקום מוגן בכל פעם שנשמעה האזעקה המזהירה מפני רקטה מתקרבת.

חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים הפרו את המשפט ההומניטארי הבינלאומי גם בהתנהלותם בתוך רצועת עזה. הם ירו רקטות מאתרים הסמוכים לבתי אזרחים ומיקמו באתרים כאלה ציוד צבאי ועמדות צבאיות, ובכך חשפו תושבים להתקפות ישראליות או לחילופי אש וסיכנו את חייהם.

עם זאת, בניגוד לטענות בדבר שימוש ב"מגנים אנושיים" שגורמים ישראלים רשמיים חזרו עליהן שוב ושוב, אמנסטי אינטרנשיונל לא מצא כל ראיות לכך שחמאס או ארגונים פלסטיניים חמושים אחרים כיוונו את תנועת האזרחים כך שתגן על אובייקטים צבאיים מפני התקפות. הארגון אף לא מצא ראיות לכך שחמאס או ארגונים פלסטיניים חמושים אחרים כפו על תושבים להישאר במבנים שבהם השתמשו לוחמים או בסביבתם, ואף לא לכך שלוחמים פלסטינים מנעו מתושבים לעזוב מבנים או אזורים שחמושים השתלטו עליהם.

לכל אורך מבצע "עופרת יצוקה", ובמשך כמה שבועות לפני שהמבצע החל, סירב הצבא הישראלי להתיר למשקיפים עצמאיים, לעיתונאים, לפקחים מטעם ארגונים בינלאומיים לזכויות האדם ולעובדים של ארגוני סיוע להיכנס לרצועת עזה. בכך למעשה ניתק הצבא הישראלי את הרצועה מן החוץ ומנע ניטור ודיווח עצמאיים על התנהלות כוחותיו במקום.⁶ אפילו לאחר שהוכרזה הפסקת האש, ב-18 בינואר, המשיך הצבא הישראלי למנוע גישה לרצועה מעובדים רבים בארגונים לזכויות האדם ובארגוני סיוע וכן מעיתונאים. מרבית נמנעה הגישה לרצועה גם ארבעה חודשים לאחר מכן.⁷

עד היום, חמישה חודשים לאחר תום מבצע "עופרת יצוקה", לא הקימו הרשויות הישראליות שום גוף עצמאי ונטול פניות לחקור את התנהלות כוחותיהם, ואף התנגדו בתוקף להקמתם של גופים חוקרים מסוג זה. הרשויות הישראליות סירבו לשתף פעולה עם משלחת בינלאומית ועצמאית לבדיקת העובדות שהוקמה על-ידי מועצת זכויות האדם של האו"ם בראשותו של השופט ריצ'רד גולדסטון, ואף לא הסכימו לאפשר לה גישה לרצועה.⁸ בכך פגע הצבא הישראלי ביכולתה של המשלחת לממש את יעודה. כמו כן דחה הצבא ממצאי ועדת בדיקה של האו"ם, שחקרה תשע התקפות על מתקני או"ם ועל אנשי צוות של האו"ם שבוצעו במהלך מבצע "עופרת יצוקה".⁹

אמנסטי אינטרנשיונל וארגונים אחרים לזכויות האדם, וכן כלי תקשורת בינלאומיים, ישראלים ופלסטיניים, פרסמו טענות בדבר פשעי מלחמה והפרות קשות אחרות של המשפט הבינלאומי שבוצעו בידי הכוחות הישראליים במהלך מבצע "עופרת יצוקה". הרשויות הישראליות דחו האשמות אלה בטענה שחמאס מונע קיום חקירות עצמאיות כלשהן וכופה על אנשים להעלות האשמות שווא. אך טענת ישראל אינן עומדות במבחן המציאות. נציגי אמנסטי אינטרנשיונל שביקרו ברצועה במהלך מבצע "עופרת יצוקה" ולאחריו, כמו-גם בהזדמנויות רבות אחרות בשנים האחרונות, הצליחו לבצע את תחקיריהם ללא הפרעה, ולעתים מזדמנות נמתחה באוזניהם ביקורת על התנהלותו של חמאס, כולל על ירי הרקטות. בעת ששהו ברצועה חקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל גם פשעים והפרות של זכויות האדם שביצעו כוחות ומיליציות של חמאס נגד פלסטינים אחרים, כולל הרג מכוון, עינויים, חטיפות ומעצרים שרירותיים. הממצאים פורסמו ב-10 בפברואר 2009 בדו"ח שכותרתו: "מסע הקטל של חמאס בצל המלחמה בעזה".¹⁰

החל בתחילת פברואר פנה אמנסטי אינטרנשיונל שוב ושוב לרשויות הישראליות בבקשה לקיים פגישה עם נציגיהן כדי לדון בממצאי התחקיר שערך ובחששות העולים ממנו. נכון ל-18 ביוני 2009, טרם ענו הרשויות הישראליות לפניות אלה. הרשויות אף התעלמו מבקשות לקבלת מידע על מקרים רבים המוזכרים בדו"ח זה.

בה בעת, לא זו בלבד שחמאס, אשר שולט בפועל ברצועה, נמנע מחקירת התקפות רקטות שביצעו אנשיו וארגונים חמושים אחרים, הוא אף מתעקש להצדיק התקפות בלתי חוקיות אלה.

אמנסטי אינטרנשיונל סבור כי מותם של אזרחים לא חמושים כה רבים והדרך שבה הותקפו מחייבים חקירה יסודית, מעמיקה ונטולת פניות בנוגע להתנהלותם של כל הצדדים לעימות. זאת, במטרה להגיע לחקר האמת, כדי שניתן יהיה לחייב את האחראים להתקפות בלתי חוקיות על אזרחים ועל רכוש אזרחי לתת את הדין על מעשיהם ולמען הבטחת פיצוי לקורבנות.

לשם כך, ארגון אמנסטי אינטרנשיונל קורא לקהילה הבינלאומית להעניק תמיכה מלאה למשלחת הבינלאומית לבדיקת העובדות שהקימה מועצת זכויות האדם של האו"ם; ומנגד, לרשויות הישראליות ולחמאס, השולט בפועל ברצועה, לשתף פעולה עם המשלחת. בכלל זה יש לאפשר לחברי המשלחת להיכנס לישראל ולרצועת עזה. כמו כן, על הרשויות הישראליות לדאוג לקיומן של חקירות מקומיות, נטולות פניות ויסודיות, שייבחנו ראיות המצביעות על כך שכוחות ישראלים ביצעו הפרות קשות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי במהלך העימות. על ישראל להבטיח פיצוי מלא על השלכות מעשיה ומחדליה הבלתי חוקיים. ברמה הבינלאומית, על מדינות להפעיל סמכות שיפוט בכל מקרה שבו קיימות די ראיות לכך שמי מהצדדים ביצע פשעי מלחמה או פשעים אחרים על-פי המשפט הבינלאומי.

לבסוף, הן על הרשויות הישראליות והן על שלטון חמאס לנקוט סדרה של אמצעים נוספים כדי למנוע הרג של אזרחים בעתיד. על הצבא הישראלי, למשל, לציית באורח מלא לחובה לנקוט באמצעי זהירות בעת ביצוע התקפות ולהתחייב בפומבי שלא להשתמש בארטילריה, בזרחן לבן ובנשק חסר הבחנה אחר באזורים מיושבים בצפיפות. על שלטון חמאס, מצדו, להבטיח כי שום ארגון חמוש הפועל בשטחים הנתונים בפועל לשליטתו לא יבצע ירי בלתי חוקי של רקטות על מרכזי אוכלוסייה אזרחיים בישראל. (לרשימה מלאה יותר של המלצות ארגון אמנסטי אינטרנשיונל לקהילה הבינלאומית, לרשויות הישראליות ולשלטון חמאס ר' פרק ההמלצות).

מימין: פגזי ארטילריה ופגזי מרגמה ישראלים ברצועת עזה; משמאל: שייריו של טיל "הלפיר" מתוצרת ארה"ב שהרג שלושה פרמדיקים וילד (ר' פרק 1.4.1) © AI

1. הרג אזרחים פלסטינים בידי כוחות ישראליים

"אני רוצה אגרסיביות. אנחנו עכשיו חושדים בבניין, אנחנו מורידים את הבניין... יש מישהו חשוד באיזו קומה של בית – נעיקף לשם פגז. אין התלבטויות... אף אחד לא מתלבט. שהטעויות יהיו על החיים שלהם, לא על החיים שלנו"

מפקד פלוגה בתדריך ביטחוני לחיילים במהלך מבצע "עופרת יצוקה".¹¹

במבצע "עופרת יצוקה", בין ה-27 בדצמבר 2008 לבין ה-18 בינואר 2009, נהרגו כ-1,400 פלסטינים בהתקפות של כוחות ישראליים. כ-5,000 נוספים נפצעו, ורבים מהם הפכו נכים לכל חייהם. מאות מההרוגים היו אזרחים לא חמושים, כולל כ-300 ילדים, למעלה מ-115 נשים וכ-85 גברים מעל גיל 50.¹² נתונים אלה מבוססים על מידע שנאסף בידי נציגי ארגון אמנסטי אינטרנשיונל ברצועת עזה ועל מקרים שתועדו בפירוט בידי ארגונים לא ממשלתיים מקומיים ואנשי צוותים רפואיים ברצועה. על-פי ארגונים פלסטיניים לזכויות האדם ברצועת עזה, שני שלישים מן ההרוגים היו אזרחים. לרשות נציגי אמנסטי אינטרנשיונל שערכו תחקיר ברצועה בחודשים ינואר-פברואר 2009 לא עמדו הזמן והמשאבים הנדרשים כדי לאמת את כל הדיווחים על מקרי הרג, אך הם חקרו עשרות מקרים הנוגעים ללמעלה מ-300 קורבנות, שיותר ממחציתם ילדים ונשים, ואספו מידע מקשת רחבה של מקורות. מן הבדיקה עלה כי ההערכה שנהרגו כ-1,400 בני אדם היא מדויקת, וכי נוסף על הילדים, הנשים והגברים מעל גיל 50, היו בין ההרוגים גם כ-200 גברים שטרם מלאו להם 50 שנה ואשר היו אזרחים לא חמושים שלא השתתפו כלל במעשי האיבה. נוסף לכך, ב-27 בדצמבר 2008 בבוקר, ברגעיו הראשונים של מבצע "עופרת יצוקה", נהרגו כ-240 שוטרים בהפצצות של תחנות משטרה ברחבי רצועת עזה. רבים מן השוטרים נהרגו במתקפה האווירית הראשונה של ישראל, שכוונה אל מצעד שנערך בטקס הסיום של קורס צוערי משטרה, במתחם המשטרה הראשי בעיר עזה. אף שחלק מהשוטרים שנהרגו בהפצצות אלה היו גם חברים מן השורה בזרוע הצבאית של חמאס (נוסף להיותם אנשי משטרה), רבים מהשוטרים לא היו קשורים לארגונים חמושים ואיש מהם לא השתתף במעשי איבה בעת שהופצצו ונהרגו.¹³

הצבא הישראלי טוען כי מספרם הכולל של ההרוגים עומד על פחות מ-1,200 בני אדם וכי רוב ההרוגים לא היו אזרחים.¹⁴ אך הרשויות הישראליות לא סיפקו רשימות כלשהן של הרגים – לא של אלה שלטענתן היו לוחמים ולא של אזרחים.

הצבא הישראלי טוען כי כוחותיו פעלו בהתאם למשפט הבינלאומי וביצעו רק התקפות מידתיות נגד מטרות צבאיות, ומאשים את חמאס בכל נזק שנגרם לאוכלוסייה הפלסטינית. אמנסטי אינטרנשיונל אינו חולק על כך שרבות מההתקפות של הכוחות הישראליים במהלך מבצע "עופרת יצוקה" כווננו אל מטרות צבאיות ולא גרמו נזק בלתי מדתי לעוברי אורח לא מעורבים, ועל כך שמסיבה זו ענו התקפות אלה על דרישות המשפט הבינלאומי. חברים בארגונים פלסטיניים חמושים נהרגו במהלך עימותים עם כוחות קרקע ישראליים, אחרים הותקפו כשירו רקטות או כשהשתתפו באופן אחר במעשי איבה, וחמושים נוספים הותקפו בנסיבות אחרות שאף הן לא היו הפרה של דיני הסכסוך המזוין.

אמנסטי אינטרנשיונל אף אינו טוען כי כל ההתקפות הישראליות שבהן נהרגו או נפצעו אזרחים פלסטינים לא היו חוקיות. במקרים מסוימים, ייתכן שעוברי אורח פלסטינים נהרגו בגלל טעויות אנוש אמתיות או תקלות טכניות בכלי הנשק, או שנפלו קורבן, שלא במתכוון, להתקפות חוקיות על

מטרות צבאיות – כולל במקרים שבהם ארגונים פלסטיניים חמושים לא נקטו את אמצעי הזהירות הנחוצים או השתמשו בטקטיקות שחשפו אזרחים לסכנה מופרזת.

עם זאת, לא ניתן להצדיק את הריגתם של מאות אזרחים פלסטיניים שלא השתתפו בעימות, כולל כ- 300 ילדים, בטענה שמותם היה "נזק נלווה" – תוצאה משנית של התקפות שהיו חוקיות מכל בחינה אחרת – או שנהרגו בטעות. אף לא ניתן להצדיק הרג זה בטענה שמקורו בתגובות מבוהלות של חיילים בודדים שפעלו תחת אש.

ההתקפות שהביאו למספר הרב ביותר של הרוגים ופצועים בוצעו באמצעות תחמושת ארוכת טווח בעלת רמת דיוק גבוהה ביותר, שנורתה מתוך כלי טיס קרביים, מסוקים ומל"טים, או מטנקים שהוצבו במרחק של עד כמה קילומטרים מן המטרה, לעתים מזומנות נגד מטרות שנבחרו מראש, תהליך שמחייב בדרך כלל אישור מדרג גבוה בשרשרת הפיקוד.

נפגעי התקפות אלה לא נקלעו לאש צולבת בין חמושים פלסטיניים לבין כוחות ישראליים, ולא הגנו בגופם על חמושים או על מטרות לגיטימיות אחרות. רבים מהם נהרגו בשנתם כשבתיהם הופצו. אחרים הפכו מטרה להפצה אווירית או להפגזה מטנקים בעת ששהו בבית ועסקו בשגרת יומם, ישבו בחצר הבית או תלו כביסה על הגג. ילדים נפגעו מטילים או מפגזי טנקים כשלמדו או שיחקו בחדרי השינה שלהם, על גגות או מחוץ לבתיהם. אחרים הלכו ברגל או רכבו על אופניים ברחוב. פרמדיקים ואמבולנסים הותקפו שוב ושוב בעת שפינו פצועים או הרוגים.

על יסוד הראיות שאסף במהלך תחקיר השטח שלו ועל סמך מידע נוסף שנאסף מקשת רחבה של מקורות, ובכלל זה מידע שמסרו הרשויות הישראליות, ארגון אמנסטי אינטרנשיונל סבור כי אזרחים פלסטיניים לא חמושים רבים נהרגו בהתקפות שהפרו את המשפט ההומניטארי הבינלאומי ובשל דפוסי פעולה האסורים על-פיו, וכי הכוחות הישראליים:

- לא נקטו את כל אמצעי הזהירות האפשריים בעת בחירת אמצעי ההתקפה ושיטות ההתקפה כדי להימנע, או לפחות למזער, אובדן נלווה של חי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים או נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים;
- ביצעו התקפות בלתי מידתיות וחסרות הבחנה;
- ביצעו התקפות ישירות על אזרחים ועל אובייקטים אזרחיים, כולל אנשי צוות רפואי וכלי רכב רפואיים;
- לא אפשרו מעבר של אנשי צוות וכלי רכב רפואיים או גישה מהירה של אחרים אליהם.

הצבא הישראלי ורשויות השלטון הישראליות דחו באופן חוזר ונשנה את הטענות שהועלו בדבר פגיעה באזרחים פלסטיניים, גילו עניין מועט בחקירת מקרים כאלה, וחזרו שוב ושוב על כך שהאחריות להרג אזרחים פלסטיניים מוטלת על חמאס. רק לעתים נדירות, אם בכלל, טרחו הרשויות לספק ראיות לביסוס טענותיהם בנוגע למקרים ספציפיים.

לדוגמה, ב-27 בדצמבר 2008, יומו הראשון של מבצע "עופרת יצוקה", הצהיר הצבא הישראלי כדלהלן: "ממשל החמאס – ראשיו ופעיליו, המפעילים טרור מלב אוכלוסייה אזרחית ובחסותה מזה זמן, הם הנושאים באחריות הבלעדית לתגובה הצבאית של ישראל". ב-19 בינואר 2009, עם תום מבצע "עופרת יצוקה", חזר דובר צה"ל על הכרזה זו בניסיון להצדיק את פעולות הצבא: "בהשתמשו באזרחים פלסטיניים כמגנים אנושיים, חמאס הוא הנושא באחריות לאובדן חי אזרחים ברצועת עזה".¹⁵

בראיון שהתקיים לאחר סוף מבצע "עופרת יצוקה" דיבר שר הפנים דאז, מאיר שטרית, על כך שמאות ילדים נהרגו בידי כוחות ישראליים במערכה הצבאית ברצועה. לדבריו, הילדים "הוחזקו כבני ערובה בידי חמאס". כאשר ציין המראיון כי לא כך דיווחו משפחות הילדים, השיב בביטול: "ואתה מאמין להם? הם השתמשו בהם כמגנים אנושיים".¹⁶ במהלך אותו ראיון, בתגובה לדברי המראיון כי "אתם גרמתם ברצועה למספר נפגעים גדול פי מאה מזה שגרמו לכם", אמר שר שטרית: "זה הרעיון שמאחורי המבצע; מה אתה חושב".¹⁷

עמדות כאלה, שגורמים ישראליים רשמיים שבו וחזרו עליהן במהלך מבצע "עופרת יצוקה", מלמדות על זלזול בכללי יסוד של המשפט הבינלאומי, ובייחוד דיני המשפט ההומניטארי הבינלאומי בדבר ניהול מעשי האיבה, המחייבים את כל הצדדים לעימות יהיו הגורמים לו אשר יהיו וללא קשר לשאלה איזה צד פתח בלחימה. יתר על כן, ייתכן שגישה זו שידרה לחיילים כי ניתן להאשים דווקא את חמאס בהתקפות הבלתי חוקיות ובהפרות הבלתי חוקיות האחרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ובכך חיזקה את תרבות החסינות מעונש בקרבם.

אף שלחימה בקבוצת גרילה היושבת בתוך אוכלוסייה אזרחית מציבה ללא ספק אתגרים מסוימים – ובייחוד זיהוי של לוחמים ונשק הממוקמים במבנים אזרחיים ותקיפתם תוך מזעור הנזק לאזרחים – הרי שאתגרים אלה הובאו בחשבון בעת גיבוש דיני המשפט ההומניטארי הבינלאומי. לפיכך, אתגרי הלחימה בכוחות בלתי סדירים לעולם אינם יכולים להצדיק התקפות חסרות הבחנה או בלתי מידתיות, הימנעות מנקיטת אמצעי זהירות להגנה על אזרחים או הפרות קשות אחרות.

פעולותיהם של הכוחות הישראליים ברצועה מלמדות כי הם ראו בכל אדם או מוסד הקשור בחמאס מטרה לגיטימית. דובר מטעם הצבא הישראלי אמר בראיון לרשת הבי-בי-סי: "ההגדרה שלנו היא שכל אדם המעורב בטרור בתוך חמאס הוא מטרה לגיטימית. זה נכון החל במוסדות צבאיים במובן הצר וכלה במוסדות הפוליטיים המספקים את המימון הלוגיסטי ואת משאבי האנוש לזרוע הטרור". דוגמות למדיניות זו כוללות את הפצצת הפרלמנט, או בכינויו הרשמי "המועצה הפלסטינית המחוקקת", וכן את הפצצתם של כמה משרדי ממשלה ומשרדים של גופי תקשורת שעל אף זיקתם לחמאס לא היו מעורבים במעשי האיבה. החלה של הגדרה כמו זו, שהנה רחבה יתר על המידה, חותרת תחת עקרון ההבחנה בין אזרחים ללוחמים המעוגן במשפט ההומניטארי הבינלאומי. בעוד מנהיגים פוליטיים המעורבים באסטרטגיה צבאית ובתכנון צבאי עלולים לאבד את חסינותם מהתקפה למשך פרק הזמן שבו הם משתתפים במעשי האיבה, הרי שחברים בחמאס או תומכים של הארגון שלא לקחו חלק ישיר במעשי האיבה היו אזרחים ואסור היה לתקוף אותם. בדומה לכך, מבנים אזרחיים, כגון משרדי ממשלה, הפרלמנט, סוכנויות תקשורת ומסגדים, אינם יכולים להפוך מטרת לגיטימית להתקפה רק משום שהם מזוהים עם שלטון חמאס בפועל (להסבר על ההגדרה של מטרת צבאית ר' פרק 5).

כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי מטילים הגבלות גם על הטקטיקות שקבוצות גרילה רשאיות לנקוט מבלי לעבור על החוק. לחימה של קבוצות אלה בצבאות של מדינות הניחנים בעוצמה רבה יותר ומצוידים ומאורגנים טוב יותר היא משימה המציבה בפניהן אתגרים מורכבים. אך אין באתגרים אלה כדי להצדיק הפרות קשות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

חיילים ישראלים ששירתו ברצועה במהלך מבצע "עופרת יצוקה" תיארו תרבות של חסינות מעונש, שבמסגרתה התיירו המפקדים לחיילים, ואפילו עודדו אותם, לירות "בכל מה שזז", אפילו כאשר לא נשקפה סכנה כלשהי לחייהם.

אריק דובנוב, ששירת בפלוגת סיור של גדוד מילואים של הצבא הישראלי, אמר: "מהתדריך הראשון לפני שנכנסים היה ברור שהצבא שינה את כל הלך הרוח שלו. במקום לקבל את אמצעי הזהירות הרגילים על הימנעות מפגיעה באזרחים, דיברו אתנו על הצורך לעשות כניסה אגרסיבית מאוד. אמרו לנו: 'כל סימן לסכנה – תבצעו ירי מסיבי'. באימונים קודמים התכוננו ללחימה נגד כוחות גרילה, אבל הפעם אמרו לנו שנתמודד עם לחימה עם חמאס במערך צבאי מלא, מה שכמובן לא קרה. חלק מאתנו הרגישו מאוד לא נוח עם ההוראות האלה. אחרים היו מרוצים שסוף סוף צה"ל מוריד את הכפפות..."¹⁸

חששות נוספים בנוגע להלך הרוח של חיילים מסוימים ושל הקצינים שפיקדו עליהם מתעוררים מקריאת כתובות נאצה כגון "מוות לערבים", "באנו להשמיד אתכם" או "ערבי טוב הוא ערבי מת" שחיילים השאירו על קירות בתים שבהם השתמשו, ולעתים מזומנות השחיתו ללא הצדקה. הכתובות אף מעלות את השאלה, האם בנוסף לביצוע התקפות פזיזות וחסרות הבחנה חיילים גם תקפו לעתים אזרחים בכוונה תחילה.

”מוות לערבים”: כתובת החתומה בידי חטיבת גבעתי של צה”ל בבית משפחת א-סמוני © AI

בסוף חודש ינואר 2009, ימים ספורים לאחר תום מבצע ”עופרת יצוקה”, התחייבה ממשלת ישראל לספק סיוע ותמיכה לקציני צבא שיועמדו לדין בחו”ל על פשעי מלחמה שביצעו כביכול ברצועת עזה. ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, טען כי ”המפקדים והחיילים שנשלחו לעזה צריכים לדעת כי הם בטוחים מפני טריבונאלים שונים”.¹⁹

בחודש אפריל 2009, לאחר שעדויות שמסרו חיילים בסמינר לבוגרי המכינה הקדם-צבאית ע”ש רבין בנוגע לשימוש בלתי חוקי בכוח נגד אזרחים ורכוש אזרחי ברצועה פורסמו בתקשורת הישראלית ובאינטרנט, מיהר הצבא להודיע על תחקיר פנימי.²⁰ בממצאי התחקיר, שהושלם בתוך כמה ימים, נדחו הטענות ונפטרו כשמועות חסרות בסיס.²¹ עם זאת, הצבא לא סיפק פרטים כלשהם בנוגע לתחקיר שערך, ומאז הוסיפו לעלות טענות בדבר הפרות, הן מפיהם של חיילים מודאגים והן מפיהם של חיילים שהתרברבו במעשיהם.

התחקירים היחידים שהצבא דיווח על ביצועם הוגבלו לכמה מקרים ונושאים, רובם כאלה שמשכו תשומת לב וביקורת בינלאומית, ואשר נבחנו על-ידי ועדת הבדיקה של האו”ם שחקרה התקפות על מתקנים ואנשי צוות של האו”ם. תוצאות תחקירים פנימיים אלה מופיעות במסמך שחילק הצבא לעיתונאים ב-22 באפריל 2009. במסמך נתבקשו העיתונאים ”להשתמש בכל הממצאים כחומר רקע שייחוס לכתב בלבד”. המסמך הכיל פרטים מעטים בלבד, ובעיקר חזר על טענות שהעלו הצבא והרשויות פעמים רבות מאז ימיו הראשונים של מבצע ”עופרת יצוקה”, מבלי לספק ראיות כלשהן שיתמכו בהן. במסמך הוזכרו שש תקריות ספציפיות בלבד, שלוש מהן קשורות למתקנים או לכלי רכב של האו”ם (נספח א’) ובשלוש נפגעו אזרחים (נספח ג’). כמו כן הוזכרו, מבלי לציין את פרטיהן, כמה תקריות שבהן נפגעו מתקנים רפואיים וצוותי אמבולנסים (נספח ב’), וכן מופיעות במסמך הערות כלליות בנוגע לשימוש בזרחן לבן (נספח ד’) ובנוגע להרס רכוש ולפגיעה בתשתית (נספח ה’).²²

אף במקרים בודדים אלה היו תחקירי הצבא שטחיים ובלתי הולמים, ונראה כי נועדו בעיקר להדוף את הביקורת ולא להגיע לחקר האמת. הצבא לא עשה ניסיון כלשהו לראיין קורבנות ועדים להתקפות, ותחת זאת הסתמך באורח סלקטיבי על דברים שמסרו חיילים מסוימים על האירועים. כצפוי, זיכו התחקירים את החיילים מכל עוול והאשימו את הקורבנות.²³ אף במקרים יוצאי דופן שבהם הודה הצבא כי אזרחים שלא היו מעורבים במעשי האיבה נהרגו בידי כוחותיו, הוא פטר את המקרים כטעויות טכניות, נמנע ממתן הסברים הולמים, והותיר שאלות חשובות ביותר ללא מענה. אמנם, פגיעה בלתי מכוונת באזרחים עוברי אורח עלולה להיגרם בשל כשלים טכניים, ליקויים מבצעיים אחרים או טעויות אנוש, אך כל המידע הזמין מלמד על כך שהכוחות הישראליים פעלו

לעתים מזומנות באורח פזיז וחסר זהירות וביצעו התקפות קטלניות נגד כל מי ששהה בטווח ראייתם מבלי לנקוט את אמצעי הזהירות הנחוצים להבחנה בין אזרחים לבין מטרות צבאיות.

ארגון אמנסטי אינטרנשיונל ביקש מהצבא הישראלי מידע על סדרה של תקיפות ספציפיות שנהרגו בהן אזרחים לא חמושים, אך עד למועד פרסום הדו"ח לא קיבל מענה כלשהו.

1.1 תקיפות מדויקות

המקרים שיפורטו להלן מדגימים את הדפוסים העיקריים של תקיפות מדויקות שבהן נהרגו ונפצעו מאות אזרחים: שיגור פצצות וטילים ממטוסי קרב מסוג אף-16, ממסוקים וממל"טים, וכן הפגזות מטנקים וירי מטווח קצר בילדים ובאזרחים לא חמושים אחרים שלא נשקפה מהם כל סכנה לחיילים שירו בהם או לאחרים. התקפות כאלה לא הבחינו בין אזרחים לבין לוחמים: במקרה הטוב ניתן לומר כי מדובר היה בהתקפות פזיזות ובלתי זהירות, אך במקרים מסוימים הראיות מלמדות כי חיילים כיוונו את התקפותיהם ישירות על אזרחים לא חמושים, ובהם על אזרחים שניסו להימלט למקום מבטחים.

1.1.1 התקפות אוויריות על מבנים

מטוסי קרב ישראליים מסוג אף-16 הפציצו כמה בתים שהיו מלאים באזרחים, והרגו את תושביהם, ובכמה מקרים גם שכנים וקרובי משפחה שמצאו מחסה בבית המופצץ לאחר שנאלצו להימלט מבתיהם שלהם.

מטוסי אף-16 מטילים את הפצצות שלהם מגובה רב ומפעיליהם אינם יכולים לראות את המטרות באופן ישיר. במקרים מסוימים המטרות נבחרות מראש ולא ניתן לעקוב אחריהן בעת ההתקפה, ובמקרים אחרים ניתן לצפות במטרות באמצעות מנגנוני מעקב, על-פי רוב מל"טים, המספקים למטוס האף-16 בזמן אמת את נקודות הציון של המטרות ומידע נוסף. בשני המקרים, המטוסים מטילים "פצצות חכמות", שמשקלן עד טון אחד, המסוגלות לפגוע במטרה בדיוק רב.

"אז לא, אני לא רואה על הקרקע, כשאני יושב בטייסת, מחבל משגר קסאם, ומחליט להמריא עליו, אלא יש מערכת שלמה שתומכת אותנו, משמעת עיניים-אוזניים ומודיעין לכל מטוס שעולה לאוויר, ומייצרת בזמן אמת כל הזמן עוד ועוד מטרות, ברמת לגיטימיות כזו או אחרת. בכל מקרה אני מנסה להאמין שזה מטרות ברמת הלגיטימיות הכי גבוהה שיכולה להיות... בכל מקרה, המערכת הזו מייצרת לנו את המטרות. אני מגיע לטייסת, מקבל מטרה עם תיאור ונ"צ, בגדול רק מסתכל שהיא לא בתוך קו כוחותינו, מסתכל על תמונה של הבית שאני אמור לתקוף, רואה שזה תואם את המציאות, את מה שאני רואה בעזר אחר שיש לי, ממריא, לוחץ על ההדק, משם הפצצה לוקחת ומביאה את עצמה בדיוק של מטר למטרה עצמה."²⁴¹¹

ב-9 בינואר 2009, באישון לילה, הפציצו כוחות ישראליים את ביתה של רנדה סאלחה שבמשרוע בית לאהיה. רנדה, אם לשבעה בת 34, נהרגה ביחד עם אחותה בת ה-22, פאטמה, וארבעה מילדיה – ר'ולה בת השנה, בהאא א-דין בן הארבע, ראנה בת ה-12 ודיאא א-דין בן ה-14. רק נשים וילדים שהו בבית בזמן ההתקפה: רנדה ושבעת ילדיה, וכן אחותה וגיסתה עם שני ילדיה, שהתארחו בבית משום שחשבו שהוא בטוח יותר מביתם שלהם. בעלה של רנדה, פאייז סאלחה, עובד של אונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים פלסטינים במזרח התיכון) שהה במקום עבודתו.

המשפחה זכתה למעין התראה כשטיל פגע בגג, שיטת חדשה של הכוחות הישראליים שזכתה במהלך מבצע "עופרת יצוקה" לכינוי "הקש בגג". נוהל זה כלל ירי של "טיל גירוי", המכיל ככל הנראה מעט מאוד חומר נפץ, או שאינו מכיל חומר נפץ כלל, על גג של בית במטרה להפחיד את תושביו ולגרום להם להימלט. דקות מספר לאחר ירי האזהרה מותקף הבניין באמצעות פצצה גדולה המשוגרת ממטוס אף-16.

שתי בנותיהן של רנדה ופאייז ששרדו את ההתקפה, רובה בת העשר ורשא בת התשע, סיפרו לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל כי ניסו לצאת מן הבית יחד עם אמן, אחיהן, דודותיהם ובני דודם. הן רצו

החוצה ראשונות כדי להינצל, בעוד אמם, אחיהן ודודה אחת הצליחו להגיע רק לתחתית המדרגות כאשר הבית הופצץ.

בית משפחת סלחה, שהופצץ ב-9 בינואר 2009 © AI

הבית ניזוק קשות. נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מצאו בו ראיות לשלוש תקיפות ושיירים של התחמושת שפגעה בבית: טיל קטן, ככל הנראה זה ששימש ל"אזהרה", שחדר דרך הגג לתוך ספריית הילדים בקומה הראשונה; טיל "הלפייר", שפגע באחד מחדרי השינה של הילדים, גם הוא בקומה הראשונה, ככל הנראה לאחר שבני המשפחה כבר רצו לקומת הקרקע; ופצצה גדולה שהוטלה ממטוס אף-16, שפגעה בצדו של הבית, התפוצצה בקומת הקרקע בסמוך לדלת הכניסה, והרסה חלק ניכר מתוכו של הבית ומקירותיו החיצוניים. ככל הנראה, בתקיפה זו נהרגו ארבעת הילדים, אמם ודודתם.

בבוקר ה-5 בינואר 2009, בשעה 1:30, הופצץ בית משפחת **אבו עיישה**, בשוליו הצפוניים של **מחנה הפליטים א-שאטי בעיר עזה**. בהתקפה נהרגו עמר אבו עיישה, בן 45, אשתו נאהיל, בת 35, ושלושה מארבעת ילדיהם: סאאיד, בן 12, מוחמד, בן שמונה, וריאידה, בת שבע. הניצולה היחידה מן ההתקפה, בתם דלאל, בת ה-13, שהתה בבית דודתה, וכך ניצלו חייה.²⁵ הפצצה התפוצצה במקום שבו ישנו בני המשפחה. בני משפחה נוספים מן המשפחה המורחבת, אביו של עמר ושלושה מאחיו ומשפחותיהם, גרו אף הם בבית, שבו התגוררו בסה"כ 33 נפשות. חלק מבני המשפחה המורחבת נפצעו מקריסת קירות הבית.

סאבר, אחד מאחיו של עמר ששרדו את ההתקפה, אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל:

בשנת 2006 הצבא הישראלי התקשר אליי לטלפון הנייד ואמר לי לפתוח את החלון ולהעביר את המשפחה שלי לחלק האחורי של הבית כי הם עומדים להפציץ את הבניין שמול הבית שלי, שהייתה בו עמדה של המשטרה של חמאס. אז הם התקשרו אחרי חמש דקות, וביקשו ממני להגיד לשכן שלי לצאת מהבית שלו, שהיה יותר קרוב לבניין שהם עמדו להפציץ. זמן קצר אחר כך הם באמת הפציצו את הבניין ממול, והבית שלנו לא נפגע. אבל הפעם הם הפציצו את הבית שלי – אני לא יודע למה – ובלי אזהרה. איך הם היו יכולים לעשות את זה? הם מכירים אותי, יש להם המספר שלי, כי הם התקשרו אליי פעם. אני לא מבין. אם הם היו מתקשרים אלינו להזהיר אותנו שהם עומדים להפציץ את הבית, היינו עוזבים אותו מיד. כל החסכוניות שלי מהשנים שבהן אחי ואני עבדנו בישראל הושקעו בבנייה של הבית הזה, אבל מה זה בית בהשוואה לחיי אדם? אם הם היו מזהירים אותנו היינו עוזבים מיד, ואחי ואשתו והילדים עדיין היו בחיים.

בית משפחת אבו עיישה שהופצץ ב-5 בינואר 2009 © AI

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" התקשר הצבא הישראלי לאנשים מסוימים והורה להם לעזוב את בתיהם כיוון שיופצצו בתוך כמה דקות.²⁶ ככל הידוע לארגון אמנסטי אינטרנשיונל, חוץ מאשר במקרה אחד,²⁷ כל האנשים שקיבלו אזהרות מסוג זה צייתו להוראות והתפנו מבתיהם לפני שהופצצו. עם זאת, בני שש משפחות לפחות, שקרובי משפחתם נהרגו בהפצצת בתיהם, אמרו לארגון אמנסטי אינטרנשיונל כי לא קיבלו שום אזהרה מוקדמת. בכל המקרים הללו היו הבתים ממוקמים באזורים בנויים ותושביהם חשבו שהם בטוחים יותר שם מאשר במקומות אחרים ברצועה. באף אחד מן המקרים הללו אין ראיות לכך שניתן היה לראות בבתים או בתושביהם מטרות צבאיות.

אור לבוקר ה-6 בינואר 2009, מעט לפני השעה 6:00, נהרגו 22 מבני משפחת א-דאיה, רובם ילדים ונשים, בהפצצת ביתם ממטוס אף-16 בשכונת א-זייתון שבעיר עזה. מן המבנה, בית מידות שהיו בו שבע דירות בחמש קומות, לא נותר אלא גל הריסות. בבית חיו פאייז א-דאיה, בן 60, אשתו כווכב, בת 55, שבעת בניהם, חלקם נשואים עם ילדים משלהם, ושתי בנות לא נשואות. בעת ההתקפה נכחו חיילים ישראלים בקצה השני של שכונת א-זייתון, במרחק של כמה קילומטרים מהבית. יום קודם לכן, בעקבות שמועות על כך שהוועד הבינלאומי של הצלב האדום הודיע לתושבים כי הצבא הישראלי עומד להפציץ בית שכן, והיות שהרחוב בנוי בצפיפות, עזבו בני המשפחה ושכניהם את הבתים מחשש שאלה יינזקו. אולם, על-פי דיווחים, התושבים יצרו קשר עם הצלב האדום, שהכחיש את קיומו של מידע כלשהו בנוגע להפצצות קרבות של מטרות ברחוב. התושבים, שנרגעו, ובהם גם בני משפחת א-דאיה, שבו לבתיהם. רק בן אחד, שגר בקומה העליונה בבית, אשתו ובעת ילדיהם נותרו בביתם של קרובי המשפחה שאליו הכול עברו בשל השמועה. בערב ה-5 בינואר אכלו בני המשפחה בקומת הקרקע והאזינו לרדיו הפועל על סוללות, כיוון שלא הייתה אספקת חשמל. בני המשפחה שכבו לישון – הבנים, נשותיהם וילדיהם בדירותיהם בקומות העליונות, וההורים והילדים הלא נשואים בקומת הקרקע. לפני עלות השחר יצאו האב ואחד הבנים, מוחמד, להתפלל במסגד הסמוך, ובסביבות השעה 5:30

התחדשו התקיפות האוויריות הישראליות והשניים שבו לביתם. האב נכנס לבית זמן קצר לפני ההתקפה. מוחמד השתרך מאחור והתקרב לבית בעת שהותקף. אשתו ההרה, תזאל, שלוש בנותיהם ובנם, כולם מתחת לגיל שבע, נהרגו יחד עם הוריו, פאייז וכווכב. כמו כן, נהרג אחיו של מוחמד, איאד, ואשתו ראודה, שלוש בנותיהם ושלושת בניהם, כולם מתחת לגיל 10. אח נוסף, ראמז, ואשתו ספאא, בתם בת ששת החודשים ובנם בן השנתיים נהרגו אף הם. עוד בהרוגים: שתי אחיותיו של מוחמד, ר'ידה וסאברין, ואחיו רדוואן. כאשר ביקרו נציגי ארגון אמנסטי אינטרנשיונל לראשונה את המשפחה, ב-20 בינואר, עדיין היו תשע מ-22 הגופות מוטלות תחת חורבות הבניין, כיוון שמיקומו ברחוב צר וצפוף והיעדר ציוד לסילוק כמות גדולה של הריסות הקשו על חילוץ.

במסמך שהעביר הצבא הישראלי לעיתונאים ב-22 באפריל 2009 הצהיר הצבא כי הפצצת בית משפחת א-דאיה "נבעה מטעות מבצעית" וכי המטרה המיועדת הייתה הבניין הסמוך, שבו מוקם לטענת הצבא מחסן נשק. אולם, ככל הידוע, המבנה שבו מוקם על-פי הטענה מחסן נשק לא הותקף, אפילו לאחר שהצבא קבע כי בתקיפה של ה-6 בינואר נהרס בטעות המבנה הלא נכון. הסבר זה מעלה שאלות בנוגע למידה שבה נקט הצבא הישראלי באמצעי זהירות חיוניים, כיוון שלא הזהיר מפני ההתקפה את תושבי הבתים הסמוכים לבניין שנטען כי שימש כמחסן נשק, אף כי ניתן היה לצפות שההפצצה תגרום לפיצוץ משנה אשר יסכנו את התושבים. ככל הידוע לארגון אמנסטי אינטרנשיונל, זהו המקרה היחיד שהצבא הישראלי סיפק לגביו הסבר.

אזרחים רבים נהרגו או נפצעו בבתיים שהיו סמוכים לבניינים שהותקפו ישירות בידי הכוחות הישראליים, מבלי שקיבלו אזהרה מוקדמת על ההתקפה.

ב-29 בדצמבר 2009, בסביבות השעה 23:45, הפציץ הצבא הישראלי את מסגד עימאד אל-עאקל בג'באליה שבצפון רצועת עזה. בהתקפה נפגע והתמוטט בית סמוך, וחמש אחיות ממשפחת בעלושה – ג'וואהר, זינא, סמאר, איכראם ותחריר, בנות ארבע עד 17 – נמחצו למוות תחת הריסותיו. בני המשפחה, שלא קיבלו אזהרה מוקדמת, ישנו בעת ההתקפה. שתי אחיות נוספות, סמאח בת ה-11 ואימאן בת ה-17, שישנו בחדר אחד, נפצעו. ההורים, ועמם בתם התינוקת בת השבעיים ובנם, בן שנה וארבעה חודשים, ישנו בחדר אחר וספגו בעיקר פציעות קלות. בתים סמוכים נוספים ניזוקו בהפצצה.

הצבא הישראלי צוטט כטוען שהמסגד הותקף כיוון שהיה "מוכר כמקום התקהלות" של חברי חמאס. כמו כן נמסר כי לטענת הצבא שהו ארבעה חמושים בתוך המסגד בעת ההתקפה.²⁸ נציגי ארגון אמנסטי אינטרנשיונל ביקרו באתר, אך בשל היקף ההרס לא היה ביכולתם לקבוע אם המסגד שימש ארגונים חמושים לאחסון נשק או למטרות אחרות. כמו כן, לא ניתן היה לקבוע אם בעת ההתקפה שהו בתוך המסגד לוחמים פלסטינים. הצבא הישראלי מצדו לא חשף ראיות כלשהן לביסוס טענות אלה, כגון שמות הלוחמים שעל-פי הטענה שהו אותה שעה במסגד. עם זאת, אפילו היו טענות הצבא הישראלי מדויקות, לא היה בכך כדי לפתור אותו מחובתו לנקוט אמצעי זהירות כדי להימנע מפגיעה באזרחים, כולל מתן אזהרה יעילה.

חזקה על הצבא כי בעת תכנון המתקפה על המסגד היה מודע לכך שמתקפה בקנה מידה כזה מבטיחה, למעשה, הרס של הבית הקטן הצמוד אליו. הצבא יכול היה להזהיר את בני משפחת בעלושה כי עליהם לעזוב את ביתם.

אמן של חמש הילדות שנהרגו, סמירה בעלושה, אמרה לארגון אמנסטי אינטרנשיונל: "לא היינו נשאררים רגע אחד אם היינו יודעים שהם עומדים להפציץ את הבית שלנו; היינו הולכים לכל מקום כדי להגן על הילדים"

1.1.2 התקפות אוויריות שכוונו אל בני אדם

רוב ההתקפות שכוונו אל בני אדם שוגרו ממל"טים, ממסוקים או ממטוסי אף-16. מל"טים, המשמשים גם לתצפית, חמושים לעתים מזומנות בטיילים מונחים, שהפכו בשנים האחרונות לנשק המועדף על הכוחות הישראליים לצורך התנקשות בחמושים פלסטינים מבוקשים. בהתקפות אלה הופגנה שוב ושוב רמת הדיוק הגבוהה שבה מסוגלים טילים אלה לפגוע במטרתם, כולל למשל אדם הרוכב במהירות על אופנוע או נוסע במהירות במכונית.

מל"טים המשמשים לתצפית ניחנים ביכולת אופטית טובה ביותר, המאפשרת לצופה לראות פרטים כגון סוג וצבע של פרטי הביגוד שהנצפים על הקרקע לובשים, וכן את סוגי החפצים שהם נושאים. ב-4 בפברואר 2009 למשל הסביר מפעיל מל"ט ישראלי: "זיהינו מחבל שדומה לחייל צה"ל. המצלמה שלנו אפשרה לנו לראות אותו בבירור. הוא לבש מעיל דובון ירוק, והסתובב עם מכשיר קשר ענק שנראה ממש כמו מ"ק. ראינו שאין לו קסדה ושהוא הולך חצי שפוף עם הנשק צמוד לחומה ועם מכנסיים שחורים, ולכן היה לנו ברור שזה לא חייל".²⁹ על-פי הצבא הישראלי, "כדי להימנע מפגיעה באזרחים, טייסים יכולים להסיט ממסלולם טילים שכבר שוגרו למטרה".³⁰ השאלות המתעוררות בעקבות המקרים המפורטים בדו"ח זה וברבים אחרים הן מדוע הותקפו מלכתחילה כל כך הרבה ילדים ואנשים אחרים שניתן היה לראות שהם אזרחים, ומדוע לא הוסטו טילים אלה ממטרותיהם כאשר התברר כי ילדים ואזרחים אחרים עומדים להיפגע.³¹

רבים מההרוגים בהתקפות האוויריות היו ילדים ששיחקו ליד הבית או על הגג.

ב-4 בינואר 2009, בסביבות השעה 15:30, נהרגו **איסראא קוסאי אל-הבאש**, בת 13, ודודניתה **שזא עבד אל-הבאש**, בת 10, מפגיעת טיל, בעת ששיחקו על גג ביתן **בשכונת א-תופאח בעיר עזה**. ג'מילה, אחותה בת ה-14 של שזא, איבדה בהתקפה את שתי רגליה, ובן דודן בן ה-16, מחמוד, איבד אחת מרגליו.

מחמוד עמר אל-הבאש, בן 15, תיאר את האירוע:

שיחקנו על מרפסת הגג כרגיל והאכלנו את היונים. שמעתי חבר קורא לי מהרחוב והלכתי למעקה לראות אותו. אחי ובני הדודים שלי באו גם הם ועמדו שם ופטפטו עם הבן של השכן. פתאום הסתכלתי לכיוון ג'בל רייס וראיתי הבזק. צעקתי "טיל! טיל!" וברחתי, והרגשתי כאילו אני עף באוויר, ואז נפלתי והרגשתי כאילו האוויר נשאב למעלה, ואחר כך האוויר מסביבי היה מלא אבן ועשן, אז לא יכולתי לראות כלום. רצתי למטה ושמעתי את אחותי צורחת בתוך חדר. היא משכה את אחי מוחמד, שנפל מהגג והיה תלוי על חלון, אז עזרתי לה להכניס אותה. הפצעים שלו היו איומים והרגל שלו נקטעה.

אביהן של שזא וג'מילה אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל:

כשמעתי את הפיצוץ ידעתי שזה היה על הגג והלכתי מהר לבית של אחי. שמעתי צרחות ומצאתי את האחין של מחמוד ואת אחותו מושכים את מוחמד, שנפל מהגג. שאלתי על הילדים האחרים והם אמרו שהם היו על הגג. מיהרתי למעלה לגג ומצאתי את הבת שלי ואת הבת של אחי. הן התפוצצו. הגופות שלהן היו בחתיכות. כל הילדים האחרים היו פצועים והיו להם גפיים שנקטעו. הזמנו אמבולנס, שלקח אותם לבית החולים: הבת שלי, הבת של אחי, והבת שלי ג'מילה, ששתי הרגליים שלה נקטעו, ומוחמד, שהרגל שלו נקטעה – שניהם עכשיו בבית החולים בסעודיה. איזה פשע ביצעו הילדים? למה הם התקיפו שמחה ותום כאלה?

ב-2 בינואר 2009, בשעה 14:00, נהרגו **באל-קרארה**, שמצפון-מערב לח'אן יונס, בדרום הרצועה, ילדי משפחת **אל-אסטל** – עבד רבו, בן שמונה, אחיו **מוחמד**, בן 11, ובן דודם **עבד א-סתר**, גם הוא בן 11 – מפגיעת טיל ששוגר ממל"ט. הילדים אספו קני סוכר ושיחקו במרחק של כמה מאות מטרים מביתם. תושבים בבתיים שנמצאים מול הנקודה שבה נהרגו הילדים אמרו לארגון אמנסטי אינטרנשיונל כי האזור היה שקט, ורק מל"ט ריחף בשמיים: "יש כל הזמן מל"טים שטסים אז אף אחד לא מתייחס לזה. ואז פתאום הוא ירה טיל שפגע בילדים. רצנו אליהם. הם היו בחתיכות ושרופים בצורה נוראית. לעולם לא אשכח את המראה הזה".

הילדים נהרגו בהצטלבות של דרך עפר וכביש ראשי, סמוך לשדה, אך הרחק מהצמחייה. לפיכך, ניתן היה בוודאי לראות בבירור מן האוויר כי שלושה היו ילדים. על עמוד חשמל שניצב בסמוך למקום שבו נהרגו הילדים מופיעים החורים הרבועים המוכרים שניקבו רסיסי המתכת הזעירים, שצורתם כקובייה, אשר התפזרו מתוך הטיילים, ובתוך החול ניתן לראות חור קטן ועמוק (שקוטרו כ-10 ס"מ). לאחר שחפרו לעומק של שלושה מטרים, מצאו נציגי ארגון אמנסטי אינטרנשיונל חלקים מהמעגלים המודפסים של הטייל, חוטי חשמל ורכיבים חשמליים אחרים, כמו גם רסיסים ממעטפת הטייל.

ב-30 בדצמבר 2008 נהרגו **למא טלאל חמאדן** בת החמש, אחותה **היאא**, בת ה-12, ואחיהן **אסמאעיל**, בן השמונה, סמוך לביתם שב**בית חאנון**, בצפון הרצועה. בסביבות השעה 8:00, לאחר ארוחת הבוקר, שלחה אותם אמם, כרגיל, להוציא את שקיות הזבל למזבלה, שמרחקה 200 מטרים מן הבית. רגעים ספורים לאחר מכן שמעו בני המשפחה שני פיצוצים עזים שנגרמו מהפצצות מתוך מטוס אף-16, במרווח של דקה זה מזה. כל רובע המגורים רעד מעוצמת ההפצה. אבי הילדים אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל: "כששלחנו את הילדים החוצה לא חשבנו שיתקיפו אותם ושהם עלולים להיפגע. מצאנו את הגופות קבורות מתחת לאבק שהתרומם מהקרקע החשופה בגלל ההפצה. שתי הילדות מתו מיד ואסמאעיל מת למחרת בבית החולים. אני לא יודע על שום פשע שהם ביצעו; הם לא החזיקו רקטות, הם היו רק ילדים".

נציגי ארגון אמנסטי אינטרנשיונל מצאו את מכתש ההפצה במקום שבו נהרגו הילדים, בסמוך למזבלה. מכתש נוסף, במרחק של כ-40 מטרים, פגע בצינורות הראשיים של המים, גרם לביוב להתערבב במים והותיר את התושבים ללא מי שתייה.

ייתכן כי בשלב כלשהו קודם לכן ירו פלסטינים חמושים רקטות או חפרו מנהרות באזור סמוך למקום שבו נהרגו הילדים. עם זאת, בשל הקרבה לישראל, האזור נתון לפיקוח צמוד של הצבא, המחפש חמושים היורים רקטות או חופרים מנהרות. מל"טים ישראליים המשמשים לתצפית טסים מעל האזור ללא הרף. הילדים הותקפו בשטח פתוח ולאור יום. לפיכך, לגורמים המתצפתים על האזור היה מן הסתם ברור כי שלושה היו ילדים. אם התבססה ההפצה על מידע שסופק באמצעות מל"טים המשמשים לתצפית, ומסיבה כלשהי הייתה הראות לקויה מכדי לאפשר להבחין בין חמושים לבין ילדים, אסור היה לבצע את ההתקפה. אם האתר לא היה בתצפית בעת ביצוע ההתקפה, הרי שמדובר בהתקפה חסרת הבחנה.

משפחות הותקפו בעת שישבו בחצר ביתן.

ב-14 בינואר 2009, בשעות הערב, נהרגו **עזא א-דין וחייד מוסא**, אשתו **סמירה**, בתם **נור**, בת ה-14, ושלושת בניהם, בגילים 23-28. השישה נהרגו מפגיעת טיל ששוגר ממל"ט בעת שישבו בחצר קטנה **באזור סברה** הבנוי בצפיפות **בעיר עזה**. בהתקפה נפצע ילד חמישי, שישב גם הוא בחצר, וכן נפצעו שבעה בני משפחה אחרים (אח אחד, שלוש אחיות ואשתו ושני ילדיו הקטנים של אחד האחים), שישבו בחדר סמוך לחצר בזמן ההתקפה.

פתחייה, אחת הבנות שנפצעו, אמרה לארגון אמנסטי אינטרנשיונל:

זה היה ב-14 בינואר, ב-30:20 בערב. האזור היה שקט, כמובן חוץ מזה שהיה כל הזמן רעש של אף-16, אפאציי ומל"טים. לא היה חשמל. כל המשפחה ישבה בחצר של הבית והקשיבה לחדשות: משא ומתן במצרים, הרוגים וכולי. הטיל פגע, וארבעה נהרגו מיד. הגופה של אחי הייתה כולה בחתיכות. אנחנו רוצים להבין משהו: למה הם תקפו את הבית שלנו? זה באזור מגורים. אנחנו לא חמאס ולא פתח. כולנו אזרחים. אף אחד מאתנו לא עשה כלום. אבא שלי התנגד לירי הרקטות על הישראלים. הוא רצה שלום, והם הרגו אותו. אין לנו שום קשר להתנגדות. עד עכשיו אנחנו לא מבינות למה. אנחנו רוצות שלום, ואנחנו רוצות חקירה. אנחנו רוצות לדעת למה אני והאחיות שלי הפכנו ליתומות. למה הם הרגו את ההורים שלנו, את המשפחה שלנו? איזה מין חיים יהיו לנו עכשיו? מי יטפל בנו?"

פתחייה מוסא בחצר ביתה, שבה נהרגו בני משפחתה © AI

למחרת, ה-15 בינואר 2009, בשעה 9:00 בבוקר, נהרגו חמישה בני משפחת ארמילאת, שלושה ילדים, אמם וסבתם, מפגיעת טיל ששוגר ממל"ט בעת שישבו מחוץ לביתם בכפר בדואי קטן בפאתי בית לאהיה, שבצפון רצועת עזה. ההרוגים היו אמל ארמילאת, בת 29, חמותה בת ה-60 ושלושת ילדיה, סאברין, בת 13, בראא, בת 13 חודשים, והתינוקת אריג', בת חודשיים וחצי. אבי הילדים, עטא חסן חוסיין ארמילאת, אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל: "התארחנו אצל קרובים שלנו בשיכון שיח' זאיד שנמצא מול הבית שלנו, מעבר לכביש, כי שם בניין הדירות הוא גדול וחזק והרגשנו בו בטוחים יותר מאשר בבית [בית המשפחה הוא מבנה רעוע בלב פרדס]. ב-15 בינואר בבוקר הלכתי בחזרה הביתה כדי להביא לתינוקת תחליף חלב אם, ואימא שלי ואשתי הלכו אחריי עם הילדים. כשהייתי בבית, הם התיישבו בפרדס ממש מחוץ לבית. שמעתי פיצוץ, יצאתי מהבית וראיתי מחזה של טבח. כולם נהרגו מיד. הגופות שלהם היו מפוזרות מסביב. איבדתי את כל המשפחה שלי, כל הילדים שלי, אשתי, אימא שלי. אין לי כלום". באתר ההתקפה מצאו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל חורים המאפיינים את רסיסי המתכת הזעירים והקובייתיים, המתפזרים מתוך טילים המשוגרים על-פי רוב ממל"טים.

בשבועות שקדמו לכך נפגע האזור הסמוך לבית המשפחה פעמיים. באחד המקרים נחת פגז תאורה ארטילרי בפרדס, ובמקרה אחר הפציץ מטוס אף-16 שטח פתוח סמוך, והותיר שני מכתשים גדולים במקום שבו התקיימו ככל הנראה עבודות לחפירת מנהרה. על-פי המיקום – אזור חקלאי למחצה – ייתכן כי חמושים פלסטינים שיגרו רקטות מקרבת מקום, אף שהתצפיות הישראליות באזור גבול זה הן לרוב אינטנסיביות יותר מאשר במקומות אחרים. אבי הילדים, עטא ארמילאת, סיפר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל כי לא ידוע לו על רקטות שנורו מבית סמוך בשלב כלשהו בעבר בעת שהיה בביתו, וכי אינו יכול לדעת אם הדבר קרה בעת שהיה בעבודה. עם זאת, הוא הדגיש כי בבוקר שבו נהרגה משפחתו לא היה איש בקרבת הפרדס לבד ממנו ומבני משפחתו. ההתקפה בוצעה לאור היום ובשטח פתוח, ולא הייתה צמחייה שפגעה בראות מן האוויר. לפיכך, האחראים לשיגור ההתקפות היו צריכים לראות כי המטרות הן נשים וילדים.

1.1.3 הפגזות מטנקים – ירי על "כל מה שזו"

החל ב-3 בינואר, מועד תחילתה של הפלישה הקרקעית הישראלית, ועד לסוף מבצע "עופרת יצוקה", נפרסו מאות טנקים ישראליים בנקודות שונות ברצועת עזה, לרוב במזרח הרצועה ובצפונה. טנקים יכולים לירות תחמושת נפיצה, ובמיוחד פגזים בקוטר 120 מ"מ בעלי כושר חדירה גבוה ופגזים מונחים הניחנים ברמת דיוק גבוהה ביותר, גם כאשר הטנק נמצא בתנועה וגם כאשר המטרה נעה, ממרחק של עד 3 ק"מ מהמטרה.³²

טנקים ישראליים ירו לעתים מזומנות מעמדות אלה, בתוך רצועת עזה, לתוך בתים פלסטיניים במרחק של שני ק"מ ואף למעלה מזה, והרגו אזרחים לא חמושים רבים, ובהם גם הרבה ילדים ונשים. הנפגעים בכל המקרים שארגון אמנסטי אינטרנשיונל חקר לא נקלעו לאש צולבת של קרב בין חיילים לבין חמושים, ואף לא הגנו בגופם על חמושים. דפוס ההתרחשות לא היה של מטר פגזים, אלא של פגזים בודדים שנורו לתוך בתים שתושביהם עסקו בשגרת יומם – אות נוסף לכך שלא התחוללו קרבות בקרבת מקום.

עופר, לוחם בחטיבת גולני שהשתתף בגל הראשון של המתקפה הקרקעית, אמר: "בפעם הראשונה שנכנסנו, קיבלנו הוראות לירות במקלעים שלנו על כל נקודה חשודה שניתן להשתמש בה כדי לירות עלינו. **וירינו בכל מה שזו**. לאזרחים באזור כבר אמרו שאנחנו נכנסים, אז אני לא מרחם על אף אחד שנפגע שם. אם הם נשארו שם, הם בטוח היו חמאס..." (ההדגשה שלנו)³³

אחד המקרים המזעזעים ביותר הוא זה של **משפחת א-סמוני**, שאיבדה 29 מבני החמולה. רוב ההרוגים ממשפחה זו נפגעו ב-5 בינואר 2009. ביום זה הופגז אחד מבתי המשפחה, ביתו של **ואאיל א-סמוני בשכונת א-זיתון** שבדרום-מזרח העיר עזה, ככל הנראה בפגזי טנקים. יום קודם לכן הורו חיילים ישראלים לעשרות מבני המשפחה לעבור לבית זה מבית סמוך השייך לאותה משפחה מורחבת. בימים הבאים, נוסף לבני משפחה שנהרגו בהתקפה עצמה, מתו מפצעייהם כמה אנשים שנפצעו בה, כיוון שהצבא לא התיר לאמבולנסים להגיע לאזור והם נותרו לכודים בבית. כמה בני משפחה דיממו למוות במשך למעלה משלושה ימים בעודם ממתינים לשווא שמישהו יחלצם. ילדים שכבו במשך שלושה ימים ללא מזון ומים ליד גופות אמותיהם, אחיהם ובני משפחה אחרים.

גופותיהם של בני משפחת א-סמוני מחולצות ב-18 בינואר 2009 © AI

סלאח א-סמוני סיפר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל:

[ב-3 בינואר 2009] בלילה חיילים באו לאזור, וב-4 בינואר בשעת הזריחה הרבה קרובי משפחה באו לבית שלנו ונשארו אצלנו. חשבנו שאם נישאר בבית שלנו נהיה בסדר. אחרי כמה זמן באו חיילים לבית ואבא שלי דיבר אתם בעברית; הוא אמר להם: "אלה הילדים שלי, המשפחה שלי. אין פה שום מחבלים". החיילים אמרו לנו לצאת מהבית וללכת לבית של ואאיל מעבר לכביש, ועשינו מה שהם אמרו. היינו הרבה בני משפחה, מאה בסך הכול, והרבה מאתנו היו ילדים. נשארנו שם כל היום וכל הלילה. בקושי היה לנו אוכל בבית והילדים היו רעבים. אף אחד לא היה יכול להגיע לאזור, אפילו לא אמבולנסים. פחדנו. למחרת בבוקר (5 בינואר) שלושה מבני הדודים שלי ואני ניסינו לצאת מהבית, לחצר שמוקפת בחומה, כדי להביא קצת עגבניות וקצת עצים כדי לבשל משהו. ברגע שיצאנו מהדלת הפגיו אותנו. בני הדודים שלי מוחמד וחמדי נהרגו, וואאיל ואני נפצענו וחזרנו לתוך הבית. ואז הפגיו את הבית שוב – לפחות שני פגזים – מלמעלה. בערך 25 אנשים נהרגו ורוב האנשים האחרים נפצעו. הבת הקטנה שלי, עזה, נהרגה ואשתי נפצעה. אימא שלי, רחמה, שהחזיקה את מחמוד התינוק (בן שישה חודשים), נהרגה. אבל היא הגנה על התינוק בגוף שלה והצילה אותו. אבא שלי נהרג. הילדים של ואאיל, בן ובת, נהרגו שניהם. ספאא, אשתו של אחי איאד, נהרגה, ומהא, אשתו של אחי חילמי, והתינוק שלהם מוחמד, כולם נהרגו. למה הם הפגיו את הבית אחרי שהכניסו את כולנו לשם? חשבנו שיהרגו את כולנו. אלה מאתנו שהיו מסוגלים רצו החוצה מהבית. הרבה מאתנו היו פצועים. אני נפצעתי בראש וכשרצתי, דם זרם למטה על הפנים שלי. היו חיילים ליד הבית הסמוך של משפחת א-סוואפירי והם צעקו עלינו לחזור וירו עלינו, אבל המשכנו לרוץ. כשהגענו למקום בטוח הזעקנו עזרה, התקשרנו לצלב האדום שישלחו אמבולנס לבית כדי לפנות את הפצועים, אבל הצבא לא הרשה לשום אמבולנס להתקרב לאזור. ידענו שיש אנשים שעדיין חיים בבית כי התקשרנו למספרים הניידים וילדים ענו. הם היו מפוחדים, עם גופות של מתים מסביבם. חלק מהפצועים מתו בבית בזמן שחיכו שיצילו אותם. רק שלושה ימים אחר כך הצלב האדום הצליח להיכנס, אבל רק ברגל כי הצבא לא נתן לאמבולנסים להתקרב. הם מצאו כמה ילדים שהיו עדיין בחיים והרבה אחרים שמתו.

סלאח א-סמוני ואחינו © AI

ב-7 בינואר, לאחר שהצלב האדום חילץ את הפצועים, הרס הצבא הישראלי את הבית באמצעות דחפור על גביהן של גופות ההרוגים שהצלב האדום נאלץ להותיר מאחור כיוון שלא הורשה להכניס כלי רכב למקום קרוב מספיק כדי לפנותן. ב-18 בינואר, יומה הראשון של הפסקת האש, ביקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל באזור. באותה עת, בני משפחה ששרדו חפרו וחילצו מעיי החורבות את גופות המתים, רובם ילדים או קשישים וקשישות שחיילים ישראלים הרסו את הבית על ראשיהם. בביתו של סלאח א-סמוני, שנשרף למחצה, נמצא אחיו חילמי, שהיה שרוי באבל עמוק על אובדן אשתו ובנם התינוק, וכן על מותם של בני משפחה רבים נוספים. חילמי גולל בפני נציגי אמנסטי אינטרנשיונל את השתלשלות האירועים, כפי שתוארה כאן, וכך עשו גם בני משפחה אחרים – ילדים ובוגרים – שכל אחד מהם רואיין ביחידות.

ב-5 בינואר 2009, אחר הצהריים, נהרגו **אמל זכי עליווה**, בת 40 ואם לשמונה, וארבעה מילדיה בביתם שבשכונת **שג'עיייה א-ג'דידה בעיר עזה**. אמל הייתה במטבח שבקומה הראשונה של הבית, ובעלה, ילדיה ואחייניותיה היו במטבח או בחדרים הצמודים אליו. בשעה 16:05 פגע בבית פגז שנורה מטנק. הפגז נכנס דרך חלון חדר השינה הפונה לכיוון צפון-מזרח, חדר דרך הקיר לתוך המטבח והתפוצץ שם. מן הפיצוץ נהרגו אמל, בתה **לאנא** בת העשר, ושלושה מבניה, **מועתסם**, **מועין ואסמאעיל**, בני 14, 12 ושבע, בהתאמה. בעלה, **חיידר**, ובנם **מונתסור**, בן 16, בתם **ר'דיר**, בת 15, ואחייניתם **למא**, בת 12, נפצעו. ר'דיר ולמה שכבו על רצפת חדר השינה וכתבו. כשפגז הטנק נכנס במעופו לחדר השינה הוא הפיל עליהן ארון בגדים, שהגן עליהן מפני הפיצוץ.

ילדי משפחת עליווה, שנהרגו ב-5 בינואר יחד עם אמם © פרטי

נציגי ארגון אמנסטי אינטרנשיונל מצאו בבית שיירים של פגז טנק בקוטר 120 מ"מ. נתיב הירי מחלון חדר השינה שדרכו נכנס פגז הטנק הוביל לנקודה במרחק של ק"מ אחד מצפון-מזרח לבית, באזור גיבל רייס, שבו הוצבו הטנקים הישראליים בעת התקיפה. כשביקרו במקום נציגי אמנסטי אינטרנשיונל עדיין ניתן היה לראות את עקבות הטנקים בחול.³⁴

ב-17 בינואר 2009, בשעה 15:21, נהרגו פאוויזה פוואז סלאח בת השלוש, ואחיה אחמד בן הארבע בעת ששיחקו בבית המשפחה בג'באליא שבצפון רצועת עזה. שני אחיהם, פרג' ומוחמד, בני שבע ושמונה בהתאמה, נפצעו שניהם. בשעה שהילדים שיחקו בחדר בקומה השלישית של בית המשפחה, פגז טנק חדר דרך החלון והתפוצץ בחדר. אבי הילדים סיפר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל:

זה היה היום האחרון של המלחמה, והבית שלנו היה מלא בקרובי משפחה שבאו להתארח אצלנו כי האזור הזה היה בטוח. אנחנו ממש בתוך העיירה ג'באליא, רחוק מהגבול. כולם היו למטה. אשתי הייתה פה למעלה, רחצה את הכלים בחדר האחורי ושמרה על הילדים ששיחקו פה. איך מישוהו יכול לירות לתוך בתים של אזרחים ולהרוג ככה ילדים תמימים?

ב-16 בינואר 2009, בשעות אחר הצהריים, פגעו שני פגזי טנק בחדר בדירתו של ד"ר עז א-דין אבו אל-עיש, בקומה הרביעית של בניין מגורים. בהפגזה זו נהרגו שלוש מבנותיו, ביסאן, בת 21, מיאר, בת 15 ואיה, בת 14 וכן אחייניתו, נור, בת 16. כמו כן, נפצעו באורח קשה בתו שאדה, בת 16, אחייניתו ריאידה, בת 13 ואחיו. הפגז הראשון עף לתוך חדר הילדות, שבו ישבו חמש הנערות ולמדו. כשביסאן רצה אל החדר פגע הפגז השני והרג אותה.

זמן קצר לאחר ההתקפה קיבל אבי הילדות, ד"ר אבו אל-עיש, מומחה ידוע לפיריון העובד בבית חולים ישראלי, שיחת טלפון מערוץ טלוויזיה ישראלי, שבו התראיין קודם לכן בנוגע למערכה הצבאית הישראלית ברצועה. קריאתו המיוסרת והנואשת של ד"ר אבו אל-עיש לעזרה בערוץ טלוויזיה ישראלי ריגשה אנשים בישראל ובחו"ל ומיקדה את תשומת הלב במצוקתם של האזרחים ברצועת עזה.

מומחה צבאי שנמנה על משלחת ארגון אמנסטי אינטרנשיונל לרצועת עזה בחן את שיירי הפגזים שפגעו בבית המשפחה, וקבע כי מדובר בפגזים בקוטר 120 מ"מ שנורו מטנק ישראלי, דבר התואם את דפוס הפגיעה בחדר. נמצא כי נתיב ירי ישיר מוביל אל המקום שבו הוצבו הטנקים הישראליים.

על אף קיומן של ראיות שאינן ניתנות להפרכה לכך שמקור ההתקפה בטנקים ישראליים, גורמים בצבא הישראלי טענו בתקשורת כי ייתכן שביתו של ד"ר אבו אל-עיש נפגע מרקטה פלסטינית וכי צלפים פלסטינים ירו מבית זה.³⁵

רק 19 יום מאוחר יותר, ב-4 בפברואר, הודה הצבא הישראלי כי מקורה של ההתקפה בטנק ישראלי. אם התקיפות תועדו באופן הולם, כפי שראוי שיעשה, הרי שהיה ביכולתו של הצבא הישראלי לאמת מיידית את פרטי ההתקפה על בית משפחת אבו אל-עיש. בהתייחסו למקרה זה טען הצבא כי פיזר בשמי שג'אעיייה "אלפי כרוזים והעביר אזהרות באמצעות כלי התקשורת הפלסטיניים".³⁶ אך מיקומו

של הבית, פריט מידע מכריע שצוין בהודעת דובר צה"ל, היה שגוי. בית משפחת אבו אל-עיש נמצא בג'באליא, ולא בשג'אעיייה.

בראיון לרשת הבי-בי-סי דחה שר הפנים דאז, מאיר שטרית, את הביקורת בנוגע להתקפה על בית משפחת אבו אל-עיש. לדבריו, "אם צריך להאשים מישהו זה את חמאס".³⁷ במסמך שחולק לעיתונאים ב-22 באפריל 2009 טען הצבא הישראלי כי "כוח צה"ל זיהה בקומה השלישית של המבנה דמויות, שלגביהן התעורר חשד מבוסס, כי הן עורכות תצפית על כוחות צה"ל ומכוונות ירי צלפים לעבר הכוחות מכיוון מבנה אחר". עוד נטען, כי "נגרמה פגיעה בארבע נשים ששהו בבית שבו פעלו התצפיתנים", וכי "כוחות הביטחון הפצירו בד"ר אבו אל-עיש לעזוב את ביתו ולהתרחק מזירת הלחימה בימים שקדמו לאירוע הנ"ל, אך הוא בחר להישאר בביתו חרף הסיכון המשמעותי שבכך". חשוב לציין כי הצבא הישראלי לא סיפק ראיה כלשהי המבססת את טענתו כי צלפים או תצפיתנים שהו בביתו של ד"ר אבו אל-עיש, או כי הפציר בו לעזוב את הבית, טענה שד"ר אבו אל-עיש דחה. בימים שקדמו להתקפה על ביתו ביטא ד"ר אבו אל-עיש בראיונות לטלוויזיה הישראלית את הפחד שחש בשל הצבתו של טנק ישראלי בקרבת הבית.

ב-8 בינואר 2009, בשעות אחר הצהריים, פגעו טיל ופגז טנק בדירה בקומה השביעית של "מגדל הרופאים" (בורג' אל-אטיבאא) **בשכונת תל אל-הוא בעיר עזה** מטיל ומפגז של טנק. הדירה היא ביתו של מנהיג פתח ידוע, ד"ר ג'אבר אבו א-נאג'א. אשתו **רוקיייה** ובנם העיתונאי **איהאב אל-וחידי** נהרגו. בתם איחסאן נפצעה קשה. ד"ר אבו א-נאג'א אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל:

אשתי, הבת שלי ובעלה היו במרפסת. הן ישבו והוא עמד, הקשיב באוזניות לחדשות בטלפון הנייד שלו ודיבר עליהן עם אשתו ואשתי. אני הלכתי בדיוק לחדר השינה והבת הקטנה שלי, בת 17, והנכד שלי, בן עשרה חודשים, גם היו בדירה. הייתה פגיעה ראשונה ואני רצתי למרפסת. משכתי את הבת שלי איחסאן, שהייתה מתחת לקיר שהתמוטט, יותר לתוך הדירה. ואז הייתה פגיעה שנייה. הכול היה שקט.

1.2 ירי מטווח קצר

במרבית מקרי הירי מטווח קצר שאמנסטי אינטרנשיונל חקר נפגעו אנשים פרטיים, כולל נשים וילדים, שנורו בעת שברחו מבתיהם בדרכם למקום מקלט. אחרים עסקו בפעולות שגרתיות. הראיות שנאספו מצביעות על כך שלא ניתן היה להניח לגבי אף אחד מהנפגעים כי נשקפה ממנו סכנה לחיילים היורים. כמו כן עולה מהראיות כי לא התנהלו קרבות בקרבתם של הנפגעים הללו בשעה שנורו.

ב-4 בינואר אחר הצהריים, ירו חיילים ישראלים בבני משפחת **אבו חלימה** בזמן שלקחו לבית החולים קרובי משפחה שנפצעו בהתקפה הרסנית של זרחן לבן על ביתם שבאזור סאיאפא, בצפון-מערב עזה. בהתקפה נהרגו **מטר** אבו חלימה, בן 27, ובן דודו **מוחמד חכמת** אבו חלימה, בן 19.

נבילה אבו חלימה, אמו של מטר, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

אחרי שהפגיו את הבית של סבאח רצתי לשם. סבאח בערה והחזיקה את התינוקת שלה שהד, שהייתה שרופה לגמרי. בעלה וכמה מהילדים שלה מתו ואחרים בערו. אמבולנסים לא יכלו להגיע כי האזור היה מוקף בצבא הישראלי. שמנו כמה מהפצועים בעגלה רתומה לטרקטור כדי לקחת אותם לבית החולים. האחייך שלי מוחמד (הבן של סבאח) הרים את אשתו ר'אדה ולקח אותה בידיים. כל הגוף שלה בער. אני לקחתי את פרח, הילדה הקטנה שלה, שגם היא בערה. האחייך שלי, מוחמד חכמת, נהג בטרקטור, וגם הבן שלי, מטר, והאחיינים שלי, עומר ועלי, באו אתנו ולקחו את הגופה של התינוקת שהד ושתי גופות אחרות. הם הכניסו את סבאח ואת הפצועים האחרים למכונית. גם בני משפחה אחרים עזבו. נסענו לכיוון בית החולים הקרוב, כמאל עדוואן. כשהתקרבו לבית הספר, בדרך לכיכר אל-עטאטרה ראינו חיילים ישראלים ועצרנו, ואז פתאום החיילים ירו בנו. הבן שלי מטר ומוחמד חכמת נהרגו. החיילים הכריחו אותנו לרדת מהעגלה. רצתי משם ביחד עם עלי ועומר, שגם נורה והיה פצוע. החיילים הרשו למוחמד, ר'אדה ופרח להמשיך אבל רק ברגל והם לא הרשו להם לקחת את ההרוגים.³⁸

הגופות נותרו במקומן במשך 11 יום היות שהצבא הישראלי אסר הן על אמבולנסים והן על גורמים אחרים להתקרב למקום. עומר סיפר גם הוא לאמנסטי אינטרנשיונל על אירוע זה. לדבריו, הוא נורה בכתף, ובני דודו, מטר ומוחמד חכמת, נורו בחזה ופציעתם הייתה קשה מכדי שיוכלו לנוע. עומר הוסיף כי לו הותר למישהו להגיע אליהם ייתכן שהיו שורדים.

אחיו מחמוד סיפר כי בסופו של דבר, ב-15 בינואר, הצליחו לחלץ את כל הגופות של בני המשפחה ולקבור אותן, בסיוע של הצלב האדום הבינלאומי. לדבריו, עד אותו מועד כלבים משוטטים כבר הספיקו לאכול את רגליה של התינוקת שהד. בתמונה שבן משפחה צילם במכשיר טלפון נייד נראית גופתה המפוחמת של שהד התינוקת, וניכר כי מרגליה נותרו רק עצמות חשופות.

ב-13 בינואר 2009 נורתה בראשה **רווחיה א-נג'אר**, בת 47, בעת שצעדה בראש קבוצת נשים שהניפה דגל לבן ליד ביתה, בכפר ח'וזאעה שליד ח'אן יונס, בדרום הרצועה. בתה היבה, בת 14, שהייתה לידה בעת שנורתה, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

בערב הקודם, ה-12 בינואר, בסביבות 23:00 בלילה, היו הפגזות קרוב אלינו ואף אחד לא העז לצאת. ההפגזות גרמו לשריפות, ועכשיו אנחנו יודעים שמה שהצית את האש היה זרחן לבן, אבל אז עדיין לא ידענו את זה. אחרי זמן קצר אנשים התקשרו אלינו להגיד לנו שאחת מהשרפות הייתה קרובה מאוד לבית שלנו, ואימא שלי יצאה לכבות את האש. היא לקחה אתה דגל לבן כדי להראות שהיא לא מהווה איום, למקרה שהיו חיילים בסביבה. היא כיבתה את האש ואז חזרה פנימה. היו עוד הפגזות, ואז, לקראת הבוקר, שמענו דחפורים. בזריחה עלינו לגג עם דגלים לבנים כדי שחיילים יידעו שיש אנשים בתוך הבתים. אימא שלי אמרה לשכנים לעשות אותו הדבר. שכנים צעקו, חלק ברחו ואחרים היו מיוחדים מדיי בשביל לברוח, כי אנשים אמרו שבאזור שלנו יש כוחות מיוחדים, חוץ מהחיילים במדים. הדחפורים של הצבא הרסו בתים לידנו והנשים והילדים מהבתים האלה באו אלינו. עד בערך 7:30 בבוקר התאספו הרבה אנשים בבית שלנו. בסביבות השעה 8:00 החלטנו לעזוב וללכת למרכז הכפר, כי שם נהיה בטוחים. אימא שלי נתנה לאנשים בדים לבנים כדי שיכינו דגלים, וגם לה היה דגל לבן, והיא הלכה בראש הקבוצה. אני הייתי לידה, ויסמין הייתה צמודה אליה מהצד השני. פאטמה החזיקה את הילד שלה גבוה. הלכנו כמה צעדים ויסמין אמרה שהיא רואה חיילים בבית קרוב. אימא שלי הסתובבה כדי לדבר עם השכנים. היא אמרה להם לא לפחד, ובאותו רגע ירו בה בראש, בצד שמאל, והקליע עבר דרך הראש ויצא מצד ימין. היא נפלה, ויסמין ניסתה לעזור לה וירו גם בה, ברגל. כולנו חזרנו בריצה. אף אחד לא היה יכול ללכת לעזור לאימא שלי או לחלץ את הגופה שלה, והיא שכבה שם על הכביש עד הערב, כשהחיילים עזבו.

יסמין א-נג'אר, בת 23, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל שהיא עמדה ליד רווחיה בזמן הירי, ושהיא ראתה לפני כן חייל ישראלי בבית סמוך. גם היא עצמה נורתה ברגל ימין בעת שניסתה לחלץ את רווחיה. באותו בוקר, בסביבות השעה 6:30 התחילו דחפורים של הצבא הישראלי להרוס את ביתה, והיא נמלטה מיד מהבית והצטרפה לנשים אחרות ליד ביתה של רווחיה.

אמנסטי אינטרנשיונל גבה עדויות על אירוע זה מכמה עדי ראייה נוספים, בהם נוהא א-נג'אר, אשתו השנייה של בעלה של רווחיה, ושני שכנים נוספים, אימאן א-נג'אר וזכייה א-נג'אר.³⁹ נציגי הארגון גם בחנו את הבית שבו שהו, על-פי הדיווחים, החיילים שירו ברווחיה, במרחק של כמאה מטר מהמקום שבו נהרגה. ניכר כי חור נפער בקיר הבית, דפוס פעולה שגרתי בקרב חיילים ישראלים כשהם משתלטים על בתים פלסטיניים כדי להשתמש בהם כעמדות צליפה. החור נפער בקיר הפונה אל המקום שבו נהרגה רווחיה. מוחמד א-נג'אר, בן 16, אמר לאמנסטי אינטרנשיונל כי כשרווחיה נורתה, חיילים ישראלים החזיקו אותה באותו בית וכי עיניו היו מכוסות ולכן לא יכול היה לראות מה עשו החיילים, אך הוא שמע אותם יורים, ולאחר מכן שמע נשים צועקות (ר' עדותו בפרק 2.1).

ב-7 בינואר 2009 נורו שלוש ילדות קטנות וסבתן מחוץ לביתן באזור **עיזבת עבד רבו, ממזרח לג'באליה**, שבצפון הרצועה. שתיים מהבנות, **אמל וסועאד עבד רבו**, בנות שנתיים ו-7 בהתאמה, נהרגו. אחותן סמר, בת 4, וסבתן סועאד, בת 54, נפצעו. אביהן של הילדות, ח'אלד עבד רבו, חבר בכוח הביטחון של רשות הפלסטינית המופקד על הקשר עם הצבא הישראלי,⁴⁰ אמר לאמנסטי אינטרנשיונל:

ב-3 בינואר 2009 בערב, כשכוחות ישראליים פלשו לעזה, טנקים ישראליים תפסו עמדות באזור, וגם ליד הבית שלי. בבניין שלי היו חמש קומות. גרתי בו עם אשתי וחמשת הילדים שלנו, ועם ההורים שלי, שבעה מהאחים שלי והנשים והילדים שלהם ועם האחיות הלא נשואות שלי. כמה קרובי משפחה אחרים באו להתארח בבית שלי כשהכוחות הישראליים באו לאזור, ותפסנו מחסה בקומת הקרקע, כי אנחנו יודעים מפלישות קודמות שמסוכן לעלות לקומות העליונות כשיש מסביב כוחות ישראליים, כי הם עלולים לחשוב שזה מסכן אותם ולירות.

סועאד עבד רבו מחלימה מפציעה © AI

ב-7 בינואר גברו ההפגזות ליד הבית ובשעה 12:50 בצהריים שמענו את החיילים קוראים לכולנו בערבית במגאפון לעזוב את הבתים.

יצאנו מהבניין, אשתי ושלוש הבנות שלנו (אמל, בת שנתיים; סמר, בת 4; וסועאד, בת 7), אימא שלי (סועאד, בת 54) ואני. אימא שלי החזיקה בד לבן קשור למקל של מטאטא ואנחנו החזקנו בדים לבנים. גם שניים מהאחים שלי היו מאחורינו. בחוץ היה טנק שחנה בערך עשרה מטרים מהדלת של הבית שלנו, בחצר, שעד אז כבר נהרסה. היו עוד שני טנקים קרובים. עמדנו מחוץ לדלת וחיכינו שהחיילים יגידו לנו או יסמנו לנו מה לעשות. שני חיילים עמדו בחצר שלנו מחוץ לטנק, אכלו ציפס ושוקולד והתעלמו מאתנו. עמדנו ככה כמה דקות. ואז פתאום, אחד החיילים צץ מתוך הטנק. פלג הגוף העליון שלו היה בחוץ. הוא כיוון אלינו וירה הרבה קליעים. הבת שלי אמל ספגה תשעה כדורים באזור החזה. הקליעים קרעו לגזרים את הדובי שהיא החזיקה צמוד לחזה שלה. סועאד הקטנה ספגה 11 או 12 קליעים, גם באזור החזה, וסמר קיבלה כמה קליעים באזור החזה והבטן. באימא שלי ירו ביד ובישבן. רצנו חזרה הביתה, ונשארנו שוכבים על הרצפה במשך שעותיים. בחוץ היה ירי. אז, אבא שלי יצא והמשפחה יצאה אחריו. חייל שהיה ליד הטנק סימן לנו לעזוב. הוא לא אמר שום דבר ורק אותת לנו ללכת. בזמן שעזבנו, החיילים ירו מסביבנו. הלכנו לפחות שני קילומטרים, וסחבנו את הבנות שלי ואת אימא שלי. כשהגענו להצטלבות עם דרך סלאח א-דין (דוואר זמו), איש עם עגלה רתומה לסוס, שמאוחר יותר נודע לי שקוראים לו אדהם מקבל, עצר לעזור לנו, אבל חיילים ירו בו ובסוס שלו והרגו אותם. אמל וסועאד היו מתות, ולקחנו את סמר לבית החולים כמאל עדוואן, שהיה בית החולים הכי קרוב. יותר מאוחר העבירו אותה לבית החולים א-שיפאא, שהוא בית החולים הראשי של עזה, משם העבירו אותה לקהיר ומשם לבלגיה. היא משותקת לגמרי. היא הבת היחידה שנשארה לי ולא ראיתי אותה מאז אותו יום. אשתי נמצאת אתה עכשיו, בבית החולים בבלגיה.

אמו של חיאלד, סועאד בת ה-54, סיפרה גם היא לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל על אותו אירוע. משלחת של רופאים מחו"ל שביקרה ברצועת עזה בחודש ינואר, מטעם הארגון הישראלי "רופאים לזכויות אדם – ישראל", בדקה אותה ואישרה כי פציעותיה תאמו את התיאור שמסרה, שלפיו נורתה ביד שמאל ובישבן.

1.3 התקפות חסרות הבחנה

1.3.1 זרחן לבן

"ההרגשה היא כאילו אש בוערת בתוך הגוף שלי. זה יותר ממה שאני יכולה לסבול. למרות כל התרופות שהם נותנים לי, הכאב עדיין כל כך חזק"

סאמיה סלמאן אל-מנאייעה בראיון לאמנסטי אינטרנשיונל, על מיטת בית חולים, עשרה ימים לאחר שפגז של זרחן לבן נחת על ביתה שבמחנה הפליטים גיבאליא, בצפון רצועת עזה, ב-10 בינואר

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" השתמשו כוחות ישראליים באופן נרחב בזרחן לבן, שלעתים קרובות נורה מתוך פגזי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ, באזורי מגורים, תוך שהם גורמים למוות ולפציעה של אזרחים. בתים פרטיים, בתי ספר, מתקני רפואה ובניינים המשמשים את האו"ם – כולם אובייקטים אזרחיים – ספגו פגיעות ישירות.

ייעודה הראשוני של תחמושת הזרחן הלבן הוא יצירת מיסוך שמטרתו לחפות על תנועות כוחות צבאיים בקרב. בעת שהזרחן הלבן בוער הוא משחרר עשן לבן וסמך, וכך נוצר המיסוך. בנוסף לכך, ניתן להשתמש בתחמושת זו כדי לסמן מטרות, כדי "להתחקות" אחר מסלולם של קליעים וכן כנשק תבערה.⁴¹ ניתן לפזר את הזרחן הלבן מתוך פגזי ארטילריה, מתוך רימונים ומתוך רקטות.

לעתים מזומנות, כוחות ישראליים ירו פגזי ארטילריה עם זרחן לבן שהתפוצצו מעל אזורי מגורים בעזה. פגזי ארטילריה נועדו לשימוש בזירות קרב קונבנציונאליות, ואין הם יכולים לפגוע במטרות במדויק. כאשר מפוצצים פגזי ארטילריה עם זרחן לבן מעל הקרקע, הם מכסים אזור נרחב אפילו יותר מכך משום שכל פגז מתפוצץ באוויר ומתיז מתוכו 116 גושי לבד דמויי-ספוג, ספוגים בזרחן לבן, המתלקחים במגע עם חמצן ומתפזרים מטה על-פני שטח בגודל של מגרש כדורגל, או על-פני שטח גדול יותר, בהתאם לגובה שבו מתרחש הפיצוץ ולתנאי הרוח.

בנוסף לכך שפיצוץ באוויר של תחמושת זו הנו חסר הבחנה, גם ירי ארטילרי של פגזי זרחן לבן מגדיל את הסכנה הנשקפת לאזרחים. עד למבצע "עופרת יצוקה" נמנע הצבא הישראלי במשך זמן מה מירי ארטילרי לשטח רצועת עזה. הצבא הפסיק את השימוש בירי ממין זה לאחר תקרית איומה שהתרחשה ב-8 בנובמבר 2006, ובה נהרגו 18 בני משפחה בבתיים מפגיעת מטח פגזי ארטילריה בכמה בתים בבית חאנון, ככל הנראה בטעות.⁴²

הזרחן הלבן מסוכן ביותר לבני אדם שכן הוא גורם לכוויות עמוקות בשרירים ובעצמות, והוא ממשך לבעור עד שנגמרת לו אספקת החמצן. הוא יכול להדביק חלקים אחרים של הגוף, או אפילו אנשים המטפלים בפציעות, להרעיל אברים פנימיים ולגרום להם נזק בלתי הפיך. גם קורבנות שנכוו בחלק קטן יחסית מפני הגוף שלהם – בין 10 ל-20 אחוזים – מתים לעתים קרובות מפציעיהם אם נכוו מזרחן לבן, וזאת בשונה מקורבנות של כוויות שלא נגרמו מתחמושת זו.

סבאח אבו חלימה, בבית החולים, מציגה את הכוויות העמוקות שעל כף ידה © AI

סבאח אבו חלימה, אם לעשרה, נפצעה באורח קשה ואיבדה את בעלה, ארבעה מילדיה ואת כלתה בהתקפה ארטילרית הרסנית של זרחן לבן על בית משפחתה. ב-4 בינואר 2009, שהתה אבו חלימה עם בני משפחתה בביתם באזור סאיאפא, שבצפון-מערב עזה. שלושה פגזי ארטילריה עם זרחן לבן חדרו את הגג ונחתו בתוך הבית. היא מסרה בעדותה לאמנסטי אינטרנשיונל: "הכול עלה באש. בעלי וארבעה מהילדים שלי בערו בחיים ממש מול העיניים שלי; התינוקת שלי, שהד, הבת היחידה שלי, נמסה לי בידיים. איך זה שאימא צריכה לראות את הילדים שלה עולים בלהבות בעודם בחיים? לא יכולתי להציל אותם, לא יכולתי לעזור להם. בערתי. עכשיו אני עדיין בוערת בכל הגוף, אני סובלת מכאבים יום ולילה. אני סובלת מאוד."

בפעם האחרונה שנציגי אמנסטי אינטרנשיונל ביקרו את סבאח בבית החולים, ארבעה שבועות לאחר ההתקפה, מצבה עדיין הוגדר קריטי, והיא סבלה מכוויות עמוקות. בהתקפה נהרגו **סעדאללה מטר אבו חלימה**, בעלה של סבאח, וארבעה מילדיהם – עבד א-רחים, בן 14; זייד, בן 11; חמזה, בן 10; ושהד, בת 15 חודשים.

ב-22 בינואר 2009, בעת שביקרו אנשי אמנסטי אינטרנשיונל בבית המשפחה, הראה להם מחמוד, בנה של סבאח, את שיירי פגזי הארטילריה בקוטר 155 מ"מ שמהם התפזר הזרחן הלבן, לאחר שחדרו דרך הגג לתוך הקומה השנייה (העליונה) של הבית, הציתו אש וגרמו לחורבן. מחמוד הצביע על החור שנפער בתקרת המסדרון, שבו נהרגו אביו ואחיו, ואמר: "הפגז הגיע משם, התפוצץ, פתח את הראש של אבא שלי והצית אש בכל הבית."

מחמוד ואחיו אחמד אמרו ששלושה פגזים חדרו לתוך הבית דרך הגג. אמנסטי אינטרנשיונל מצא בסביבות הבית שיירים של פגזי ארטילריה נוספים בקוטר 155 מ"מ שנשאו זרחן לבן, עקבות של טנקים ומחפורות.⁴³ אחיותיה של סבאח, דיילאת ונבילה, שגרות ממול, סיפרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי לאחר ההתקפה על ביתה של סבאח, הן רצו אל הבית כדי לעזור, אבל לא יכלו לכבות את האש ש"בלעה" את סבאח ואת שהד התינוקת: "שפכנו עליהן מים והאש המשיכה לבעור."

שלושה ילדים נוספים של סבאח אבו חלימה, יוסף, עלי ועומר, נפצעו גם הם, וכן נפצעו ר'אדה, כלתה של סבאח, ובתה בת השנתיים פרח. **ר'אדה**, שספגה כוויות רבות ברוב חלקי גופה, מתה ב-29 במארכ מפצעה בבית חולים במצרים.

הסכנה הנשקפת לאוכלוסייה האזרחית מזרחן לבן נובעת לא רק ממאפייניו כתחמושת תבערה, אלא גם מפגזי הארטילריה עצמם. הסכנה גוברת כאשר משתמשים בפגזים אלה כפי שהשתמשו בהם ברצועת עזה, כלומר בפיצוץ מעל הקרקע בגובה של אלפי רגל. לאחר שנפלט הזרחן הלבן ממשיכים פגזי הארטילריה במסלולם, ולעתים קרובות נוחתים בתוך בתים פרטיים או מבנים אחרים ופוגעים בכל מי שנמצא בקרבתם.

נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מצאו בתוך כמה בתים באזור מאוכלס בצפיפות בכפר חיזאעה שממזרח לחיאן יונס, בדרום הרצועה, פגזי ארטילריה שנשאו זרחן לבן, חלקם שלמים וחלקם בחתיכות. באחד הבתים נהרגה מפגיעת פגז מסוג זה **חנאן א-נג'אר**, בת 47 ואם לארבעה. היא ובני משפחתה ברחו מביתם מזרחה, והתארחו אצל קרובי משפחה באזור מגורים שהבנייה בו צפופה יותר, במחשבה ששם יהיו בטוחים יותר. ב-**10 בינואר 2009**, בשעות הערב, הופגז האזור בזרחן לבן. בעלה של חנאן וילדיה מסרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי אחד מפגזי הארטילריה חדר דרך הגג של הבניין, עבר דרך שני חדרים והתפוצץ בחדר הכניסה, וכל זאת לאחר שפלט מתוכו את הזרחן הלבן מחוץ לבית. פיסה גדולה מן הפגז פגעה בחזה של חנאן וכמעט קטעה את פלג גופה העליון. היא נהרגה מיד לנגד עיניהם של ילדיה ובני משפחתה, שמרביתם נפצעו. כל ארבעת ילדיה סבלו מכוויות. איה, בתה בת ה-7, סבלה גם משבר בזרוע, ודודניתה איחסאן, בת 26, איבדה את עינה הימנית.

נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מצאו את האזור הסובב את הבית זרוע בפגזי ארטילריה (פגזים המיועדים לשאת זרחן לבן ופצצות תאורה), שכמה מהם פגעו בבתי מגורים, הציתו אש וגרמו להרס, בעיקר בין ה-10 לבין ה-13 בינואר. באחד הבתים, חדר פגז דרך הקיר ונחת על מיטה של זוג צעיר שבה ישן רק כמה דקות קודם לכן תינוק.

השימוש בזרחן לבן נמשך עד יומו האחרון של מבצע "עופרת יצוקה", ב-**17 בינואר 2009**. ביום זה, בסביבות השעה 6:00 בבוקר, התפוצץ פגז ארטילריה שנשא זרחן לבן **בבית ספר יסודי של אונר"א** בעיירה **בית לאהיה**, שבו מצאו מחסה למעלה מ-1,500 בני אדם. שני ילדים, מוחמד אל-אשקר ואחיו בילאל, בני 5 ו-7 בהתאמה, נהרגו בכיתה שבה ישנו עם הוריהם, אחיהם, אחיותיהם וכשלושים קרובי משפחה נוספים, שרבים מהם נפצעו. אמם, אנג'וד, בת 28, נפצעה באורח קשה בראשה ובאיברים נוספים, והיה צורך לכרות את כף ידה הימנית. מונה בת ה-8, דודניתם של השניים, איבדה את רגלה השמאלית בהתקפה.

בית הספר של אונר"א בבית לאהיה, שבו נהרגו ב-17 בינואר שני ילדים בהתקפת ארטילריה וזרחן לבן של ישראל © AI

יומיים לאחר ההתקפה ביקרו בבית הספר נציגי אמנסטי אינטרנשיונל ומצאו גושי זרחן לבן שעדיין בערה בהם אש חנוקה, וכן שיירים של פגזי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ שהכילו זרחן לבן. הכיתה שבה נהרגו הילדים נשרפה כליל. ילדים שמצאו מחסה בבית הספר אמרו לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל כי הם ישנו, וכשהתעוררו "כדורי אש ירדו על בית הספר כמו גשם וכולנו היינו מפוחדים וצעקנו". שיירים נוספים של פגזי ארטילריה המכילים זרחן לבן נמצאו בסמוך. אין זה ברור כמה פגזי ארטילריה המכילים זרחן לבן נורו מעל בית הספר וסביבתו, אך בתמונות ובקטעי וידאו שצולמו במשירי טלפון ניידים נראים השמיים מלאים בכדורי אש שהומטרו על בית הספר.⁴⁴

כנהוג בנוגע לכל יתר מתקני אונר"א, האו"ם וידא כי נקודות הציון של בית הספר מצויות ברשות הצבא הישראלי כדי למזער את הסבירות שהוא יותקף בטעות. ועדת הבדיקה של האו"ם בדקה את ההתקפה ומצאה כדלהלן:

הסיבה הוודאית הייתה ירי ארטילריה על-ידי צה"ל. נמצא כי ירי זה גרם למעטפת החיצונית של שני פגזים לנחות בבית הספר, ובשל כך נהרגו שני ילדים, ובני משפחות שמצאו מחסה במתחם ספגו פציעות בדרגות קושי שונות. כמו כן, נמצא שהירי גרם לשבבי בד רבים הספוגים בזרחן לבן בוער ליפול בתוך מתחם בית הספר, ובשל כך הוצתה אחת הכיתות ונגרם נזק נוסף למתקני בית הספר.⁴⁵

אף על פי שהשימוש בזרחן לבן כאמצעי מיסוך אינו אסור על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, פיצוץ באוויר של פגזי ארטילריה הנושאים זרחן לבן מעל אזורים המאוכלסים בצפיפות ברצועת עזה הפר את הדרישות לנקוט אמצעי זהירות נחוצים כדי להגן על אזרחים. מקרי המוות והפציעה בקרב אזרחים שנחקרו בידי אמנסטי אינטרנשיונל ואשר נגרמו מתחמושת זרחן לבן מלמדים שכוחות ישראלים הפרו את האיסור על התקפות חסרות הבחנה.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי אוסר על שימוש בנשק תבערה נגד אזרחים. מובן שאף נשק אינו אמור לשמש נגד אזרחים, אך איסור זה מהווה הכרה בסכנות הייחודיות הטמונות בשימוש בנשק תבערה בקרבת אזרחים ובתוצאות הייחודיות של שימוש כזה. השימוש בזרחן לבן כנשק תבערה

מוגבל על-פי החוק המנהגי הבינלאומי, גם נגד לוחמים. אין להשתמש בו נגד לוחמים אלא במקרה שאין בנמצא כלי נשק שהסבירות שיגרמו לסבל בלתי נחוץ קטנה יותר.

מתקנים רפואיים והומניטאריים שנפגעו

ב-15 בינואר 2009, בשעות הבוקר, פגעו כמה פגזי ארטילריה עם זרחן לבן ופגזי ארטילריה נפצים במפקדת אונר"א במרכז העיר עזה, והציתו אש בכמה מוקדים. האש כילתה כמה טונות של סיוע הומניטארי ותרופות שהיו נחוצים ביותר וכן בתי מלאכה ומחסנים. כמו כן נפגעו כמה כלי רכב. עובד או"ם ושני אזרחים שתפסו מחסה במתחם נפצעו.⁴⁶ כ-700 אזרחים ששהו במבנים הסמוכים ברחו מוקדם יותר באותו בוקר מבתיהם ותפסו מחסה במתחם אונר"א, לאחר שכוחות ישראלים הגבירו את ההפגזות באזור. אסון גדול יותר נמנע הודות לאומץ לבם של אנשי אונר"א, שנהגו בכלי הרכב, שהיו מלאים בדלק, אל מחוץ למתחם שהיה נתון לירי, וכך הצליחו למנוע התלקחות ופיצוץ שלהם. גיודי קלארק, חברת צוות אונר"א, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

זרחן לבן נחת על כל האזור שהמשאיות ומכליות הדלק חנו בו. הן היו מלאות בדלק. ניסינו לכבות את האש אבל לא יכולנו; המטף לא השפיע על האש. חלק מהגושים הבווערים של הזרחן הלבן היו ממש מתחת לכלי הרכב; הייתה סכנה גדולה שמכלית הדלק תתפוצץ. גררתי במקל את הגוש שבער מתחת למכלית, וניסינו להסיע את כלי הרכב החוצה מהמתחם הכי מהר שיכולנו.

ג'ון גינג, מנהל מבצעי השטח של אונר"א בעזה, ועובדים נוספים של אונר"א שהיו במתחם בזמן ההתקפה, אמרו לאמנסטי אינטרנשיונל שהם התחילו לטלפן לגורמים רשמיים בצבא הישראלי מוקדם יותר באותו בוקר, כשהאזור הסובב את המתחם של אונר"א הופגז בידי כוחות ישראליים, וכי כאשר פגעו הפגזים הראשונים במתחם הם שבו וטלפנו לצבא הישראלי, התריעו כי המתחם סופג אש, וקראו להפסקה מיידית של ההתקפות.⁴⁷

עד שפסקו ההפגזות על המתחם לא הצליחו האנשים ששהו בו לכבות את האש וכבר לא ניתן היה להציל את הסיוע ההומניטארי ואת התרופות.

ארבעה ימים אחרי ההתקפה ביקרו באתר נציגי אמנסטי אינטרנשיונל. ביום הביקור, אש עדיין בערה בחלק מן המחסנים, בייחוד באלה שאוחסנו בהם שמן בישול, קמח ופריטי מזון דליקים אחרים. בתי המלאכה ומחסנים אחרים נשרפו כליל. הבניינים נהרסו על תכולתם. בתוך המתחם מצא אמנסטי אינטרנשיונל שיירים של כמה פגזי ארטילריה שנשאו זרחן לבן, שבחלקם עדיין ניתן היה לראות את המספר הסידורי המוטבע עליהם. כמו כן, נמצאו שיירים של לפחות פגזי ארטילריה נפיץ אחד.⁴⁸

שיירים של פגז ארטילריה תוצרת ארה"ב בקוטר 155 מ"מ הנושא זרחן לבן, שנורה בידי כוחות ישראליים לתוך רצועת עזה © AI

באותו יום צוטט ראש הממשלה דאז אהוד אולמרט כאומר למזכ"ל האו"ם: "איני יודע אם ידוע לך אך החמאס תקפו מתוך מתחם אונר"א". בנוסף לכך, דובר מטעם הצבא הישראלי טען כי "מחבלים ירו רקטות נגד טנקים מתוך המתחם של אונר"א לעבר כוחות צה"ל שהיו פרוסים בקרבת מקום. בתגובה השיב צה"ל אש.⁴⁹ אונר"א דחתה בתוקף את ההאשמות הללו, שמעולם לא הוכחו, ובהמשך הרשויות הישראליות חזרו בהן מהן.

תקרית זו היא אחד האירועים המוזכרים בתדריך הצבא הישראלי שהופץ ב-22 באפריל כאירוע שהצבא קיים לגביו תחקיר פנימי, שלפיו הצבא טוען כי "ככל הנראה, חלקיקים מפגז העשן פגעו במחסן שנמצא במתחם [של מפקדת אונר"א]". למעשה, לא היו אלה רק חלקיקים שפגעו במתחם של אונר"א. חוקרי אמנסטי אינטרנשיונל ראו כמה פגזי ארטילריה שנשאו זרחן לבן, אשר נחתו והתפוצצו בתוך המתחם, וכן לפחות פגז ארטילריה נפיץ אחד. אין יסוד להטיל ספק בקביעת הצבא כי הוא לא תקף במכוון את המתחם של אונר"א, היות שהארטילריה אינה מדויקת מספיק כדי להשתמש בה לפגיעה מדויקת במטרה. עם זאת, מדובר בשימוש לא חוקי בארטילריה, שהיא נשק בלתי מדויק, ואף מעבר לכך, נשק הנושא זרחן לבן, שהנו חומר מסוכן ביותר, וכל זאת באזורי מגורים המאוכלסים בצפיפות. ועדת הבדיקה של האו"ם, שחקרה את ההתקפה, מצאה כי "ירי ארטילריה של צה"ל... גרם לשלושה פגזים נפצים מסוג M107 בקוטר 155 מ"מ להתפוצץ בתוך מתחם משרד השטח של אונר"א... [וכן] לפחות לשמונה תרמילים של פגזי עשן מסוג M825A1 בקוטר 155 מ"מ שהכילו זרחן לבן, וכן למספר רב של שבבי בד ספוגים בזרחן לבן בוער, ליפול בתוך המתחם... [וכי בשל כך] נפצעו עובד אחד של אונר"א ושני בני אדם שלא זהו אשר מצאו מחסה במתחם. כמו כן, הוועדה מצאה כי נזק משמעותי ביותר נגרם לבניינים, לכלי רכב ולאספקה".⁵⁰

הטענה של הצבא כאילו "מדובר בתוצאה שלא ניתן היה לצפותה מראש או למנוע אותה" אינה אמינה כלל וכלל, היות שהצבא מודע היטב לסכנות הטמונות בשימוש בארטילריה, שלא ניתן לכוונה במדויק, בלבו של אזור מגורים המאוכלס בצפיפות. יתר על כן, עד למועד ההתקפה, כבר הובעו בפני הרשויות הישראליות חששות לגבי השימוש בארטילריה בכלל, ובזרחן לבן בפרט, באזורי מגורים אזרחיים.

לא זו אף זו, גם לאחר שתועדו התוצאות הרות האסון של התקפה זו ושל התקפות אחרות, המשיכו כוחות ישראליים לבצע התקפות כאלה באזורים שבהם שהו אזרחים רבים. יומיים לאחר מכן, ב-17

בינואר, פגעו פגזי ארטילריה עם זרחן לבן בבית הספר היסודי של אונר"א בעיירה בית לאהיה, שבו מצאו מחסה למעלה מ-1,500 אזרחים. בהתקפה נהרגו שני ילדים ואחרים נפצעו.

בתדריך לכלי התקשורת שהפיץ הצבא הישראלי ב-22 באפריל הוזכר כבדרך אגב כי "מחסן תרופות של ארגון הצלב האדום" (שלמעשה היה שייך לסהר האדום הפלסטיני ולא לצלב האדום) נפגע במהלך הקרבות בין כוחות ישראליים ולוחמי חמאס. עם זאת, בתדריך לא צוין מה היו סוגי ההתקפות שבוצעו באזור על-ידי כוחות ישראליים. בפרט לא הוזכר בתדריך כי זרחן לבן ופגזים אחרים פגעו גם במתחם בית החולים אל-קודס הסמוך, המופעל בידי הצלב האדום הפלסטיני, בהתקפה שהציתה אש גדולה בכמה מוקדים וגרמה לנזק משמעותי.

ב-15 בינואר נפגע גם בית החולים אל-קודס, הממוקם בשכונת תל אל-הווא שבמרכז העיר עזה. משעות הבוקר ועד הלילה פגעו בבית החולים שוב ושוב גושי זרחן לבן, פגזי ארטילריה שהכילו זרחן לבן ופגזי טנקים. בסופו של דבר נאלצו אנשי צוות רפואי ומטופלים להתפנות מן המתקן. אותה שעה טופלו בבית החולים כחמישים אנשים וכ-500 מתושבי המקום מצאו בבית החולים מחסה מפני ההפגזות באזור.

שתי הקומות העליונות של המבנה המרכזי של בית החולים וכן בניין המנהלה, הסמוך לבית החולים ומחובר אליו בגשר, נהרסו כמעט לחלוטין מאש שהתלקחה בגלל הזרחן הלבן. בבית המרקחת של בית החולים, בקומה השנייה, פגע לפחות פגז טנק אחד. ניסיונותיהם של רופאים ושל חברים אחרים בצוות בית החולים, כולל רופאים זרים שביקרו במקום, לכבות את האש באמצעות דליי מים ומטפים עלו בתוהו. מכבי האש וכלי רכב של ההגנה האזרחית לא יכלו להגיע לבית החולים במשך יותר משעה.

בית החולים אל-קודס © AI

עד שעות אחר הצהריים הצליחו בבית החולים לתאם באמצעות הצלב האדום הבינלאומי פינוי של מאות האזרחים שמצאו מחסה במתחם למקלט חירום של אונר"א. בינתיים, צוות בית החולים נאבק בשריפות המקומיות שהתלקחו מחדש שוב ושוב. בשעות הערב, לאחר שזרחן לבן נוסף פגע בבית החולים, נאלצו אנשי הצוות לעזוב. הם הוציאו את המטופלים במיטותיהם כשהם דוחפים את המיטות לאורך הרחוב מן הבניין והלאה ממנו. לבסוף הועברו המטופלים לבית החולים א-שיפאא.

בית מרקחת, שנמצא בבניין קטן ונפרד מעבר לפינת רחוב הסמוכה לבית החולים, נשרף כליל. ככל הנראה גם מבנה זה נפגע מזרחה לבן. שני אמבולנסים נשרפו ונמחצו ליד בית החולים.

נציגי אמנסטי אינטרנשיונל שביקרו בבית החולים מצאו שני פגזי זרחן לבן בקוטר 155 מ"מ. לדברי רופאים, פגזים אחרים ממין זה נפלו מחוץ לבית החולים. תושבי האזור הראו לאמנסטי אינטרנשיונל פגזי זרחן לבן נוספים וכן שיירי פגזים וגושי זרחן לבן שנפלו בבתיהם או בסמוך אליהם.

בלילה שקדם להתקפה זו התנהלו קרבות בין כוחות ישראליים לבין חמושים פלסטינים בפאתי שכונת תל אל-הווא, במרחק מה מבית החולים. מנהל בית החולים ואנשי צוות אמרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי לא היו חמושים בבית החולים או מחוץ לו. גם אם נכחו חמושים באזור, תקיפתו באמצעות זרחן לבן הפרה את האיסור על התקפות חסרות הבחנה. בתי חולים הם אובייקטים אזרחיים, ואין הם הופכים למטרות צבאיות רק בשל נוכחות לוחמים בקרבתם.

ההכחשה הישראלית של השימוש בזרחן לבן – סבל נוסף לקורבנות

גורמים ישראליים רשמיים פרסמו הצהרות שאינן מתיישבות אלה עם אלה על אודות השימוש בזרחן לבן. בהתחלה, הכחישו גורמים ישראליים את השימוש בתחמושת זו. בהמשך, ציינו גורמים כי כוחות ישראליים השתמשו בתחמושת מותרת על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ולבסוף הודיעו כי מתקיים תחקיר פנימי.

במשך עשרה ימים לאחר המקרה הראשון שלגביו דווח על שימוש בארטילריית זרחן לבן הכחישו דוברי הצבא הישראלי וגורמי צבא מן הדרגים הבכירים ביותר באופן גורף כל שימוש בתחמושת זו. ב-13 בינואר אמר הרמטכ"ל רא"ל גבי אשכנזי בכנסת: "צה"ל משתמש בכלי נשק בהתאם לחוק הבינלאומי. אנחנו לא משתמשים בזרחן, רק ביווילונות עשן" (מסכי עשן) (ההדגשה הוספה).⁵¹

קודם לכן, ב-7 בינואר, אמר דובר של הצבא הישראלי לרשת הטלוויזיה סי-אן-אן: "אני יכול לומר לך בביטחון שבהחלט לא משתמשים בזרחן לבן" (ההדגשה הוספה).⁵² ב-8 בינואר התראיין דובר של הצבא לעיתון הטיימס הבריטי. למרואיין הוצגו תמונות של פגזי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ הנושאים זרחן לבן, שניתן לזהותם בקלות על-פי צבעם הכחול-ירוק ועל-פי מספרים סידוריים המוטבעים עליהם. באחת התמונות נראו חיילים ישראלים טוענים את הפגזים בנקודות הירי על גבול ישראל-עזה. בראיון אמר הדובר הישראלי: "זה מה שאנחנו מכנים פגז שקט – הוא ריק, אין בו לא חומר נפץ ולא זרחן לבן. אין בו כלום" (ההדגשה הוספה).⁵³

לא מתקבל על הדעת שגורמים רשמיים בצבא הישראלי, בכל הדרגים, לא ידעו שנעשה שימוש בזרחן לבן, ממש בזמן שהתבטאו כך ולפני כן. גם במקרה הבלתי סביר שלא נמסר להם על כך, בתחנות טלוויזיה שונות שודרו קטעי וידאו רבים שנראו בהם פגזי ארטילריה הנושאים זרחן לבן מתפוצצים בשמי רצועת עזה.

הצבא הישראלי והרשויות הישראליות המשיכו להכחיש שכוחותיהם השתמשו בזרחן לבן גם כאשר היה ברור כי אזרחים נהרגים ונפצעים מפגיעת חומר זה, וכי קורבנות אינם זוכים לטיפול הנחוץ משום שרופאים ברצועת עזה אינם יודעים מה גרם לכוויות וכיצד לטפל בהן.

רופאים שטיפלו בנפגעים הראשונים לא ידעו כלל בפני מה הם ניצבים. קודם לכן לא נעשה שימוש בזרחן לבן ברצועת עזה, ואנשי רפואה לא ידעו מה הסיבה לכוויות העמוקות, ואף לא ידעו כיצד לטפל בקורבנות. העובדה שישראל לא חשפה כי כוחותיה השתמשו בזרחן לבן, ולאחר מכן סירבה לאשר זאת, הביאה לידי כך שרופאים לא יכלו לספק את הטיפול הדרוש. חולים שחייהם יכלו להינצל לו מקור הכוויות היה ידוע ולו היה בנמצא טיפול מתאים – מתו מפציעיהם.

רופאים ביחידות לטיפול בכוויות של בתי החולים העיקריים ברצועת עזה אמרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי בתחילה היו מופתעים מכך שמצבם של נפגעי הכוויות דווקא החמיר לאחר הטיפול הראשוני, ולא השתפר. לדבריהם, הכוויות המשיכו להתפשט ולהעמיק, הכאב הלך וגדל ומצבם של הנפגעים הוחמר באופן שלא ניתן היה להסבירו.

הצבא הישראלי מודע לחלוטין לסכנות הנשקפות לבני אדם מן הזרחה הלבן. במסמכים שחובר במהלך מבצע "עופרת יצוקה" בידי לשכת קצין הרפואה הראשי וחמ"ל בריאות מוצגות כמה מתוצאות השימוש בחומר זה. במסמך שעליו חתום ד"ר סא"ל גיל הירשהורן, ראש אגף טראומה במפקדת קצין הרפואה הראשי נכתב:

"כאשר הזרחה בא במגע עם רקמות הגוף, הוא גורם לנזקים כתוצאה מאיכול רקמות. מאפייני פגיעת הזרחה כוללים: כוויות כימיות המלוות בכאב עז, הרס רקמות... הזרחה עלול לחדור לגוף ולגרום לפגיעה באיברים פנימיים. בטווח הארוך אופייניים אי ספיקה כלייתית וזיהומים... לסיכום: פגיעה מאמל"ח, המכיל זרחן נפיץ, טומנת בחובה סכנה בעלת פוטנציאל הרס גדול לרקמות."⁵⁴

במסמך אחר, "חשיפה לזרחן לבן", שהוכן בידי חמ"ל בריאות ונשלח ממשרד הבריאות נכתב:

"רוב המידע על פגיעות זרחן מקורו במחקרי חיה ובתיאורי מקרים תאונתיים... לחשיפה לזרחן לבן משמעות רעילות קשות... על פי מחקרי מעבדה רבים, כוויות בשטח גוף קטן יחסית – 15%-12% בחיות מעבדה ולמטה מ-10% באדם – עלולות להיות קטלניות עקב השפעות אלה בעיקר על כבד, לב וכליות."⁵⁵

התקפות ארטילריה בכלל והתקפות זרחן לבן בפרט, כשבוצעו באזורים המאוכלסים בצפיפות, היו חסרות הבחנה וככאלה גם בלתי חוקיות. הרשויות הישראליות החמירו את המצב אף מעבר למוות ולפגיעות שנגרמו, בכך שלא גילו כי כוחותיהן משתמשים בזרחן לבן, ולמעשה הכחישו זאת שוב ושוב. בשל כך עוכב מתן טיפול הולם לקורבנות להתקפות ממין זה ונגרם להם סבל נוסף. בחלק מהמקרים אף מתו קורבנות שניתן היה להציל.

1.3.2 פצצות מרגמה

ב-6 בינואר אחר הצהריים ביצעה ישראל שורה של תקיפות בקרבת בית ספר של אונר"א שבמחנה הפליטים ג'באליא באמצעות פצצות מרגמה. בתקיפות נהרגו למעלה מ-30 אזרחים, ובהם תושבי המקום ואנשים שברחו מבתיהם ומצאו מחסה בבית הספר.⁵⁶ בין הקורבנות היו 11 בני משפחת דיב, כולל חמישה ילדים וארבע נשים, שנהרגו בחצר ביתם. שבעה פלסטינים, שומר בבית הספר ושישה אזרחים שמצאו בו מחסה נפצעו בתוך בית הספר מרסיסים ומהריסות שעפו באוויר. עשרות אחרים נפצעו מחוץ לבית הספר. התקרית עוררה ויכוח ציבורי, בין היתר בשל דיווחים שגויים בכלי התקשורת כאילו פצצות המרגמה נחתו בתוך בית הספר, וכן משום שהצבא הישראלי והרשויות הישראליות טענו כי חמושים פלסטינים ירו רקטות מתוך בית הספר ולאחר מכן נהרגו בו בהתקפות הישראליות. טענה זו התבררה כלא נכונה.⁵⁷

מארק רגב, דובר מטעם ממשלת ישראל, אמר בראיון לרשת הבי-בי-סי: "אם אתה משתלט על מתקן או"ם – תוך שימוש ברובים, אני מניח – אם אתה מחזיק באנשים שם כבני ערובה, ויורה מתוך המתקן הזה על חיילים ישראלים בשכונה, ואז אתה סופג אש בחזרה – אני חושב שזה פשע מלחמה לפי המשפט הבינלאומי."⁵⁸

אל"מ אוליביה רפוביץ, דובר מטעם הצבא הישראלי, חזר על האשמה זו והוסיף כי נראה היה שבית הספר של אונר"א ממולכד,⁵⁹ וגורם במשרד הביטחון אמר כי "פלסטינים נוספים נהרגו בבית הספר מפיצוץ משנה שנגרמו משום שהיה ממולכד בפצצות."⁶⁰

למעשה, לא בוצעה כל התקפה ישראלית על בית הספר של אונר"א, ואף פלסטיני לא ירה רקטות מתוך בית הספר, או מתוך כל מתקן שהוא – לא של אזרחים ולא של לוחמים – בתוך בית הספר. הצבא הישראלי נקב בשמותיהם של שניים מההרוגים בהתקפה שלטענתו היו חברים בחוליית ירי רקטות של חמאס ונהרגו כביכול בתוך בית הספר: עימאד וחסן אבו עסכר. התברר כי עימאד הוא תלמיד בן 13 שהיה דווקא בין אלה שנהרגו ברחוב מחוץ לבית הספר, וכי לא היה בבית הספר אף אדם בשם חסן אבו עסכר, כך שזהותו של ההרוג השני שהצבא התייחס אליו נותרה לא ידועה.⁶¹

מאוחר יותר סיפק הצבא הישראלי הסברים שונים ואחרים לתקרית. הצבא חזר בו מטענתו כאילו נורו רקטות מתוך בית הספר. ב-11 בינואר דיווח עיתון "הארץ" על "תחקיר ראשוני" שנערך בחטיבת

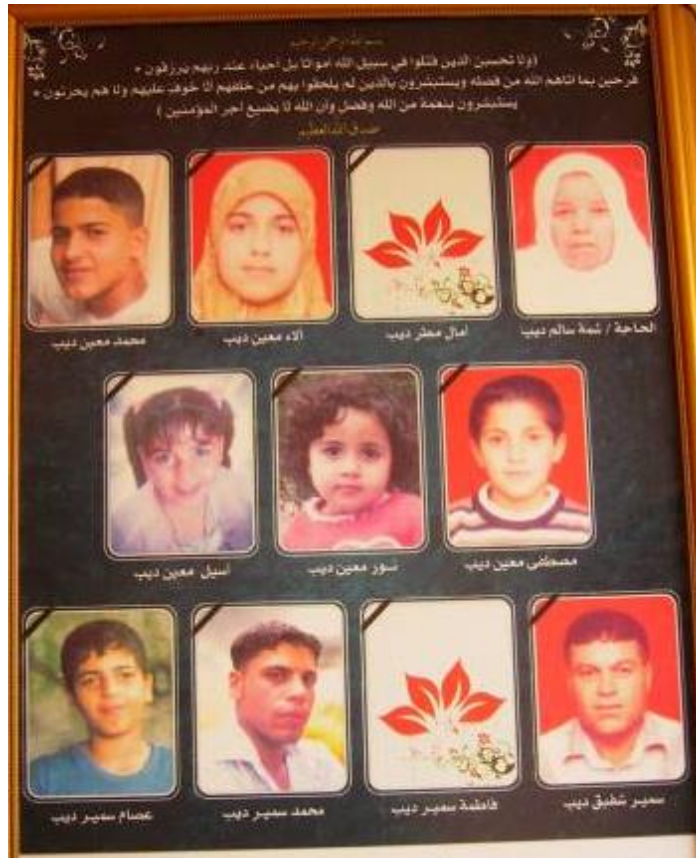
הצנחנים, שבגזרתה ארעה התקרית. לפי תחקיר זה, רקטות קסאם שוגרו לתוך שטח ישראל מתוך חצר בית הצמודה לחצר בית הספר של אונר"א, וכוחות ישראליים השיבו בירי מרגמות באמצעות מערכת המצוידת במכשיר ניווט לווייני (גי-פי-אס) המכוון את הירי, שטווח הטעות שלו עומד על 30 מטר. אחת מן הפצצות שנורו בידי חטיבת הצנחנים פגעה בבניין של אונר"א, והשתיים האחרות פגעו בחצר הסמוכה והרגו חברי חמאס חמושים "שכנראה השתייכו לחוליה ששיגרה את הרקטות".⁶²

אולם, גם גרסה זו לא הייתה מדויקת: לא היה כל ירי פלסטיני מחצר הסמוכה לבית הספר, אף אחת מפצצות המרגמה הישראליות לא פגעה בבית הספר של אונר"א, ונורו יותר משלוש פצצות מרגמה לאזור זה. בביקורם של נציגי אמנסטי אינטרנשיונל באזור, מומחה הנשק של הארגון זיהה סימנים לפגיעה של לפחות ארבע פצצות מרגמה ברחוב מחוץ לבית הספר ולפגיעה של פצצות מרגמה נוספות בקרבת מקום.

בתדריך לכלי התקשורת שהצבא הישראלי הפיץ ב-22 באפריל הועלה הסבר שלישי: "פעילי חמאס ביצעו ירי מרגמות לעבר כוחות צה"ל מנקודה המרוחקת 80 מטרים בלבד מבית הספר", החיילים ביצעו "ירי תגובה מידתי ומינימאלי באמצעי המדויק ביותר שעמד לרשות הכוח", ובנוסף, נהרגו "חמשת מחבלי החוליה וכן 7 אזרחים מחוץ למתחם בית הספר". עם זאת, הצבא לא מסר את שמותיהם של 12 האנשים (חמשת החמושים ושבעת האזרחים) שלטענתו היו הקורבנות היחידים בהתקפה זו.

גם גרסה זו לוקה בלא מעט אי-דיוקים, וכקודמותיה היא יותר מעלה שאלות מאשר מספקת תשובות. ראשית, בניגוד לטענת הצבא כי המספר הכולל של הנפגעים עמד על 12 אנשים, נהרגו בתקיפה זו לפחות 30 אנשים, שרובם אזרחים, ועשרות אחרים נפצעו. שנית, המרגמה ידועה לשמצה באי-הדיוק שלה. כאשר יורים פצצות מרגמה, הסיכוי לפגוע במטרה מסוימת במדויק נמוך ביותר, ישנה סכנה גדולה כי התחמושת תסטה מן המטרה שמכוונים אליה, ולכן אסור להשתמש בנשק זה באזורים המאוכלסים בצפיפות. שלישית, כשהכוחות הישראליים השתמשו בפצצות מרגמה באזור כה צפוף – שהיה אז צפוף בהרבה מהרגיל בשל האזרחים הרבים שתפסו מחסה בבית הספר של אונר"א – הם ידעו מן הסתם כי ישנה סבירות גבוהה שאזרחים ינהרגו ויפצעו.

בין ה-6 בינואר לבין ה-22 באפריל 2009, הפיצו גורמים ישראליים שוב ושוב מידע בלתי מדויק. דוברים מטעם הצבא הישראלי המשיכו לטעון כי חמושי חמאס ירו רקטות, השתלטו על בית הספר של אונר"א שמאות אזרחים מצאו בו מחסה, ומלכדו אותו. דברים אלה, גם אם נאמרו בתום לב, מעוררים ספקות לגבי אמינות המידע שהממשלה וגורמי צבא מקבלים מכוחותיהם בשטח, לגבי איכות המידע הזה ולגבי היעדר פיקוח יעיל ומנגנוני מתן דין חשבון לכוחות הפועלים בשטח.

11 בני משפחת דוב שנהרגו ליד בית הספר של אונר"א: שמא סאלם, אמאל מטר (ללא תמונה), אלאא מועין, מוחמד מועין, מוסטפא מועין, נור מועין, אסיל מועין, סמיר שפיק, פאטמה סמיר (ללא תמונה), מוחמד סמיר ועיסאם סמיר.

ועדת הבדיקה של האו"ם בחנה את ההתקפה ומצאה כי "הסיבה הוודאית לפגיעה של השומר של אונר"א ושל האנשים שמצאו מחסה בבית הספר של אונר"א בג'באליא, לנזק שנגרם לבית הספר, ולמוות ולפגיעה של בני אדם ששהו בקרבת בית הספר הייתה ירי פצצות מרגמה בקוטר 120 מ"מ על-ידי צה"ל, פצצות שפגעו ברחוב מחוץ לבית הספר ובמתחם השייך לבית פרטי סמוך".⁶³ כמו כן מצאה ועדת הבדיקה כי "אחד מן האנשים שנהרגו מחוץ לבית הספר היה ילד בן 14 שמצא מחסה בבית הספר ביחד עם משפחתו, ושהה מחוץ לשערי בית הספר בעת שנהרג".⁶⁴

1.3.3 פלאשט

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נהרגו כמה אזרחים, בהם ילד, אישה ופרמדיק, מפגיעת חצי מתכת זעירים וקטלניים המכונים "פלאשט". בין ה-4 בינואר לבין ה-9 בינואר ירו טנקים ישראליים פגזים שהכילו אלפי חצי פלאשט לפחות חמש פעמים, בצפון רצועת עזה ובכפר שנמצא מדרום לעיר עזה.

חצי הפלאשט עשויים פלדה, ואורכם 3.5 ס"מ. הקצה הקדמי של החצים מחודד, ובקצה האחורי שלהם ישנן ארבע "כנפיים". לתוך כל פגז נטענים בין 5,000 ל-8,000 חצי פלאשט. הפגזים, הנורים בדרך כלל מתוך טנק, מתפוצצים באוויר ומפזרים מתוכם את החצים הקטנים בצורת חרוט על פני אזור בשטח של 300 על 100 מטר.⁶⁵ פגזי פלאשט מיועדים לשימוש נגד קבוצות גדולות של לוחמי חי"ר או נגד חוליות הפועלות בשטח פתוח. מטבע הדברים, כשיורים פגזים אלה באזורי מגורים אזרחיים המאוכלסים בצפיפות, נשקפת מהם סכנה גדולה לאזרחים.

בשנת 2001 צוטט מקור צבאי ישראלי בשבועון "Jane's Defence Weekly" כדלהלן: "הצבא הישראלי השיג את הנשק הזה מארצות הברית אחרי מלחמת 1973, ויש לנו במחסנים אלפי פגזים

ישנים... ההנחה היא שהנשק הזה אינו אמין או אפקטיבי, וללוחמים קשה מאוד לכוון אותו כמו שצריך".⁶⁶

הדיווח הראשון על שימוש בפלאשט במבצע "עופרת יצוקה" נגע לאירוע שהתרחש ב-4 בינואר. אז, נורה פגז פלאשט על אמבולנס בעיירה בית לאהיה, שבצפון הרצועה. באותו יום, בסביבות השעה 16:00, נורה לפחות פגז פלאשט אחד על ביתו של **עבד א-רחמאן חילמי אבו אשקר**, בן 51, שנהרג בתוך הבית, השוכן ברחוב אבו עוביידה בעיירה בית לאהיה.

חצי פלאשט © AI

למחרת בבוקר, ה-5 בינואר 2009, ירו כוחות ישראלים כמה פגזי פלאשט אל הרחוב הראשי בעיזבת **בית חאנון**, מדרום-מערב לעיירה בית חאנון, ליד בית משפחת עבד א-דאיים. בהתקפה נהרגו שישה אזרחים, בהם שני ילדים, אישה ושלושה גברים, וכמה אחרים נפצעו. **ערפאת עבד א-דאיים**, בן 12, נהרג במקום. **איסלאם ג'אבר עבד א-דאיים**, בן 16, נפגע בצווארו מחצי פלאשט, ונלקח לבית החולים, שבו מת מפצעיו כעבור שלושה ימים. אחיו מיזאר נפגע גם הוא בהתקפה זו ועדיין שקוע בגבו חץ פלאשט.

בחצר בית מגורים סמוך נפצעו מחצי פלאשט כמה בני משפחה: **ופאא אבו ג'ראד**, בת 21, בנה בן השנתיים, בעלה, אביה וגיסה. **ופאא**, שהייתה בהיריון, מתה מפציעה יומיים לאחר מכן. בעלה מוחמד אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "בדיוק גמרנו לאכול ארוחת בוקר ושתינו תה. הלכנו קצת בחצר, לכיוון פינת הבית, כמה מטרים מדלת הכניסה. אז שמענו הפגזה, ואחריה צעקות. הסתובבנו אחורה לכיוון הדלת, וכשהגענו אליה, נפגענו. **ופאא** נפלה על המדרגות. היה דם בכל מקום".

בתצלומי רנטגן ניתן לראות חץ פלאשט המשוקע עדיין בגבו של בעלה של **ופאא**, והרופאים אינם יכולים להסירו בשל קרבתו הרבה לחוט השדרה. הרופאים חוששים שניתוח להסרת החץ יהפוך את מוחמד למשותק.

בכפר בדואי בצפון רצועת עזה, שבו נורו פגזי פלאשט ב-9 בינואר, מצאו שליחי אמנסטי אינטרנשיונל חצים נעוצים בקירות בתים ובמכלאות של בעלי חיים. כמה מתושבות הכפר אמרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי לאחר ההפגזה התמלאו הסמטאות שבין הבתים בחצי פלאשט. אחת הנשים סיפרה כי מילאה דלי שלם בחצים שאספה מסביב לביתה. לפי דיווחים, כמה מתושבי הכפר נפצעו מן הפלאשט.

אחד מהם, מחמוד מוחמד סילמי אבו קלייק, נפצע באורח קשה. אביו הראה לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל כמה מן החצים שחולצו מגופו. לדבריו:

זה מה שהוציאו מהגוף של הבן שלי. מה זה? אף פעם לא ראיתי דבר כזה. הגוף של הבן שלי היה מלא בהם. בבית החולים כאן הוציאו כמה מאלה מהרגליים שלו, אבל היו לו עוד בחזה, והם לא יכלו להוציא לו אותם, אז לקחו אותו לבית חולים במצרים. עכשיו אני לא יודע מה קורה אתו, אם הוא יחיה.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי אינו אוסר במפורש על השימוש בפלאשט, אך השימוש בנשק זה באזורים המאוכלסים בצפיפות ברצועת עזה תרם את חלקו להרג בלתי חוקי ולפגיעה בלתי חוקית של אזרחים.

בעבר תיעד אמנסטי אינטרנשיונל שימוש שעשו כוחות ישראליים בפגזי פלאשט ברצועת עזה, שהביא להרג ילדים.⁶⁷ אופן השימוש של כוחות ישראליים ברצועת עזה בפגזים המכילים חצי פלאשט – כלומר, ירי לתוך אזורים אזרחיים המאוכלסים בצפיפות – הנו הפרה של האיסור המעוגן בחוק הבינלאומי על התקפות חסרות הבחנה.

1.4 תקיפת צוותי רפואה והפרעה לעבודתם

1.4.1 צוותי רפואה בקו האש

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" בוצע שוב ושוב ירי על אמבולנסים שסומנו באופן ברור ונשאו על הגג אורות חירום מהבהבים ועל פרמדיקים שלבשו אפודות זוהרות תוך כדי שניסו לחלץ פצועים ולאסוף גופות. התקפות ממין זה התגברו לאחר שכוחות קרקע ישראליים התפרסו בתוך עזה ב-3 בינואר 2009. צוותי אמבולנס פלסטיניים עשו כל שיכלו כדי להגיע לכמה שיותר מן הפצועים וההרוגים. ביחד עם המתנדבים מחו"ל שהתלוו לחלק מהצוותים הם סיכנו את חייהם מדי יום כדי לבצע את המוטל עליהם.

ב-4 בינואר, בשעות אחר הצהריים המוקדמות, נהרגו בעיר עזה שלושה פרמדיקים – **אנס פדל נעים, יאסר כמאל שביר וריפעת עבד אל-עאל**, בעת שהלכו ברגל בדרכם לפנות גברים שנפצעו. עומר אחמד אל-בראדעי, ילד בן 12 שהראה להם היכן נמצאים הפצועים, נהרג גם הוא. יחיא חסן, שנהג באחד האמבולנסים סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל:

השעה הייתה שלוש או שלוש וחצי אחר הצהריים. קיבלנו קריאה לפנות כמה גברים פצועים באיזשהו מטע ליד בית באזור דחדוח בדרום שכונת תל אל-הווא (העיר עזה). החנינו את שני האמבולנסים ליד אחד הבתים, השארנו את האורות מהבהבים, ואני והנהג השני חיכינו ליד האמבולנסים בזמן שאנס, יאסר וריפעת הלכו לאסוף את הפצועים. על דרך העפר היה ילד שהראה להם איפה שכבו הגברים הפצועים. כששלושתם התקרבו לילד, פגע טיל ואז עוד אחד. כולם נהרגו, גם שלושת החברים שלנו לעבודה וגם הילד. אברים עפו לכל הכיוונים. ואז, פגעו טילים ליד האמבולנסים ולא יכולנו ללכת לאסוף את הגופות שלהם, והיינו מוכרחים לנסוע משם בלעדיהם. היינו חייבים להשאיר מאחור את החברים שלנו לעבודה, מתים. כשעזבנו, עוד טילים ופגזים נורו לכיוון האמבולנסים.

יחיא חסן וחאזם אל-בראווי לצד שיירי טילים שמפגיעתם נהרגו עמיתיהם ושרידי האלונקות שנשאו אתם © AI

נהג האמבולנס חאזם אל-בראווי אמר: "כשעזבתי את האזור האמבולנס שלי שקע בחול ושוב ירו עליו. השארתי אותו שם ונכנסתי לאמבולנס השני, עם יחיא חסן, וכשנסענו משם המשיכו לירות בגזים לכיוון האמבולנס שנסענו בו".

אמו של עומר אחמד אל-בראדעי אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

אחרי [התקפת הטילים] לא יכולנו להתקרב למקום שבו הגופה שלו הייתה מוטלת. למחרת זחלתי לשם ומצאתי את הגופה של הילד שלי בלי רגליים ולקחתי אותו לאמבולנס שהיה במרחק גדול משם, כי אף אחד לא היה יכול להתקרב לשם. אף אמבולנס לא היה יכול לבוא לאסוף את הגופות. ירו על אמבולנסים שניסו להתקרב. בסוף, אחרי יומיים הגיע אמבולנס אחד, שאתו באה אישה מחו"ל, והם פינו את הגופות.

נציגי אמנסטי אינטרנשיונל ביקרו בזירת האירוע. במקום שבו נהרגו הפרמדיקים והילד מצאו הנציגים את שרידי האפודות הזוהרות של הפרמדיקים מפוזרים על הארץ ותלויים על עצים. כמו כן מצאו הנציגים שיירים של לפחות שני טילי "הלפיר", המשוגרים בדרך כלל ממסוקים. על התווית שהוטבעה עליהם נכתב "טיל מונחה, תקיפת קרקע", וצוין עליה כי הנשק יוצר בארה"ב.⁶⁸

ב-4 בינואר הותקף צוות אמבולנס נוסף בעיירה **בית לאהיה**, שבצפון רצועת עזה. באמצע הבוקר נענה צוות האמבולנס לקריאה לחלץ כמה צעירים, חלקם פצועים וחלקם מתים, שנותרו לאחר התקפה ישראלית ברחוב אבו עוביידה. צוות האמבולנס כלל את ח'אלד יוסף אבו סעאדה, בן 43 שנה באמבולנס, ושני פרמדיקים: עלאא אוסאמה סרחאן, בן 26, ועארפה **האני עבד א-דאיים**, אב לארבעה ומורה למדעים במקצועו, שהתנדב בשירותי החירום במשך שמונה שנים. הנהג ח'אלד יוסף אבו סעאדה סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל:

הגענו בערך 15 דקות אחרי התקפת הטילים. לאף אחד מאלה ששכבו ברחוב לא היה נשק. הם היו פשוט אזרחים, כולם צעירים. הגופות שלהם היו מפוזרות, לא ביחד. הפרמדיקים הרימו את הפצוע הראשון ושמו אותו באמבולנס. אז, הם הרימו עוד פצוע והעבירו אותו

מהאלונקה לאמבולנס. בזמן שהם עשו את זה פגז באמבולנס. עארפה נפל. הוא נפצע קשה מאוד. והראש והרגליים של הפצוע הועפו משם.

פגז הטנק עבר דרך האמבולנס וראשו ננעץ במנוע. היה זה פגז פלאשט, ובשעת הפיצוץ התפזרו מתוכו אלפי חצי מתכת קטנים אבל קטלניים על פני שטח גדול. שני הפרמדיקים, עארפה ועלאא, נפצעו באורח קשה, ועארפה מת מאוחר יותר באותו יום. נהג האמבולנס נפצע בחלקו האחורי של ראשו. קיר בחנות הסמוכה למקום שבו נפגע האמבולנס התמלא בחצי פלאשט.

ח'אלד יוסף אבו סעאדה לצד האמבולנס שנפגע מפגז הפלאשט שהרג את עארפה האני עבד א-דאיים © AI

ב-12 בינואר נהרג ד"ר עיסא עבד א-רחים סאלח, רופא בן 32, בעת שניסה לחלץ שלושה מדיירי "מגדל אל-בנא", בית דירות בן שש קומות הממוקם ברחוב צר המתפצל מרחוב זרקא בעיירה ג'באליא, שבצפון הרצועה. הבניין הופגז בשעה 10:16. אישה נהרגה בהתקפה, ואחותה ואחד השכנים נפצעו באורח אנוש. זמן קצר לאחר מכן הגיעו לבניין אמבולנסים מכמה שירותי חירום, כולל ההגנה האזרחית, שירותי הרפואה הצבאיים והסהר האדום הפלסטיני. ד"ר סאלח ופרמדיק בשם אחמד עבד אל-בארי אבו פול עלו במדרגות, שניהם לבושים אפודה אדומה זוהרת של אנשי רפואה. הם מצאו שתי נשים מתות, פריאל ואיאת כאמל אל-בנא, וגבר פצוע, מוסטפא ג'ומעה אל-באשא. השניים השכיבו את הפצוע על אלונקה והתחילו לרדת במדרגות. גרם המדרגות הואר היטב באור שחדר מבעד לחלון הנמשך לכל גובה הבניין. בעת שירדו במדרגות פגע פגז או טיל בד"ר סאלח, וכרת את ראשו, שנפל על הפרמדיק, אחמד אבו פול, שהחזיק בקצה השני של האלונקה במרחק של כמה צעדים מתחתיו. אבו פול נפצע מרסיסי הפגז. הפצוע על האלונקה נהרג.

"הערכת מצב. הוראות פתיחה באש: אש גם על חילוץ". כך נכתב בכתב יד על דף נייר שחייל השאיר בבית שכוחות ישראליים השתלטו עליו במהלך מבצע "עופרת יצוקה".⁶⁹

בתדריך לכלי התקשורת שהצבא הישראלי הפיץ ב-22 באפריל, נטען – בפרק העוסק ב"אירועי ירי לעבר מתקנים, מבנים, כלי רכב וצוותים רפואיים" – כי נעשה "שימוש שיטתי ונרחב של חמאס במתקנים, כלי רכב ומדים רפואיים להסוואת פעילות טרור". עם זאת, בתדריך לא סופקה כל ראיה אף לא למקרה אחד ממין זה. אמנסטי אינטרנשיונל אינו מוציא מכלל אפשרות שמקרים כאלה התרחשו, אך במסגרת תחקיר השטח של הארגון לא נמצאו ראיות לכך שהיו נפוצים או שקרו בכלל. בתדריך הצבאי נטען שתחקיר הצבא העלה כי "כוחות צה"ל, בכל הרמות, הונחו לנקוט משנה זהירות כדי למנוע פגיעה במתקנים וכלי רכב רפואיים, וכי במקרים שונים נמנעו כוחות צה"ל מלפעול בשל

הימצאותם של כלי רכב או צוותים רפואיים במרחב". עם זאת, הצבא לא סיפק כל מידע או הסבר למקרים הרבים, דוגמת אלה הנסקרים בדו"ח זה, שבהם נהרגו ונפצעו אנשי צוות אמבולנס מירי צה"ל. כמו כן, בתדריך לא ניתן כל הסבר למקרים הרבים שבהם חיילים ישראלים מנעו במכוון גישה של סיוע רפואי לפצועים ופינוי גופות.

הראיות מצביעות על כך שהתקפות על צוותי אמבולנס ועל גורמים אחרים שניסו לפנות פצועים היו התקפות מכוונות אשר חזרו על עצמן לכל אורך מבצע "עופרת יצוקה" ובכל רחבי רצועת עזה. ככאלה, ההתקפות הללו הפרו את המשפט ההומניטארי הבינלאומי, שבנוסף לאיסור הכללי המעוגן בו על הפגיעה באזרחים, מעניק הגנה מיוחדת לחולים ולפצועים, לאנשי צוות רפואי ולמתקנים רפואיים. ליתר דיוק: תקיפות מכוונות של יחידות רפואה, צוותים רפואיים או כלי רכב המשמשים אותם, כאשר אלה מסומנים באחד מן הסמלים שנקבעו באמנות ג'נבה, הן פשע מלחמה.

1.4.2 מניעת גישה של פצועים לטיפול רפואי

לאחר שכוחות קרקע ישראליים התפרסו בתוך הרצועה ב-3 בינואר 2009 הם מנעו באופן שגרתי גישה של אמבולנסים וכלי רכב אחרים לפצועים ואיסוף גופות בכל מקום שהוא בקרבת העמדות שתפסו. הצבא דחה שוב ושוב בקשות שהגישו השירותים הפלסטיניים המפעילים את האמבולנסים, להתיר להם גישה לשם חילוץ הפצועים וההרוגים בכל מקום ברצועת עזה שהכוחות הישראליים תפסו. הצלב האדום הבינלאומי העריך כי הזמן הממוצע שהיה נחוץ כדי לפנות פצועים נע בין שתיים ל-10 שעות. במקרים מסוימים, חלפו כמה ימים בטרם התאפשר הפינוי. כך למשל דיווח ב-6 בינואר משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים: "ב-24 השעות האחרונות, לא קיבל הסהר האדום הפלסטיני אישור ישראלי לאף אחת מבקשות התיאום שהגיש כדי להגיע לפצועים ולהרוגים. אף על פי כן, הסהר האדום חילץ 140 פצועים ו-22 הרוגים".⁷⁰

בשל כך, רבים מן הפצועים, שבשום שלב לא היו מרוחקים למעלה מ-15 דקות נסיעה מבית חולים, מתו שלא לצורך. גופות נרקבו בשטח במשך ימים. לא היה ניתן לחלץ רבים עד לאחר הפסקת האש.

ב-7 בינואר הותר סוף סוף לשלושה אמבולנסים של הסהר האדום הפלסטיני, שלוו בידי כלי רכב של הצלב האדום הבינלאומי, לחלץ 14 אזרחים שנפצעו, רובם ילדים, מתוך בית בשכונת א-זייטון, שבדרום-מערב העיר עזה. כל הפצועים היו בני משפחת א-סמוני שהיו לכודים בבניין מאז ה-4 בינואר. ב-5 בינואר הפגינו כוחות ישראליים את הבית, ועשרות בני משפחה מתו או נפצעו. כל הילדים והזקנים ששרדו היו פצועים ולא היו ברשותם אוכל ומים. הילדים שכבו לצד גופות אמותיהם וקרובי משפחתם. כוחות ישראליים לא התירו לאמבולנסים להתקרב לבית, ולכן הפרמדיקים נאלצו ללכת קילומטר וחצי ברגל כדי להעביר את הפצועים ושלוש מהגופות על עגלה רתומה לחמור מהבית לאמבולנסים. צוות החילוץ נאלץ להותיר מאחור עשרות גופות, משום שלא היו לו האמצעים הדרושים לפנות אותן.

ב-8 בינואר פרסם הצלב האדום הבינלאומי הודעה כדלקמן: "באחד הבתים מצא צוות הצלב האדום הבינלאומי / הסהר האדום הפלסטיני ארבעה ילדים קטנים בסמוך לגופות אמותיהם. הילדים היו חלשים מכדי לעמוד על רגליהם בעצמם. כמו כן, נמצא גבר חי, שלא היה מסוגל לעמוד על רגליו בעצמו. בסך הכול היו לפחות 12 גופות מוטלות על מזרנים.

"בבית אחר מצא צוות הצלב האדום הבינלאומי / הסהר האדום הפלסטיני 15 בני אדם ששרדו את ההתקפה הזאת, כולל כמה פצועים. בבית נוסף מצא הצוות עוד שלוש גופות. חיילים ישראליים המוצבים בעמדה צבאית במרחק של כ-80 מטר מבית זה הורו לצוות החילוץ לעזוב את האזור. הצוות סרב. בקרבת מקום היו כמה עמדות נוספות של צה"ל, וכן שני טנקים.

"לדברי פייר וטאך, ראש משלחת הצלב האדום הבינלאומי לישראל ולשטחים הפלסטיניים הכבושים, 'מדובר בתקרית מזעזעת. הצבא הישראלי ודאי היה מודע למצב אבל לא עזר לפצועים. הם גם לא אפשרו לנו או לסהר האדום הפלסטיני להגיש סיוע לפצועים'.

"חומות גדולות עשויות אדמה שהוצבו על-ידי הצבא הישראלי מנעו כניסה של אמבולנסים לשכונה. לכן, היה צורך לקחת את הילדים ואת הפצועים על עגלה רתומה לחמור. בסך הכול פינה צוות החילוץ

של הצלב האדום הבינלאומי / הסהר האדום הפלסטיני 18 פצועים ו-12 אחרים שהיו תשושים לגמרי. כמו כן, פונוו שתי גופות... נודע לצלב האדום הבינלאומי כי ישנם פצועים נוספים בבתי הרוסים אחרים בשכונה זאת. הצלב האדום הבינלאומי דורש כי הצבא הישראלי יספק לו ולאמבולנסים של הסהר האדום הפלסטיני מעבר בטוח וגישה מיידית, כדי שיתאפשר חיפוש של פצועים נוספים. עד כה, טרם קיבל הצלב האדום הבינלאומי אישור מהרשויות הישראליות כי דבר זה אמנם יתאפשר".⁷¹

מאז ה-4 בינואר, היום שבו בני משפחת א-סמוני מצאו את עצמם לכודים תחת אש, חיפש הצלב האדום הבינלאומי דרך לגשת לאזור. בני המשפחה אמרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי בבוקר של אותה יום כוחות קרקע ישראליים נכנסו לאזור עם טנקים, ובגיבוי מסוקים, ומאז הוא היה נתון לירי. חיילים השתלטו על כמה בתים. בהתחלה השאירו החיילים את המשפחות בבתיים והשתמשו בהן כ"מגנים אנושיים" בזמן שהם השתמשו בבתיים כעמדות צבא. בשלב מאוחר יותר הורו החיילים למשפחות לעבור לבית של קרובי משפחה מעבר לרחוב.

הצבא הישראלי לא התיר לאף צוות רפואי לגשת לאזור עד לתום מבצע "עופרת יצוקה". ב-18 בינואר בבוקר, לאחר שישאל הכריזה על הפסקת אש והסיגה את כוחותיה, נציגי אמנסטי אינטרנשיונל הגיעו לאזור א-סמוני והיו עדים לחילוץ הגופות מן ההריסות על-ידי אנשי צוות רפואי. הבית שבו מצאו אנשי הרפואה של הצלב האדום הבינלאומי ושל הסהר האדום הפלסטיני ב-7 בינואר את האזרחים הפצועים ואת 22 הגופות, נהרס באמצעות דחפור, והגופות נקברו תחת ההריסות. מדובר במקרה נוסף של הריסה שלא לצורך. ב-18 בינואר סוף סוף ניתן היה לחלץ מתוך ההריסות את הגופות, שכבר היו במצב של ריקבון.

ב-16 בינואר, מעט אחרי השעה 14:00, נפצעו **מוחמד שוראב**, בן 68, ושני בניו, אבראהים, בן 18, וכסאב, בן 28, מירי חיילים ישראליים על כלי הרכב שלהם בשעה שחזרו מחוות המשפחה במזרח **ח'אן יונס** אל ביתם שבתוך העיר. חיילים ישראליים שהוצבו בבניין לצד הדרך ירו בכלי הרכב שלהם, אשר ספג מטח של למעלה מעשרים קליעים, בזמן הפסקת האש היומית בת שלוש השעות (שהרשויות הישראליות הודיעו עליה ב-7 בינואר ואשר כונתה "מסדרון הומניטארי"). כסאב ואבראהים נפצעו קשה בחזה וברגל בהתאמה. אביהם נפצע באורח קל מרסיס בידו.

מוחמד שוראב קרא שוב ושוב לעזרה לעבר החיילים בבניין הסמוך, אך קריאותיו לא נענו. הוא טלפן לשירותי החירום אך אף אמבולנס לא הורשה להגיע למקום ולחלצם, ולהם לא הותר לזוז. זמן קצר לאחר מכן מת כסאב. ב-19:30 יצר הארגון "רופאים לזכויות אדם – ישראל" קשר עם הצבא הישראלי, ונמסר לו שלא ניתן לבצע את החילוץ. הארגון יצר שוב קשר עם האבא בסביבות 1:15 בלילה – כמעט 12 שעות לאחר ששלושת הגברים נפצעו. האב דיווח שבנו השני, אבראהים, מת שעה קלה קודם לכן, לאחר שאיבד דם רב. פציעתו לא הייתה קשה במיוחד, אך הוא דימם למוות.

לאחר שנפצע ונאלץ לראות את שני בניו מדממים למוות, היה על מוחמד להעביר את שארית הלילה ואת הבוקר שאחרי בתוך מכוניתו, מבלי שיוכל לזוז וללא אפשרות לקבל סיוע. בסופו של דבר, למחרת בסביבות 12:00 בצהריים הותר לאמבולנס לחלץ את מוחמד ולפנות את גופות שני בניו – כ-22 שעות לאחר הירי. לכל אורך פרק הזמן הזה, החיילים שהוצבו בבית הסמוך לא הגישו סיוע לפצועים ולא התירו להם לקבל סיוע או לזוז. החיילים לא נענו לקריאות חוזרות ונשנות לעזרה, ואיימו לירות בהם אם יזוזו.

ב-11 בינואר מתו מפצעייהם **פארס טלעת חמודה**, בן 3, ואחיו **מוחמד**, בן 15, לאחר שביתם שבאזור **שיח' עג'לין**, מדרום לעיר עזה, נפגע מפגזי טנק ישראליים, ואמבולנסים לא יכלו לחלצם. הוריהם, טלעת אסעד סעדי חמודה, בן 53, מנהל במשרד הרווחה, ואשתו אנתיסאר עבד אל-והאב אבראהים חמודה, בת 38, לא יכלו לעשות דבר וצפו בהם גוססים למוות.

אנתיסאר סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

בלילה שבין ה-10 בינואר ל-11 בינואר, אחר חצות, כשישנו, נכנסו לאזור שלנו טנקים ישראליים והיה ירי כבד מהטנקים. בסביבות 2 לפנות בוקר, ירי מאחד הטנקים פגע בבית סמוך. רסיסים חדרו לבית שלנו והתפזרו בחדר שבו תפסנו מחסה. ברחנו למעבר בין החדרים. אז, הפגזים חדרו לתוך אחד מהחדרים והרסיסים נפלו בלי הפסקה וזרם החשמל ניתק. מוחמד, הבן של בעלי, שהיה בן 15, ניסה לעזור לי להדליק מנורה כדי שאוכל לראות

את פארס, הבן שלי, שהחזקתי בידיים, ואז עוד פגז פגע בבית ופצע אותי ואת מוחמד, ואת הבן שלי פארס, שהוא בן 3. נשארנו בבית עד 5 בבוקר כי האמבולנס לא יכול היה להגיע אלינו. בעלי התקשר לצלב האדום והתחנן בפניהם ובפני ההגנה האזרחית שיבואו, אבל הם לא יכלו כי זה היה מאוד מסוכן, ובצלב האדום אמרו לנו שאסרו עליהם להיכנס לאזור כל זמן שהכוחות הישראליים נמצאים בו. מוחמד איבד הרבה דם ובסביבות 5 בבוקר מת מהפצעים שלו. אני נפצעתי קשה מאוד בכל הגוף, בצד שמאל, בבטן, בחזה, ברגליים ובידיים. לא יכולתי לזוז עד שהאמבולנס הגיע ב-7 בבוקר, אחרי שהצבא עזב את האזור. גם פארס מת. הוא היה הבן היחיד שלי, אחרי 21 שנות נישואין.

אמנת ג'נבה הרביעית בדבר ההגנה על אזרחים בימי מלחמה מיום 12 באוגוסט 1949 (אמנת ג'נבה הרביעית) מחייבת מדינות לכבד פצועים, להגן עליהם, לאפשר פינוי של פצועים וחולים מאזורים נצורים, ולאפשר לצוותים רפואיים לגשת לאזורים אלה. הפרעה מכוונת לעבודתם של צוותי רפואה אשר מונעת מפצועים לקבל סיוע, אפשר שתחשב "גרימת-זדון של סבל רב או חבלה חמורה בגופו או בבריאותו" של אזרח מוגן, כלומר הפרה חמורה של אמנת ג'נבה הרביעית ופשע מלחמה.

2. אין מקום בטוח

"כדורי אש ירדו על בית הספר כמו גשם וכולנו היינו מפוחדים וצעקנו"

ילד שמצא מקלט בבית הספר של אונר"א בבית לאהיה שבו נהרגו ב-17 בינואר 2009 שני ילדים בהפגזת ארטילריה שכללה זרחן לבן

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" לא יכלה אוכלוסייתה של רצועת עזה, המונה מליון וחצי בני אדם, רובם ילדים, לעזוב את הרצועה – היות שהגבולות היו סגורים – ואף לא למצוא מחסה במקום בטוח. בעזה אין מקלטים נגד פצצות, ולא ניתן לבנות שם מקלטים כאלה משום שבטון וחומרי בנייה אחרים נמצאים ברשימת המוצרים שישראל אינה מתירה את הכנסתם לרצועה.

אף כי רבבות בני אדם כן עזבו את בתיהם, מרבית האנשים לא יכלו לעשות זאת משום שלא היה להם לאן ללכת. אחרים נשארו כדי להגן על רכושם מתוך חשש שאם יותירו את בתיהם ריקים יהרוס אותם הצבא עד מהרה או שלוחמים חמושים ישתמשו בהם ואז הם ייהרסו בידי הצבא.

בכל מקרה, דפוס ההתקפות של ישראל גרם לפלסטינים לחשוב כי אף אזור ברצועה אינו בטוח עבורם. ביום הראשון למבצע "עופרת יצוקה", הפציצה ישראל יותר מ-240 מטרות בכל רחבי רצועת עזה, רובן באזורי מגורים המאוכלסים בצפיפות. רוב ההפצצות בוצעו בשעה הראשונה למבצע. מניין ההרוגים באותו יום היה חסר תקדים. ההפצצות החלו ללא אזהרה מוקדמת בשעה 11:30, שעת עומס שבה הרחובות היו מלאים באזרחים, כולל תלמידים היוצאים מבתי הספר עם סיום משמרת הבוקר ותלמידים בדרכם לבתי הספר למשמרת השנייה.

בקרב תושבי הרצועה שררה תחושה כללית של חוסר ביטחון והרגשה שלא יהיו בטוחים בשום מקום. תחושות אלה התחזקו בשל החשש שלבתיים ריקים נשקפת סכנה גדולה יותר של הריסה ונוכח דיווחי חדשות על אזרחים שנהרגו בעת מנוסה או במקומות שבהם תפסו מחסה.

כוחות ישראליים השתמשו במשפחות פלסטיניות מסוימות כ"מגנים אנושיים" וחשפו את המשפחות הללו לסכנה מוגברת. משפחות רבות אחרות הוזהרו שעליהן לעזוב את בתיהן, וכך ניצבו בפני בחירה בלתי אפשרית ונאלצו להחליט אם יהיה בטוח יותר עבורן להישאר או לעזוב. הרשויות הישראליות טענו כי הן העבירו לתושבי עזה אזהרות כאלה, שבהן נקראו לעזוב את בתיהם, במאמץ להגן על חיי אזרחים, אך קשה ליישב את טבען של אזהרות אלה עם כוונה כזאת.

העובדה שהסיוע ההומניטארי שהגיע לתושבי רצועת עזה במהלך מבצע "עופרת יצוקה" לא היה מספיק, בשל המצור המתמשך שישראל הטילה על הרצועה, החמירה את מצבם עוד יותר.

2.1 שימוש באזרחים פלסטינים כ"מגנים אנושיים"

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" השתלטו כוחות ישראליים שוב ושוב על בתים פלסטיניים ברצועת עזה, הכריחו משפחות לשהות בחדר כזה או אחר בקומת הקרקע, והשתמשו ביתר הבית כמוצב צבאי וכעמדת צליפה. במילים אחרות, כוחות אלה השתמשו במשפחות – ובכלל זה הן בבני משפחה בוגרים והן בילדים – כ"מגנים אנושיים" והעמידו אותן בסכנה.⁷² בעוד החיילים שירו מתוך הבתים לבשו אפודי מגן, חבשו קסדות, והגנו על עצמם באמצעות שקי חול, לתושבים הפלסטינים לא סופקה כל הגנה ממין זה.

חיילים ישראלים נכנסו לשכונת א-זייטון שבעיר עזה, והשתלטו על כמה בתים השייכים לחמולת א-סמוני. אסעד עלי א-סמוני, אמר לאמנסטי אינטרנשיונל:

אני גר בבית הזה עם אשתי, עם שלושת הבנים הנשואים שלי, הנשים שלהם ו-11 הילדים שלהם, ועם ארבעת הבנים הרווקים שלי. שני האחיינים שלי, הנשים שלהם ו-15 הילדים שלהם התארחו אצלנו. בסך הכול היינו בערך 45 אנשים. בלילה שבין ה-3 ל-4 בינואר שמענו קולות על מרפסת הגג שלנו והנחנו שהחיילים בטח ירדו מתוך מסוק כי השער ודלת הכניסה היו נעולים, ואף אחד לא היה יכול להיכנס לבית משום מקום אחר. שמענו אותם דופקים על מרפסת הגג, אבל אף אחד לא העיז לעלות לראות מה קורה. כולנו נשארנו בקומת הקרקע. בסביבות 30: 6 בבוקר, שמענו דפיקות בדלת הראשית והרבה חיילים נכנסו לבית. הם תפסו אותי בעורף ושאלו על קסאמים, ואמרתי שאין לי דברים כאלה. הם קשרו את כולנו וכיסו לנו את העיניים – גברים ונערים – ושמו את כולנו בחדר אחד בקומת הקרקע, ביחד עם הנשים והילדים. ביקשתי מהם שיתנו לי להביא את השיניים התותבות מהחדר שלי אבל הם לא נתנו לי. אחרי שהמלחמה נגמרה מצאתי אותן על הרצפה, שבורות, כמו כל כך הרבה דברים אחרים. החזיקו אותנו ככה במשך יום וחצי. היה לנו קצת אוכל בשביל הילדים, אבל לא מספיק. גם לא היו לנו מים. ביום השני (5 בינואר) בן דוד שלי מוסא, אשתו והתינוקת שלהם באו ודפקו בדלת, אחרי שהם ברחו מהבית של קרוב המשפחה שלי ואאיל, שנמצא מעבר לרחוב. הפגיזו את הבית שלו והרבה קרובי משפחה שלי נהרגו. החיילים לקחו גם אותנו, קשרו אותנו, כיסו לו את העיניים, ושמו אותנו, את אשתו ואת התינוקת שלהם בחדר ביחד אתנו. כשמוסא סיפר לנו שהפגיזו את הבית של ואאיל ושהרבה קרובי משפחה נהרגו ונפצעו, הנשים והילדים צעקו ובכו. החיילים באו ושאלו מה אנחנו רוצים, והתחננו שיעזבו אותנו. בסוף הצבא אמר שאנחנו יכולים לעזוב, חוץ ממוסא והאחיין שלי עימאד, והם אמרו שאם הלוחמים של עז א-דין אל-קסאם יגלו שיש בבית חיילים ויתקפו אותם, הם יהרגו את מוסא ועימאד. ביקשתי שוב ללכת להביא את השיניים התותבות שלי אבל החיילים סירבו. מצאתי אותן שבורות כשחזרתי הביתה אחרי שהצבא עזב את עזה. עזבנו ברגל וקרובי משפחה אחרים מבתיים קרובים הצטרפו אלינו. החיילים אמרו שאנחנו צריכים ללכת בלי לעצור. האחייין שלי איאד הלך לפניי וראיתי אותו נופל. חשבתי שהוא מעד, אבל אז ראיתי שירו בו ברגל שמאל. עצרתי לעזור, אבל חיילים ישראלים שהיו בבית של משפחת ג'וחא צעקו אלינו שנמשיך ללכת, ושאלו לא נעשה את זה הם יירו בנו שוב, אז היינו מוכרחים להמשיך ללכת. איאד זחל קצת ואז התמוטט. אשתו וחמשת הילדים שלו ראו אותו נורה ואז זוחל ומתמוטט, אבל הם לא יכלו לעזור לו, וגם אנחנו לא, כי החייל לא נתן לאף אחד לעצור. בהמשך רחוב סלאח א-דין מצאנו אמבולנס, אבל הם לא יכלו ללכת למקום שאיאד התמוטט בו, וככה הוא נשאר למות איפה שהוא התמוטט. האמבולנס לקח לבית החולים את אשתו של מוסא ואת התינוקת, שנפצעה ביד שלה.

בני משפחת ג'וחא, שאמנסטי אינטרנשיונל ראיין את כל אחד מהם בנפרד, אישרו דיווח זה על מה שאירע ביום ההוא (ר' המקרה של אבראהים ג'וחא בנספח 1).

יוסף אבו עידה (המכונה גם אבו עבדאללה), אשתו לילה ותשעת ילדיהם, חמש בנות וארבעה בנים בגילים 4 עד 22, שהו בביתם שבח'י א-סלאם (שכונת השלום), ממזרח לג'באליא. חיילים ישראלים השתלטו בכוח על ביתם והחזיקו בבני המשפחה כ"מגנים אנושיים" במשך יומיים, שבמהלכם השתמשו בבית כעמדה צבאית. לאחר מכן הכריחו החיילים את בני המשפחה לעזוב את ביתם, ובמועד מאוחר יותר הרסו את הבית. אבו עבדאללה מסר לאמנסטי אינטרנשיונל:

ב-5 בינואר, בסביבות 30: 10 בבוקר, קבוצה של חיילים נכנסה אלינו הביתה. הם כלאו את כולנו במרתף, ועלו. הם החרימו לנו את הטלפונים הניידים ולא הרשו לנו לזוז. הם לקחו את כל השמיכות והמזרנים. לא היו לנו אוכל או מים. הילדים היו מפוחדים, היה להם קר, הם היו רעבים וצמאים, אבל לא היה לנו כלום. החזיקו בנו ככה במשך יומיים. שמענו את החיילים למעלה צוחקים ויורים. פחדנו. אחרי יום, הילדים הקטנים היו נואשים למים. לקחתי קצת מים שנשארו בניאגרה ונתתי להם. לא הייתה ברירה. אחרי יומיים, ב-7 בינואר בבוקר, החיילים זרקו אותנו מהבית. ביקשתי לעלות לקחת כמה בגדים ונעליים אבל הם לא הרשו לנו. נאלצנו לעזוב יחפים, ולבושים רק במה שלבשנו כשהחיילים נכנסו לבית יומיים קודם.

מאוחר יותר נהרס הבית (ר' פרק 3.1).

לפי עדויות, כוחות ישראליים גם הכריחו בכמה מקרים גברים פלסטינים לא חמושים מקרב האזרחים (לרוב בגירים אבל בשני מקרים ילדים) לשמש כ"מגנים אנושיים". בין השאר, חיילים הכריחו אנשים אלה לצעוד לפני חיילים חמושים; להיכנס לבניינים כדי לבדוק אם הם ממולכדים ואם יש בהם חמושים; ולבדוק חפצים חשודים ולוודא שאין בהם חומרי נפץ. דפוסי פעולה אלה אינם חדשים. מקרים רבים ממין זה תועדו בשנים האחרונות, ובחודש אוקטובר 2005 פסק בית המשפט הגבוה לצדק של ישראל כי מדובר בדפוס פעולה אשר סותר את החוק הבינלאומי ואסר את השימוש בפעולות כאלה.⁷³

מגידי עבד רבו, אב לחמישה וחבר בכוחות הביטחון של הרשות הפלסטינית, אמר לאמנסטי אינטרנשיונל:

ב-5 בינואר, בסביבות 10:00 בבוקר, חיילים הגיעו לבית שלי ולקחו אותי אתם לבית שכן, שבו הם החזיקו גם בשכנים אחרים. החיילים ירו מהבית, אבל אני לא יודע על מה כי לא יכולתי לראות. בסביבות 14:00, חייל לקח אותי החוצה, הצביע על הבית של אבו חאתם ואמרו לי להיכנס אליו, לקחת את כלי הנשק ולהוריד את הבגדים מהגופות של החמושים שהיו בו, ושהחיילים הרגו. סירבתי, אבל הם אמרו לי לציית. נכנסתי לבית, ומצאתי שם שלושה חמושים חברי עז א-דין אל-קסאם, שעוד היו בחיים. הם אמרו לי לצאת ולא לחזור ואיימו לירות בי אם אחזור. חזרתי אל החיילים, שהכריחו אותי להתפשט ולהסתובב, ואז אמרתי להם שהשלושה היו בחיים. הם כפתו אותי בידיים. ותוך כדי כך חיילים ירו. אחר כך הם שלחו אותי שוב לתוך הבית לבדוק מה עם הלוחמים החמושים. אחד מהם היה פצוע ושניים היו בסדר. הם אמרו: "תגייד לקצין שאם הוא גבר שיבוא לכאן בעצמו". חזרתי ואמרתי לחיילים, והם קיללו אותי וכפתו לי את הידיים. שמעתי מסוק מתקרב, ואחר כך קול של טיל מתפוצץ. החיילים אמרו שעכשיו הם בטוחים שהם הרגו עם הטיל את החמושים שנמצאים בתוך הבית. אבל כשהסתכלתי, ראיתי שהטיל פגע בבית שלי ולא בבית החמושים היו בתוכו. אמרתי לחיילים. בסביבות חצות, בין יום שני לשלישי, הכריחו אותי ללכת לשם בפעם השלישית, כדי לבדוק אם החמושים כבר מתו. שניים מהחמושים עדיין היו בחיים, אבל קבורים מתחת להריסות. השלישי עדיין החזיק בכלי הנשק שלו. אמרתי לחייל, שהתעצבן עוד יותר ולא האמין לי, אז הוא שלח שני נערים לצלם, ג'מאל קטארי וזידאנה. שניהם סירבו אבל החיילים הרביצו להם, אז הם הלכו וצילמו, ואז החיילים שלחו כלב. השעה כבר הייתה 10:00 או 11:00 בבוקר.

שכנו וקרוב משפחתו, אכרם עבד רבו, אב לשישה, אמר גם הוא לאמנסטי אינטרנשיונל שב-6 בינואר, בשעות הבוקר המוקדמות (בסביבות 2:00–3:00), לקחו אותי חיילים ישראלים מביתו, השתמשו בו כ"מגן אנושי", והכריחו אותו לבדוק כמה בתים באזור במשך שלושה ימים. לדבריו:

החיילים שלחו אותי לתוך הבתים ראשון, ואז שלחו פנימה גם את הכלב, ורק אחרי זה הם נכנסו לבתים בעצמם. לא מצאתי כלום בבתים שבדקתי, אבל פחדתי. בנוסף לכל זה, בינתיים לא ידעתי איפה היו אשתי, שהיא בהיריון, והילדים.

בח'וזאעה, שממערב לח'אן יונס, סיפר **מוחמד א-נג'אר**, בן 16, לאמנסטי אינטרנשיונל כי ב-13 בינואר החזיקו בו חיילים ישראלים בתוך בית שבו השתמשו כעמדת צליפה:

החיילים, כוחות מיוחדים, לקחו אותי לבית. הידיים שלי היו כפותות והעיניים מכוסות. אבל הם פתחו את הקשרים כשהם נתנו לי ללכת לשירותים כדי שאוכל לראות קצת. הם לא חקרו אותי. הם סתם ישבו מסביב על מזרון, פטפטו וצחקו, וגם שרו קצת. לא הבנתי מה הם אמרו כי הם דיברו עברית, אבל אחד מהם דיבר אליי בערבית ואמר לי לשיר אתם. בהתחלה סירבתי, אבל אז הייתי חייב לציית. אז הם ירו כמה יריות ושמעתי נשים שהיו במקום קרוב צועקות "אללה אכבר", ובוכות. מאוחר יותר נודע לי שהם הרגו אז את השכנה שלנו רווחיה.⁷⁴ פחדתי, אבל לא קרה יותר שום דבר. לא היה עוד ירי. אחר כך, לפני שהם עזבו את הבית, הם אמרו לי להישאר כמה זמן בתוך הבית ושכשאשמע ירייה אוכל לצאת. עשיתי מה שאמרו לי. חיכיתי קצת ואז הורדתי את הכיסוי מהעיניים ויצאתי מהבית.⁷⁵

לפי סעיף 28 לאמנת ג'נבה הרביעית, "הימצאותו של מוגן לא תשמש עילה לחיסון נקודות או שטחים מסוימים בפני פעולות צבאיות". האיסור על השימוש ב"מגנים אנושיים" מובהר מעבר לכך בסעיף 7151) לנספח הראשון לאמנות ג'נבה מה-12 באוגוסט 1949, שעניינו הגנה על קורבנות סכסוכים צבאיים בינלאומיים (הפרוטוקול הנוסף הראשון). על-פי הפרוטוקול, "הצדדים לסכסוך לא יכוונו את תנועתה של האוכלוסייה האזרחית או של אזרחים יחידים במטרה לנסות ולמגן מטרות צבאיות מפני התקפות, או למגן פעולות צבאיות".

2.2 אזהרות לא יעילות

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" התקשר הצבא באופן אקראי לקווי טלפון ולמכשירי טלפון ניידים והשמיע הודעות מוקלטות המזהירות את "אנשי עזה", או מאיימות עליהם, כי עליהם לעזוב את בתיהם או את האזורים שבהם פעלו לוחמי חמאס.⁷⁶ דפוס פעולה זה, שלא יושם קודם לכן ברצועת עזה, שימש את הצבא הישראלי במלחמת לבנון, בחודשים יולי ואוגוסט 2006.⁷⁷ ההודעות האקראיות התקבלו על-ידי אנשים לכל אורך הרצועה, וגרמו לבהלה משום שהתושבים לא יכלו לעזוב את עזה – שהרי גבולותיה היו סגורים – ואף לא למצוא מקום בטוח לשהות בו בתוך הרצועה.

מאיר שטרית, שכיהן אז כשר הפנים של ישראל, אמר בראיון לרשת הבי-בי-סי: "הצבא ביצע 250,000 שיחות טלפון וקרא לאנשים לעזוב את הבתים שלהם".⁷⁸

ספק אם מספרם של משקי הבית ברצועת עזה מגיע ל-250,000. אם אמנם התקשר הצבא למשפחות רבות כל כך כדי להורות להן לעזוב את בתיהן, פירושו של דבר כי למעשה כל משפחה נתבקשה לעשות כן.

בכרוזים שהצבא הישראלי פיזר מן האוויר ב-3 בינואר בבוקר מעל אזורים שונים ברצועת עזה, ושמעניהם היו "תושבי האזור", הוזהרו התושבים: "בעקבות פעולות הטרור שמבצעים מחבלים מתוך אזור מגורים זה נגד מדינת ישראל, צבא ההגנה לישראל נאלץ להגיב באופן מיידי ולפעול בתוך אזור המגורים. למען ביטחונכם האישי, הנכם מתבקשים לעזוב את האזור לאלתר".⁷⁹

לטענת הרשויות הישראליות, ב-3 בינואר קטעו כוחות הצבא שידורים של תחנות רדיו פלסטיניות ושידרו בהן הודעות בזו הלשון: "למען ביטחונכם האישי, אתם מתבקשים לעזוב את בתיכם לאלתר ולעבור למרכזי הערים". ההודעה כוונה "לכל תושבי האזור".⁸⁰ כרוזים פוזרו ממטוסים על פני רוב האזורים ברצועת עזה, וכך גם הודעות ששודרו ברדיו לא הגבלו לאזורים מסוימים.

שיחות טלפון, כרוזים והודעות ברדיו, שהיו כולם שרירותיים, אי-אפשר להחשיבם לאזהרה מוקדמת אפקטיבית. ההודעות היו כלליות מדי, והגיעו לתושבים בכל רחבי הרצועה.

2.3 שלילת גישה לסיוע הומניטארי

אוכלוסייתה של רצועת עזה הוחלשה מהמצור שישראל אוכפת עליה מאז שחמאס סילק את פתח והשתלט על הרצועה בחודש יוני 2007, זמן רב קודם למבצע "עופרת יצוקה". מאז ההשתלטות, ישראל נוהגת ברצועת עזה כ"ישות עוינת".

המצור נועד כביכול למנוע מחמאס להבריא כלי נשק לתוך רצועת עזה ולשים קץ לירי הרקטות לשטח ישראל, אך למעשה הוא כולל איסור על הכנסת סחורות ומוצרים רבים שאין להם כל שימוש צבאי.

היקפו של המצור והצהרות של גורמים ישראלים רשמיים בנוגע למטרותיו, הובילו את אמנסטי אינטרנשיונל למסקנה כי הוא מוטל כסוג של ענישה קולקטיבית הנאכפת על כל אוכלוסיית רצועת עזה, תוך הפרה בוטה של התחייבויותיה של ישראל לפי אמנת ג'נבה הרביעית. בנוסף להפרת הזכות לחופש תנועה, המצור הישראלי הביא גם לשלילת הזכות לרמת חיים נאותה, כולל מזון הולם ודיוור הולם, הזכות לעבוד, והזכות לבריאות (ר' פרק 5).

כמעט כל מיליון וחצי תושבי הרצועה, למעט חריגים מעטים ביותר, נלכדו בשטחה. סטודנטים הרשומים ללימודים בחו"ל אינם יכולים לפקוד את המוסדות האקדמיים או את מקומות העבודה שלהם. לעתים קרובות נמנע מחולים אנושים הנזקקים לטיפול רפואי שאינם זמין בבתי חולים מקומיים לצאת מרצועת עזה. מאז שהוטל המצור מתו עשרות חולים בשל היעדר גישה לטיפול רפואי.⁸¹

במשך למעלה משנה (מאז ה-18 בינואר 2008) אסרה ישראל על ייצוא סחורות מכל סוג שהוא מרצועת עזה. הגבלות קיצוניות כאלה הביאו לקריסת הכלכלה, ויצרו מצב שבו 80% מהאוכלוסייה תלויים במשלוחי סיוע של מזון. למרות זאת, המשיכה ישראל והידקה בהדרגה את עניבת החנק מסביב לצווארה של הרצועה וצמצמה עד מאוד גם את הכנסת הסיוע הומניטארי, כולל מזון. בחודש נובמבר 2008 נכנסו לרצועת עזה במוצע 23 משאיות אספקה ביום, פחות מ-5% מן הממוצע היומי בחודש מאי 2007.⁸²

מחכים למשלוחי מזון לאחר תום מבצע "עופרת יצוקה" © AI

כתוצאה, עשרות אלפי משפחות נלכדו בבתיהן במשך 22 ימי ההפצה האינטנסיבית מבלי שיהיו ברשותן מזון, מים או דלק מספיקים. מרבית המשפחות שנאלצו לעזוב את בתיהן, בין בשל אזהרות הכוחות הישראליים ובין בשל נזק שנגרם להם, הצטופפו בבתיהם של קרובי משפחה או חברים. אחרים עשו את דרכם לבתי מחסה לשעת חירום, כמו בתי הספר של אונר"א. עם זאת, בכל מקום שאליו הלכו נשקפה להם סכנה, משום שבתי מגורים, בתי ספר, מרפאות ומתקני אונר"א – כולם הותקפו. ההפצות החריפו את השלכות המצור וגרמו למחסור חמור במצרכים בסיסיים, שממנו סבלו כלל התושבים.

במהלך הקרבות בחודש ינואר חלה דווקא עלייה בכמות משלוחי הסיוע שהותר להכניס לרצועת עזה (שהגיעה לממוצע יומי של 122 משאיות). אך הסיוע שהועבר לא הספיק כלל ועיקר בהינתן הרס התשתיות והעומס הגדל והולך על המערכת הרפואית נוכח מניין ההרוגים והפצועים היומי. בנוסף לכך, נמנעה ההעברה והחלוקה של משלוחי הסיוע המוגבלים שהוכנסו לרצועת עזה, בשל התקפות ישראליות על שיירות סיוע ועל מתקני האו"ם. בחלק מהתקפות אלה נהרגו ונפצעו אנשי או"ם, בחלקן נזק למתקנים ולבניינים של האו"ם, ובחלקן נפגעה האספקה ההומניטארית עצמה.⁸³

ברי כי פעולות ישראל בהקשר זה הפרו את חובותיה המשפטיות ככוח הכובש. על ישראל מוטלת החובה להבטיח בכל זמן שהוא כי תושבי הרצועה נהנים מגישה מספקת למזון, למוצרים חיוניים, לתרופות ולטיפול רפואי (ר' פרק 6).

לא זו בלבד שישראל לא העבירה די אספקה לאוכלוסיית עזה, היא אף חסמה במתכוון סיוע חירום, ומנעה את הפצתו גם בדרכים אחרות. ישראל ביצעה כמה התקפות על כלי רכב שהובילו משלוחי סיוע הומניטארי, תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. כך למשל, ב-8 בינואר הותקפה שיירת או"ם בצפון רצועת עזה. בהתקפה נהרג עובד או"ם אחד, ושניים נוספים נפצעו. לדברי האו"ם, תנועת השיירה תואמה מראש עם גורמים ישראלים רשמיים. בנוסף לכך, ההתקפות על שיירות ועל מרכזי חלוקת סיוע, וכן ההתקפות על אנשי צוותים רפואיים ועל אמבולנסים, הביאו לידי כך שאונר"א והצלב האדום הבינלאומי הגבילו באופן ניכר את פעולתם ברצועת עזה במהלך הקרבות.

גם היום ממשיך המצור למנוע התאוששות ושיקום. כמות הסיוע שישראל התירה להכניס לרצועת עזה בחודש פברואר נותרה דומה לזו של חודש ינואר (127 משאיות ביום), כרבע מן הסיוע שנכנס לרצועה לפני שישראל הטילה את המצור.⁸⁴

הגבלות שרירותיות מוטלות עדיין על הכנסת משלוחי מזון ומוצרים הומניטאריים. בחודש מארס 2009 מנעו הרשויות הישראליות הכנסה של מוצרי מזון דוגמת טונה משומרת, ביסקוויטים ורסק עגבניות, בהכריזו כי מוצרים אלה אינם הומניטאריים.⁸⁵ ישראל ממשיכה לאסור על הכנסת מוצרים הנחוצים לשיקום, כולל חומרי בנייה, צינורות וחלקי חילוף אחרים לרשת המים ולתשתית חיונית אחרת.

הרס של רכוש תעשייתי ומסחרי והשחתת אדמות חקלאיות בידי הצבא הישראלי במהלך מבצע "עופרת יצוקה" הביאו לקריסת חורבותיה של הכלכלה ברצועת עזה (ר' פרק 3). לפי משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, בחודש פברואר 2009 פעלו במגזר הפרטי, באופן חלקי, רק 258 מוסדות, שהעסיקו 1,878 עובדים. נתון זה מלמד על צניחה של 90% בהשוואה ל-2,400 בתי העסק שפעלו ברצועה בשנת 2006 והעסיקו למעלה מ-65,000 עובדים.⁸⁶

בנוסף לכך, נגרם נזק משמעותי למגזרי החקלאות והדיג, הנאלצים להתמודד עם הגבלות גישה מתמשכות. ישראל מונעת מחקלאים לגשת לחלקות האדמה שלהם, אם אלה נמצאות במרחק של 500 מטר או פחות מן הגבול בינה לבין הרצועה, ואוסרת על הדיג במרחק של למעלה מ-3 מיילים ימיים מן החוף. ההרס וההגבלות המתמשכות מעמידים בסכנה את מקורות מחייתם של 14,000 חקלאים, רועים ודייגים.⁸⁷

3. הרס בלתי מוצדק ברצועת עזה

"מנקודת המבט שלי, הסבל האנושי וההרס שראיתי היום הם קורעי לב. מזעזע שאזרחים סבלו באופן כל כך בלתי מידתי במבצע הצבאי הזה"

תת-מזכ"ל האו"ם לעניינים הומניטאריים ומתאם סיוע החירום, ג'ון הולמס, 22 בינואר 2009

במבצע "עופרת יצוקה" נהרסו למעלה מ-3,000 בתי מגורים ומאות נכסים אחרים, כולל מפעלים, בתי מלאכה, חוות חקלאיות ומטעים, כמו-גם בנייני ממשל, תחנות משטרה ובתי כלא, ולמעלה מ-20,000 ניוזקו.⁸⁸ ההסבר שסיפקו לכך הרשויות הישראליות היה "צורך צבאי/ביטחוני".

מחוסרי דיור לאחר ההרס © AI

דוברי ממשלת ישראל והצבא הישראלי התעקשו כי הכוחות הישראליים תקפו רק מפקדות של חמאס, מאגרי נשק, עמדות קרב ובתים שנחפרו תחתיהם מנהרות או שהיו ממולכדים. הדוברים אף עמדו על כך שנוק לתשתית אזרחית נגרם רק באופן נלווה או בשל השימוש שעשה חמאס באוכלוסייה אזרחית כ"מגן אנושי".

אפשר שחלק מן המבנים שהותקפו בסדרת ההפצצות האוויריות של ישראל או בהתקפות אחרות שביצעה אכן שימשו לאחסון או לייצור של רקטות שהשמדתן לא הייתה הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. במקרים אחרים, נהרסו או ניוזקו בתים ומבנים אזרחיים אחרים בהתנגשויות בין כוחות ישראליים לבין לוחמים פלסטיניים חמושים, לאחר שכוחות ישראליים נכנסו לרצועת עזה ב-3 בינואר ונפרשו בכפרים פלסטיניים, סביב להם ובפאתי הערים. באזורים אלה, הן כוחות ישראליים והן לוחמים פלסטיניים השתמשו בבתיים פלסטיניים ובמבנים אזרחיים אחרים כעמדות קרב.⁸⁹

אולם בפועל, ההתקפות על מטרות צבאיות והנוק הנלווה שנגרם מהתקפות כאלה או מהיתקלויות בין כוחות הצבא הישראלי לבין חמושים פלסטיניים אין בהם כדי להסביר את מלוא החורבן.

חלק ניכר מן ההרס היה חסר הצדקה ונגרם במכוון וללא צורך, בהתקפות ישירות על אובייקטים אזרחיים ובהתקפות בלתי מידתיות שבהן לא הבחינו התוקפים בין מטרות צבאיות לגיטימיות לבין אובייקטים אזרחיים. התקפות כאלה הפרו הוראות יסוד של המשפט הבינלאומי, בראש ובראשונה את האיסור לכוון התקפות על אובייקטים אזרחיים, את האיסור על התקפות חסרות הבחנה או בלתי מידתיות, את האיסור על הריסת רכוש שאינה חיונית לחלוטין מטעמים צבאיים ואת האיסור על ענישה קולקטיבית.

לא ניתן להצדיק את החורבן הנרחב שהומט על בתים ועל נכסים בטענה כי מדובר ב"נזק נלווה". דפוסי הפעולה והיקפן של הפעולות, הצהרות שמסרו גורמים ישראלים רשמיים לפני שלושת השבועות של המבצע ובמהלכן, וכתובות שריסו חיילים ישראלים על קירות בתים פלסטיניים שעליהם השתלטו עם פלישתם לרצועת עזה, מצביעים כולם על כך שההרס הסיטונאי היה במידה רבה מכוון והיווה חלק בלתי נפרד מאסטרטגיית הפעולה של דרגים שונים בשרשרת הפיקוד, החל בדרג הפיקודי הגבוה וכלה בחיילים בשטח.⁹⁰

ב-1 בפברואר, 12 ימים לאחר שישראל וחמאס הכריזו בנפרד על הפסקת אש, איים ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, כי ירי רקטות מרצועת עזה יגרור תגובה "לא מידתית" נוספת.⁹¹

3.1 הרס בתים ללא הצדקה

אמיר מרמור, תותחן בצוות טנק של גדוד מילואים שפעל בג'באליא, אמר: "מכרו לנו את המבצע ולכל העם כתגובה מדודה לירי של חמאס, אבל בשבילי זה היה תרגיל בענישה. ככה זה נראה מההיקף העצום של ההרס. היינו שם שבוע ואף על פי שאף אחד לא ירה עלינו, הירי וההרס נמשכו בלי הפסקה. יש לי ספק גדול כמה מפעולות ההרס אפשר להצדיק. אמרו לנו לצפות לספוג אש מכמה כיוונים. התגובה הראשונה שלנו הייתה לפוצץ בתים או להרוס אותם עם דחפורים בכיוון מסוים כדי לפתוח קווי אש יותר טובים. אבל אז לא היה שום ירי מהכיוון הזה, או מאף כיוון אחר. בפעם אחרת אמרו לנו שצפויה התקפה ושנורה מטח ארטילריה, אבל לא ראינו שם אף אחד זז" (ההדגשה הוספה).⁹²

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נהרסו למעלה מ-3,000 בתים וכ-20,000 ניזוקו. לגבי הרוב הגדול של המבנים שנפגעו לא סיפק הצבא הישראלי כל ראיות לביסוס טענותיו כי הם שימשו כעמדות קרב, כמפקדות צבאיות או לשם ייצור נשק או אחסונו – או לכל מטרות אחרות שבנסיבות מסוימות הייתה הופכת את תקיפתם לחוקית.

רוב ההרס הגורף של שכונות שלמות בוצע בצפון רצועת עזה ובמזרחה, באזורים הקרובים ביותר לישראל, שאליהם נכנסים הכוחות הישראליים לעתים מזומנות יותר. ואמנם, על רבים מהבתים שנהרסו במבצע "עופרת יצוקה", חיילים ישראלים כבר פשטו בעבר או השתלטו באופן זמני במסגרת פלישות אחרות שבוצעו בשנים האחרונות. אין זה סביר כי חמאס או ארגונים פלסטיניים אחרים מיקמו את מפקדותיהם, את בתי המלאכה שלהם או את מאגרי הנשק שלהם באזורים הנגישים ביותר שבהם הסיכון לפלישה של כוחות ישראלים הוא הגבוה ביותר.

שליחי אמנסטי אינטרנשיונל ומאות עיתונאים זרים שנכנסו לרצועת עזה בהמוניהם לאחר הפסקת האש יכלו להסתובב בחופשיות בשכונות שנפגעו ולבחון את הנכסים שהושמדו. חלק מהבניינים נהרסו באופן נרחב מכדי לאפשר בחינה משמעותית כלשהי, וחוקרי אמנסטי אינטרנשיונל לא ניסו לבדוק את כולם או אפילו את רובם. עם זאת, בבניינים שנבדקו לא נמצאו כל שירי נשק או ראיות אחרות לכך שכלי נשק או חומרי נפץ אוחסנו במקום. החוקרים אף לא ראו בבניינים ההרוסים שבדקו סימני בערה כלשהם שיעידו על הימצאות מאגר של חומרי נפץ. במקרים רבים, דפוס ההרס הצביע על כך שהמטרה הייתה להסב די נזק כדי להוציא את הנכסים מכלל שימוש, ולא להשמיד מצבורי נשק. זאת, משום שבסוג ההרס שנגרם לא היה כדי להשמיד כלי נשק או רקטות – אם אמנם אוחסנו שם – ואף לא כדי למנוע את הוצאת הנשק מן הבניינים לאחר הפגיעה בהם. בנוסף לכך, הגופות שחולצו מתחת להריסות של בתים אלה היו גופותיהם של אזרחים, ולא של לוחמים חמושים.

"רוב הבתים באזור שהיינו בו הפכו לערימות בטון מפורקות. מהמחנות של חמאס לא נשאר כלום, כמעט את כל שטחי האימונים שלהם הרסנו. צפינו להתנגדות ממש חזקה והמפקדים הכינו אותנו

לגרוע מכול. היינו כל כך מתוחים לפני שנכנסנו – וכלום. אפילו ירי נק"ל לא היה לעברנו. לא כל כך רואים אותם, הם בעיקר מתחבאים".⁹³

רבים מהבתים, המפעלים והחוות נהרסו באמצעות דחפורים, ובתים רבים נוספים נהרסו באמצעות מוקשים ישראלים נגד טנקים, כפי שניכר משיירי המוקשים שנותרו פזורים בשכונות ההרוסות ומדפוס ההרס המאפיין שיטה זו. מוקשים כאלה, אף על פי שנועדו לשימוש נגד טנקים, ניתן להפעיל גם מרחוק. כוחות ישראליים השתמשו בהם לעתים מזומנות כדי להרוס בתים פלסטיניים בגדה המערבית ולפעמים גם ברצועת עזה.

כדי להרוס בתים באופן זה היה על חיילים לצאת מהטנקים, ללכת בין בניינים ולהיכנס לבתים כדי להטמין בהם את מטעני החבלה לאורך קירות התמך. הבחירה בשיטת פעולה זו מצביעה על כך שהחיילים חשו ביטחון רב בכך שאף חמוש פלסטיני לא היה בבתים אלה או סביבם. השיטה שנבחרה מלמדת אף על כך שהחיילים היו בטוחים גם בכך שמתחת לבתים אלה לא היו מנהרות שחמושים היו יכולים להשתמש בהן כדי ללכוד אותם, ושהבתים לא היו ממולכדים. לו העריכו החיילים כי נשקפות להם סכנות של ירי, פיצוץ או נפילה בשבי, לא היו מסתכנים ויוצאים מהטנקים כדי להניח את המוקשים בתוך הבתים.

בביתה הנהרס של משפחת **מרדי**, **שבעטארה**, בצפון-מערב רצועת עזה, מצאו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל את אחד מהמוקשים נגד טנקים שחיילים ישראלים השתמשו בהם כדי לפוצץ את הבית ב-5 בינואר. המוקש, שעליו הוטבעו כתובות בעברית ומספרים סידוריים, ניזוק אבל לא התפוצץ. בני המשפחה סיפרו כי הם מצאו מוקש נוסף, שלא התפוצץ ונותר שלם, ואשר סולק בידי המשטרה המקומית. נעים מרדי, בן 63, ישב ליד הריסות ביתו וסיפר לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל:

עשרים ושניים אנשים גרו בבית הזה. אני ואשתי ושני הבנים הקטנים שלנו בדירה אחת, ולכל אחד מארבעת הבנים הנשואים שלי הייתה דירה נפרדת בבניין והם גרו בדירות האלה עם המשפחות שלהם. ב-3 בינואר, כשכוחות הקרקע הישראליים פלשו, המצב באזור נהייה מסוכן מאוד ורוב האנשים ברחו. כל הילדים שלי הלכו לקרובי משפחה שגרים קרוב אבל אני סירבתי לעזוב את הבית שלי. השקעתי חיים שלמים של עבודה בבית הזה ולא הייתי מוכן לעזוב אותו.

למחרת (4 בינואר) הבן שלי, אשתו ושלושת הילדים שלהם חזרו. הם לא רצו להשאיר אותי לבד בבית כשהצבא מסביב בכל האזור. בערב ההוא, החיילים אמרו לנו לצאת. הם אמרו שלא יקרה לבית כלום. הלכנו להתארח אצל שכנים ממול.

למחרת בסביבות 9 בבוקר הם התחילו לפוצץ את הבית. לא יכולנו לעשות כלום. אז החיילים אמרו לנו ולכל האנשים בשכונה לעזוב. התחלנו ללכת לכיוון דרום-מזרח, מאות אנשים. החיילים ירו מסביבנו וקליע אחד פגע בנכדה שלי, נדא, שהייתה בת חמש. הקליע פגע לה בראש והרג אותה.

במהלך המבצע נפרשו טנקים ישראליים בשכונת **אל-ג'רו**, שבפאתיה המזרחיים של **העיר עזה**, וסביבה, ורוב התושבים נאלצו לעזוב את בתיהם. התושבים שנותרו הסתכנו בכך שייפגעו מהפגזות ישראליות. בין האחרונים לעזוב הייתה משפחתו של **ד"ר עוונ**, שאשתו ובנם התינוק נהרגו ב-8 בינואר כשפגזי טנק פגעו בביתם (ר' פרטים על המקרה בנספח 1). כששבו התושבים לבתיהם לאחר הפסקת האש, הם נוכחו לדעת ש-45 בתים נהרסו כליל. בבתים אלה גרו כ-250 בני חמולת אל-ג'רו. רבים מהבתים שנהרסו שכנו בפרברים האמידים יותר של מזרח עזה וצפונה, הרחק ממרכזי הערים הצפופים וממחנות הפליטים, בשכונות שבהן נבנו בתים פרטיים, גדולים יותר, עם חצרות ומטעים. שכונות אלה נקראו על שם החמולות הגרות בהן, ותושביהן הם בעיקר חקלאים, בעלי מקצוע או עובדים בממשלת הרשות הפלסטינית שבסיסה ברמאללה. רבים מהם נמנים על תומכי פתח, יריבתה של חמאס. רבים מהבתים בשכונת אל-ג'רו נבנו במחצית השנייה של שנות התשעים, בשנות "תהליך השלום" הישראלי-פלסטיני, לאחר החתימה על הסכמי אוסלו. משפחות שהשקיעו חסכונות של חיים שלמים בבניית בתיהן איבדו הכול.

יוסף אבו עידה מחלץ רכוש מתוך ביתו ההרוס © AI

יוסף אבו עידה ואשתו **לילה** עבדו במשך 28 שנים כמורים באיחוד האמירויות הערביות וחזרו לרצועת עזה באמצע שנות התשעים. בני הזוג השקיעו את חסכוניהם בבניית בית גדול בן חמש קומות ב**חי א-סלאם** (שכונת השלום), שממזרח לג'באליא. בית זה חלקו עם חמש בנותיהם וארבעת בניהם, בגילים 4 עד 22. במבצע "עופרת יצוקה" השתלטו חיילים ישראלים על ביתם בכוח והחזיקו בבני המשפחה כ"מגנים אנושיים" במשך יומיים, בעוד הם משתמשים בבית כעמדה צבאית. לאחר מכן גירשו החיילים את בני המשפחה מהבית, ומאוחר יותר הרסו אותו (ר' עדותו בפרק 2.1). יוסף אבו עידה סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל:

ב-4 בינואר, יום אחרי שהתחילה הפלישה הקרקעית של ישראל, היינו בבית, כל המשפחה, אני ואשתי והילדים. שמענו הפצצות והפגזות באזור, אני לא יודע באיזה מרחק... למחרת בבוקר, דחפור צבאי עקר את הצמחים והעצים בגן שלנו ובמטע שמסביב לבית. היו לנו עגבניות ועצי הדר. דיברתי אל החיילים באנגלית, ואמרתי להם שאנחנו משפחה אזרחית. בסביבות 10:30 בבוקר, קבוצה של חיילים נכנסה אלינו הביתה. הם כלאו את כולנו במרתף, ועלו... אחרי יומיים, ב-7 בינואר בבוקר, החיילים זרקו אותנו מהבית... הלכנו להתארח אצל קרובי משפחה בג'באליא, והמשכנו לדאוג בגלל הנזק שהחיילים אולי גורמים לבית שלנו, אבל לא עלה על דעתנו שהם ירסו אותו... כשהכריזו על הפסקת האש ויכולנו לחזור, מצאנו במקום הבית שלנו ערמה של הריסות. זה היה בית יפה. כל השנים של העבודה הקשה שלנו הושקעו בבנייה של הבית היפה שלנו. לכל אחד מהילדים היה חדר משלו, עם חדר שירותים פרטי. לכל אחד מהם היו מחשב וטלוויזיה. היו לנו רהיטים יפהיים. זה היה הארמון שלנו. הבית הכי יפה בעזה. עכשיו אין לנו כלום, איבדנו את הכול. כל מה שאנחנו יכולים לעשות הוא לחלץ מההריסות חלק מהבגדים. הכול מרוסק. נהרסו לנו תמונות ועוד כל מיני דברים שאין להם תחליף. יש לנו שלושה כלבים. מצאנו אותם ליד ההריסות. כשחזרנו הם באו להגיד לנו שלום. כל השאר אבוד. חזרנו לעזה אחרי הסכמי אוסלו, ויצרנו בית יפה כי אנחנו מאמינים בשלום. איך הם יכלו לעשות לנו את זה? מעולם לא פגענו באף אחד.

כמה בתים נוספים שהיו שייכים למשפחת אבו עידה נהרסו גם הם, וכמוהם גם מפעל בטון גדול, לול תרנגולות ומבנים עסקיים אחרים. רבים נותרו ללא קורת גג ומחוסרי כול. **סועאד**, אחותו של יוסף אבו עידה, היא אחת מהם. היא גרה ביחד עם בעלה וששת ילדיה מול ביתו של יוסף. גם משפחה זו גורשה מביתה ב-7 בינואר. גם על בית אחר השייך לקרובי משפחה, בשכונת עבד רבו, השתלטו חיילים, במקרה זה מחטיבת גולני. החיילים השתמשו בבית זה כעמדה צבאית והוא לא נהרס אך ניזוק. על אחד מקירותיו כתבו החיילים: "מוות לערבים" וכך "אנחנו עוד נחזור".

ב-13 בינואר נהרסו באמצעות דחפור בכפר ח'וואעה, שמדרום-מזרח לעזה, כ-20 בתים גדולים שנבנו זה לצד זה בעיקר בסוף שנות התשעים. ביומיים שקדמו לכך אירעו בקרבת מקום התנגשויות בין כוחות ישראליים לבין חמושים פלסטינים, וישראל ביצעה באזור זה התקפות חסרות הבחנה, בין השאר תוך שימוש בזרחן לבן ובירי ארטילריה אחר. משפחות רבות עזבו ועברו להתאכסן אצל קרובי משפחה או אצל שכנים, ואלה שלא עזבו מרצונן גורשו. תושבים באזור זה סיפרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי ב-13 בינואר בבוקר התקרבו כוחות ישראליים לבתיהם עם דחפורים ממוגנים, קראו להם לעזוב והתחילו להרוס בתים כשתושבים עדיין היו בתוכם. בין האנשים שאיבדו כך את בתיהם היו **נביל א-נג'אר**, אשתו וחמשת ילדיהם. א-נג'אר סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל:

ב-11 וב-12 בינואר היו הפגזות באזור, וחלק מההפגזות הגיעו לבתים. חלק מהפצצות שנפלו היו זרחן לבן. כשזה נפל הייתה ניצתת אש ואנחנו היינו זורקים עליה חול. עד ל-13 בינואר רוב המשפחות עזבו, ואז לפנות בוקר, כשעוד היה חושך, באו שמונה דחפורים והרסו את הבתים בשיטתיות. לקח להם שבע שעות לגמור את העבודה, לשטח את הבתים ואת המטעים. חלק מהמשפחות עדיין היו בבתים. אנשים בנו את הבתים פה בערך לפני עשר שנים, כשחשבנו שיהיה שלום. את עץ הזית הזה שתלתי בשנת 1998, ביום שבו הנשיא קלינטון בא לבקר בעזה. נטעתי עצים ליד הבית – 120 עצים – כל מיני סוגים של עצי פרי: אגס, שיזף, שקד, משמש, שסק, עצי הדר. זה עץ פומלה. זה זן "סנטה רוזה". הם עדיין היו קטנים – למה הם עקרו אותם בדחפורים?

בנוסף לנזק שנגרם אגב לחימה,⁹⁴ הרסו חיילים ישראלים, לפעמים ללא כל סיבה נראית לעין, את הבית שעליו השתלטו או השחיתו אותו. חיילים כיסו קירות בכתובות גזעניות ובאיומים, שברו ולכלכו ריהוט ורכוש אחר במתכוון, ולעתים קרובות הותירו עם לכתם צואה בכל רחבי הבית. באותם בתים מצאו חוקרי אמנסטי אינטרנשיונל ראיות לשהותם של חיילים – כמו למשל תחמושת משומשת, מנות קרב, ערכות עזרה ראשונה צבאיות וציוד אחר, וכן גיליונות של המגזין הצבאי "במחנה" ודפי תפילה בעברית.

כתובות קיר שהותירו חיילים כללו: "מוות לערבים, באנו לחסל אתכם"; "מותו כולכם, ערבים צריכים למות, 1 ירד, חסרים עוד 999,999"; "בפעם הבאה זה יכאב יותר"; "עזה כולה היא מגרש משחקים יהודיים"; "כהנא צדק"; וכן "במקרה שפספסנו איזו פינה בבית, נחזור אליכם במבצע הבא"⁹⁵ (בתוך בית שהושחת).

"אצלנו הייתה הוראה באיזשהו יום: כל הציוד, כל הרהיטים, פשוט לנקות את כל הבית. פשוט זרקנו הכול הכול דרך החלונות כדי לפנות מקום וסדר. כל תכולת הבית עפה החוצה דרך החלונות, מקרר, צלחות... הפקודה הייתה להוציא את כל תכולת הבית החוצה. את המקרר, את כל הרהיטים." (אביב) למה? "נדמה לי, שילוב של נסיבות. שגם מבחינה מבצעית יהיה יותר נוח בבית. הייתה צפיפות בבית. לא מייד כשנכנסנו, אלא אחרי כמה ימים. בגלל גם שיקול של היגיינה – היה בלגן וזוהמה. היה ממש כמו לחיות במזבלה." (צבי)⁹⁶

3.2 הרס מבני ציבור ללא הצדקה

בימים הראשונים למבצע "עופרת יצוקה" הפציצו כוחות ישראליים כמה מבני ציבור. בין השאר הופצצו בניין המועצה המחוקקת הפלסטינית (הפרלמנט), משרדי החוץ, העבודה, הדיור והבינוי, האוצר והמשפטים, בית הכלא המרכזי של רצועת עזה, כמעט כל תחנות המשטרה בכל רחבי רצועת עזה ותחנות טלוויזיה ומערכות עיתונים המזוהות עם חמאס (אין ראיות לכך שכלי תקשורת בעלי זיקה לחמאס שידרו או פרסמו פקודות הקשורות לניהולן של פעולות האיבה).

בית הספר האמריקני הבינלאומי בעזה © AI

רס"ן אביטל לייבוביץ, דוברת מטעם הצבא הישראלי, הצדיקה התקפות אלה בטענה כי "כל מה שקשור בחמאס הוא מטרה צבאית".⁹⁷ קצין מודיעין בכיר אמר בראיון לעיתון הניו-יורק טיימס כי הצבא תקף "את שתי הפנים של חמאס: ההתנגדות, או הזרוע הצבאית, והדעווה, או הזרוע החברתית", וטען כי חמאס הוא מקשה אחת וכי בעת מלחמה, כלי השליטה החברתיים והפוליטיים שלו הם מטרות לגיטימיות ממש כמו מצבורי רקטות".⁹⁸

דוקטרינה זו אינה חדשה. כוחות ישראליים הפציצו מאז שנת 2000 שוב ושוב תשתית ציבורית ובניינים רשמיים של הרשות הפלסטינית, הן ברצועת עזה והן בגדה המערבית, כולל המתחמים הנשיאותיים, משרדי ממשלה, בתי כלא, תחנות משטרה, וכן את נמל התעופה ואת תחנת הכוח של רצועת עזה. עד שנת 2006 המטרות להתקפות כאלה היו סמלי השלטון של מפלגת פתח, ששלטה עד אז ברשות הפלסטינית. מאז, אותן מטרות הותקפו על יסוד היותן סמלים של חמאס.

אולם, במבני ציבור רבים שהותקפו על-ידי כוחות ישראליים לא היו לוחמים ואף לא כלי נשק, והם אף לא שימשו כמפקדות. אין ראיות לכך שמבנים אלה שימשו כל מטרה צבאית שהיא, ולכן לא ניתן לראות בהם מטרות צבאיות. הפצצתם הייתה התקפה ישירה על אובייקטים אזרחיים, הפרה קשה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי ופשע מלחמה. רבים מהמבנים פונו משום שהפצצתם הייתה צפויה על סמך ניסיון העבר.

3.3 החרבתה של כלכלה שברירית

אינדיקציה טובה להיקף ההרס שנגרם לתעשייה ולעסקים ברצועת עזה ולהשלכותיו הכלכליות מתקבלת מכמות הסיוע שתורמים מחו"ל התחייבו להעביר עבור "תכנית התאוששות ושיקום מוקדמים לעזה" בכנס הבינלאומי לתמיכה בכלכלה הפלסטינית למען שיקום רצועת עזה, שהתקיים בחודש מארס 2009. שווי של סיוע זה: 4,481,000,000 דולר ארה"ב.⁹⁹

לפי איגוד העסקים הפלסטיני ופדרציית התעשייה הפלסטינית, בין 600 ל-700 מפעלים, בתי מלאכה ועסקים נהרסו או ניזוקו. בהיתן המצב הכלכלי הנואש ממילא ברצועת עזה, הפגיעה בתושבים קשה במיוחד, והיא תגזור את גורלם של בתי עסק רבים. רבים פשוט לא ישרדו.

יתר על כן, מרבית המוצרים והחומרים חסרים, והדבר מונע את השיקום ואת תיקון הנזקים. מחסור זה פוגע בתושבי עזה כבר כמעט שנתיים. תמישה חודשים לאחר סיומו של העימות, אלפי משפחות

עדיין מחכות לזכויות כדי לתקן חלונות שנופצו בהפצצות. ישראל אינה מתירה להכניס לרצועת עזה זגוגיות, ואף לא את מרבית חומרי הבניין והחומרים אחרים.

חלק מהמפעלים שנהרסו היו שייכים לחברת הבטון והבנייה של משפחת אבו עידה שביצעה את עבודות הבנייה עבור תחנת הכוח של הרצועה, מיזם אמריקני-פלסטיני משותף. החברה אף סיפקה בטון לעבודות נרחבות שבוצעו עבור המפעל לטיפול בשפכים שבצפון הרצועה, פרויקט התשתית העיקרי בעזה, הנתמך בידי שליח הקוורטט למזרח התיכון,¹⁰⁰ ראש ממשלת בריטניה לשעבר טוני בלייר.¹⁰¹ עד לשנת 2007 סיפקה החברה בין 35% ל-40% מכלל הבטון שהשתמשו בו ברצועה. בשנה זו התחילה ישראל לאסור על הכנסת בטון וחומרי בניין אחרים לתוך הרצועה. בני משפחה המעורבים בפעילות החברה עבדו בשותפות עם כמה חברות ישראליות והחזיקו באישורי כניסה לישראל. **מפעל הבטון** באזור התעשייה של **עִיזְבַת עֵבֵד רֵבו**, ממזרח לג'יבאליא, נהרס במבצע "עופרת יצוקה" על המכוונות וכלי הרכב שהיו בו. כן נהרסו בתי עסק נוספים של המשפחה.

מפעלים, בתי מלאכה ובתי אריזה רבים באזור התעשייה נהרסו גם הם, וביניהם גם **המפעל לייצור מזון** שהיה הגדול והוותיק מסוגו ברצועת עזה. המפעל הוקם בשנת 1962, והיה בבעלותה של משפחת אל-ואדייה.¹⁰² במפעל עבדו 270 אנשים, שייצרו גלילות, ביסקוויטים וממתקים. מפעל זה היה המפעל הגדול היחיד שהצליח להמשיך בייצור חרף המצור והיה המפיץ הבלעדי של ענק המזון הישראלי "תנובה" ברצועת עזה. עשרות כלי רכב נהרסו גם הם.

לאחר שהכוחות הישראליים עזבו ב-18 בינואר נראה האזור כאילו נחרב ברעידת אדמה, אלא שהוא היה זרוע במוקשים ישראליים נגד טנקים (שרבים מהם לא התפוצצו ונאספו על-ידי המשטרה) ובתרמילים של פגזי טנק ישראליים בקוטר 120 מ"מ. בכל מקום ניתן היה להבחין בעקבות הייחודיות לטנקים ולמשוריינים. ב-10 בינואר הותקפה גם **טחנת הקמח באדר בצפון-מערב רצועת עזה**, שנוסדה בשנת 1920, וחלק גדול מן המכוונות שבה ניזוקו ללא תקנה. טחנת הקמח פעלה מדי יום עד שהותקפה, ובעליה עומדים בתוקף על כך שהאתר לא שימש לירי רקטות או לאחסון נשק. הצבא הישראלי מצדו לא סיפק כל ראיות לגרסה ההפוכה.

כלי רכב שנפגעו במפעל לבטון שבשכונת א-זייתון © AI

מפעל בטון נוסף הותקף ב**שכונת א-זייתון**, בדרום-מזרח העיר עזה. הבניין ברובו נותר עומד על תלו, אך הסילו, המשאבות וציוד נוסף הושמדו. כל כלי הרכב, ובכלל זה שלוש משאבות ניידות, שבעה מערבלים, דחפור ומכונית פרטית נהפכו על צדם או על גבם או נמעכו חלקית. כלי הרכב היחיד שחסו עליו היה משאית מקולקלת. ב-29 בינואר, כשנציג של אמנסטי אינטרנשיונל ביקר במקום, עקבותיהם של כלי הרכב המשוריינים שגרמו לנזק הזה עדיין נראו לעין בכל רחבי החצר. לדברי השומר המבוגר, לאחר כניסתם של הכוחות הישראליים לאזור הוא נותר לכוד במפעל עד ה-9 בינואר בערב, מועד שבו

הסהר האדום הפלסטיני ליווה אותו החוצה. עם זאת, הוא לא הצליח לקחת אתו את מכוניתו, וכשחזר למפעל לאחר הפסקת האש גילה שהיא נמעכה.

מפעל האלקטרוניקה ח'זונדאר, שבו ייצרו מעגלים מודפסים, תקעים ומוצרי אלקטרוניקה אחרים, נפגע באופן דומה. במפעל הועסקו כחמישים אנשים. השומר, שגר באתר ביחד עם אשתו וארבעת ילדיהם הקטנים, איבד את ביתו.

בדומה לבתים ומפעלים, רוסקו גם מכלאות לבעלי חיים וחממות, ומטעים הושחתו בדחפורים לבלתי הכר. וכאילו לא די בכך שחוות נהרסו, גם בעלי החיים שהיו בתוכן נהרגו. בשדות הסובבים את **מכלאות בעלי החיים** שנמעכו בעיזבת עבד רבו ובאזורים אחרים במזרח עזה היו פזורות גופות רבות של פרות, עזים וכבשים שנהרגו. חלק מבעלי החיים נדרסו בדחפורים, אחרים נהרגו ככל הנראה בעת מנוסה.

באזור א-סמוני שבשכונת א-זייטון, שוטח לול גדול, ו-65,000 תרנגולות נמעכו למוות או נקברו בחיים. עקבותיהם של טנקים ושל דחפורים משוריינים נראו היטב במקומות שבהם כלי רכב אלה דרסו את הכלובים ואת הלולים, ומחצו אלפי תרנגולות. החווה נהגה לספק 30,000 ביצים בשבוע לתכנית חלוקת המזון של ארגון הסיוע הלא ממשלתי אוקספם.

חוות הדגים הגדולה ביותר של עזה, ששכנה במערב הרצועה, הרחק מן הגדר הישראלית שבמזרח, נחרבה גם היא. שש הברכות המלאכותיות נרמסו, וכ-20,000 דגים מתו. באתר זה לא נמצאו כל ראיות לקיומם של מאגר נשק או מנהרות, ואף לא סימן כלשהו לכך שהתנהל בו קרב יריות. מדובר במרחב פתוח ובלתי בנוי, שלוחמים לא היו מוצאים בו מסתור. הדבר היחיד שהיה ניכר לעין היה עקבותיהם של כלי רכב משוריינים שנסעו הלך ושוב בתוך החווה.

3.4 שממה חקלאית

ההרס שכוחות ישראליים הסבו ברצועת עזה במבצע "עופרת יצוקה" הנחית מכה קשה גם על ענף החקלאות הפלסטיני. לפני המבצע, ככל שהחמיר המצב הכלכלי, וככל שהעמיקו העוני והמחסור, הפכו אנשים רבים יותר ויותר תלויים בחקלאות להישרדותם. השחתתם של שטחים נרחבים (ביחס לגודלה של רצועת עזה) של אדמה מעובדת, שהיו בה חוות ומטעים למשל, הביאה לאובדן של חלק עצום מן היבול של שנה זו, והותירה אנשים רבים נוספים ללא ביטחון תזונתי. משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים העריך את הפסדי המגזר החקלאי ממבצע "עופרת יצוקה" ב-268 מיליון דולר ארה"ב.¹⁰³ לפי תכנית המזון העולמית של האו"ם וארגון המזון והחקלאות של האו"ם, נחרבו בין 35% ל-60% מן המגזר החקלאי, ומקורות הפרנסה של כמעט כל 13,000 המשפחות הנסמכות במישרין על עבודת אדמה, רעיית צאן או דיג נפגעו קשה.¹⁰⁴

רוב ההרס הסיטונאי נגרם בצפון הרצועה ובמזרחה, כלומר באזורים סמוכים לקו הגבול בין רצועת עזה לבין ישראל. לאזורים אלה פלשו כוחות ישראליים באורח תדיר בשמונה השנים האחרונות. כוחות ישראליים הרחיבו בהדרגה את האזורים שכניסת פלסטינים אליהם אסורה בצפון רצועת עזה, במזרחה ובדרומה.

מרחבים גדולים של האדמה הפורייה ביותר ברצועת עזה, שהניבו עד לפני כמה שנים מזון נחוץ ביותר עבור אוכלוסייתו הגדלה של השטח הקטן הזה, הפכו לשממה. עובדה זו, לצד הירידה החדה בייבוא המזון לתוך הרצועה בשל המצור הישראלי, הגבירה את חוסר הביטחון התזונתי של האוכלוסייה.

חיות מתות בסמוד לחווה שנהרסה בצפון רצועת עזה © AI

חקלאים בצפון הרצועה ובמזרחה ראו כיצד מטעיהם מצטמקים בהדרגה, עם הרחבת האזורים שהצבא הישראלי אוסר את הכניסה אליהם לאורך הגדר המפרידה בין ישראל לעזה. ב-25 במאי 2009 פיזר מטוס ישראלי קופסאות המכילות אלפי כרוזים מעל שמי צפון רצועת עזה ומזרחה. בכרוזים הוזהרו תושבי עזה להתרחק מן האזור המשתרע במרחק של עד 300 מטר מן הגבול, וצוין כי מי שעובר על איסור זה מסתכן בכך שיירו עליו.¹⁰⁵ על הכרוזים מופיעה מפה של רצועת עזה, שבה מסומן פס לאורך הגבול. אולם, אין במפות אלה קו מבחין בתוך רצועת עזה המציין במדויק היכן עוברים גבולות האזור האסור לכניסה.

מאז נסיגת ישראל מעזה ירו כוחות ישראליים בכמה חקלאים פלסטינים, שבדרך כלל התלוו אליהם פעילי שלום מחו"ל, ופצעו אותם, בזמן שעשו את דרכם לאדמותיהם במזרח הרצועה כדי לעבדן. הכוחות הישראליים טענו כי הם תוקפים רק לוחמים פלסטינים המנסים להסתכן לשטח ישראל דרך הגדר על-ידי חפירת מנהרות או הטמנת מטעני נפץ נגד כוחות ישראליים הפועלים באזור. אך בפועל נורו בשנים האחרונות אזרחים פלסטינים בלתי חמושים רבים משום שהלכו לאזורים אלה. כמה מהם נהרגו, ובהם ילדים וחולי נפש ששוטטו לתוך האזורים מבלי להיות מודעים לסכנה שנסקפה להם. באזורים מסוימים נמנע מחקלאים להגיע לאדמתם בבטחה עד לטווח של קילומטר מן הגדר.

3.5 הרציונאל הישראלי להרס הסיטונאי

הפרשנות הרחבה מדיי שהצבא הישראלי מעניק למושגים הרס מוצדק ומידתי המבוצע נוכח "צורך צבאי/ביטחוני" עומדת זה שנים רבות בלב הדוקטרינה שלו.¹⁰⁶ תורה זו כוללת פגיעה בכל נכס שלטענת הצבא שוגרו ממנו או מסביבתו התקפות, או שניתן לשגר ממנו או מסביבתו התקפות, כמו-גם בנכסים ששימשו לחיפוי בהתקפות. כמו כן, הדוקטרינה כוללת את הרסתם של נכסים במטרה להרחיב את שדה הראייה של הצבא באזורים הנחשבים לרגישים, ובמטרה ליצור אזורי חיץ ריקים ליד מטרות אפשריות.¹⁰⁷ לפי הרשויות הישראליות, כל הפעילויות הללו כלולות בקטגוריה של "צורך צבאי/ביטחוני" משום שלהערכתן הן נחוצות למניעת התקפות פלסטיניות.¹⁰⁸

הגדרותיו של הצבא הישראלי למהותן של מטרות לגיטימיות ועקרון המידתיות אינן תואמות את דרישות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הצבא הישראלי רואה כל בית או נכס המשמש ארגונים פלסטיניים חמושים בכל צורה שהיא, כמטרה צבאית (מטרה שניתן לתקוף ולהרוס באורח חוקי) גם כאשר שימוש זה התאפשר רק לאחר שהחיילים הישראליים גירשו את התושבים. כך למשל, ב-3 בינואר, כשכוחות ישראליים נכנסו לרצועת עזה, הם תפסו עמדות בתוך בתי מגורים ונכסים פלסטיניים וסביב להם והכריחו רבים מהתושבים לעזוב. או אז השתמשו חמושים פלסטינים בחלק

מן המבנים הריקים, דבר שלא היה מתאפשר לולא גירשו הכוחות הישראליים את התושבים. (לעתים מזומנות השתמשו לוחמים פלסטינים בבתים ריקים, אך ככל שאמנטי אינטרנשיונל הצליח לברר, לוחמים פלסטינים לא השתלטו בכוח על בתי מגורים. גם חיילים ישראלים השתמשו באופן דומה בבתים ריקים, וכן בבתים שתושביהם שהו בהם והוחזקו בהם על אפס ועל חמתם).

בדומה לכך, הצבא הישראלי הרס לעתים מזומנות מבנים שחמושים פלסטינים ירו, על-פי טענתו, רקטות מקרבתם. הצבא טען כי ניתן להרוס בתים אלה בכל זמן שהוא, גם אם התושבים או הבעלים כלל אינם מודעים לכך שרקטות נורו מקרבתם וממילא לא היו יכולים למנוע את הירי. הרס נכסיהם שקול לענישה קולקטיבית המושתת עליהם בשל מעשים שאין להם יד ורגל בהם ושאינן בכוחם למנוע.

לעתים מזומנות פלסטינים אינם מתכחשים לאפשרות שהתקפות בוצעו בקרבת נכסיהם במועד כלשהו לפני ההריסה או שאירעו התנגשויות בסביבתם, אך דוחים את הטענה שנכסיהם שימשו לביצוע התקפות. למעט במקרים יוצאי דופן, לא סיפק הצבא הישראלי כל ראיות לכך שהנכסים שנהרסו שימשו להתקפות כאלה, לא האשים באופן ספציפי את האנשים שאת בתיהם או נכסיהם הרסו חייליו ולא טען כי הם היו מעורבים בהתקפות בעצמם. תחת זאת, הצבא גורס כי לוחמים פלסטינים משתמשים באוכלוסייה האזרחית כ"מגנים אנושיים" ובחסותה הם תוקפים את הכוחות הישראליים.

לכן, פלסטינים שבתיהם או נכסיהם ממוקמים באזורים שכוחות ישראליים פלשו לתוכם נקלעו למצב בלתי אפשרי. הם נאלצו לעזוב או להיות כפופים להגבלות תנועה חמורות שהטיל עליהם הצבא הישראלי, וכמו לא די בכך, נכסיהם נהרסו לאחר מכן משום שלוחמים או חיילים השתמשו בהם כביכול לאחר שהתרוקנו.

בפועל, ההרס רחב ההיקף בוצע לא פעם בנסיבות אלה כסוג של ענישה קולקטיבית בתגובה להתקפות פלסטיניות ובמטרה להרתיע לוחמים פלסטינים מלתקוף. ענישה קולקטיבית אסורה בחוק מעצם טבעה. השימוש שעשו כוחות ישראליים בהרס מאסיבי של בתים ושל נכסים כאמצעי הרתעה הפר גם הוא את המשפט ההומניטארי הבינלאומי משום שאיננו מידיתי, מאחר שהנו מוגזם והיות שלא ניתן להצדיקו במונחים של צורך צבאי הכרחי.

ראשית, ההרס הנרחב של בניינים ושל גידולים חקלאיים בכל רחבי רצועת עזה בשמונה וחצי השנים האחרונות לא מנע מפלסטינים לשגר התקפות מאזורים אלה. כפי שניתן לירות רקטות ליד בניין או מטע מעובד, כך אפשר בה במידה לעשות זאת ליד ערמת הריסות או מתוך שדה בור או שדה שהגידולים בו נעקרו. לכן, אין זה ברור כיצד ניתן להחשיב הרס ממין זה לצורך צבאי.

שנית, הרציונאל שלפיו לגיטימי להרוס כל בניין או מטע שאפשר שבוצעה או תבוצע התקפה ממנו או מקרבתו, מכניס בעצם כל בניין וכל שטח פתוח ברצועת עזה לרשימת המטרות להריסה, היות שמכל נקודה ברצועה ניתן לירות רקטות ולפגוע בשטח ישראל.

הגדרה רחבה כל כך של "צורך צבאי/ביטחוני", לא זו בלבד שהיא חותרת תחת ההוראה הקבועה באמנת ג'נבה הרביעית בנוגע להרס נכסים על-ידי הכוח הכובש, אלא היא גם מרוקנת מתוכנו ביעילות את עקרון ההבחנה, שהוא מאבני היסוד של דיני המלחמה. הגדרה כזאת מטשטשת את ההבחנה בין מטרות צבאיות לבין אובייקטים אזרחיים, ויש בה גם כדי לרוקן מתוכן את ההגנה המובטחת לאובייקטים אזרחיים (ר' פרק 5).

לעתים קרובות, פרשנויות רחבות יתר על המידה של מה שאפשר להחשיב למטרה צבאית או של המושג "יתרון צבאי" משמשות להצדקת התקפות שמטרתן לפגוע בכלכלה של מדינה או במורל של האוכלוסייה האזרחית. פרשנויות כאלה פוגעות פגיעה קשה בעקרון חסינות האזרחים. יתרון שהנו פוטנציאלי בלבד ואינו מוחלט אינו עונה על ההגדרה של יתרון צבאי לגיטימי. לו נחשבה החלשת נחישותה של אוכלוסיית האויב ללחום למטרה צבאית, לא היה גבול למלחמה.

לפי סעיף 147 לאמנת ג'נבה הרביעית, "הריסתו והחרמתו של רכוש בקנה מידה רחב, שאין הכרח צבאי מצדיקן ואשר בוצעו שלא בהיתר ומתוך הפקרות" הוא הפרה חמורה של האמנה, ולכן פשע מלחמה. התקפות מכוונות על אובייקטים אזרחיים הן פשע מלחמה.

4. התנהלותם של ארגונים פלסטיניים חמושים

"הבן שלי, שהוא בן חמש, תמיד שואל איפה המקלט הכי קרוב. לילדים קטנים לא צריכות להיות דאגות כאלה. הם צריכים לחשוב רק במה לשחק עכשיו"

גאות ארגון, שבייתה בשדרות נפגע מרקטה פלסטינית, ינואר 2009

4.1 ירי רקטות

בין ה-27 בדצמבר לבין ה-18 בינואר 2009 ירו הזרוע הצבאית של חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים מרצועת עזה מדי יום רקטות ופגזי מרגמה¹⁰⁹ לתוך ערים ויישובים בדרום ישראל, וכן על עמדות וסיורים של הצבא הישראלי בתוך רצועת עזה ולאורך גבול הרצועה. רקטות שנורו מהרצועה נפלו בערים אשדוד ובאר שבע, השוכנות במרחק של עד 40 ק"מ מרצועת עזה, מצפון ומזרח לה, בהתאמה.¹¹⁰

על-פי נתונים שמסרו הרשויות הישראליות, נחתו בישראל במהלך 22 ימיו של מבצע "עופרת יצוקה" 571 רקטות ו-205 פגזי מרגמה. מירי זה נהרגו שלושה אזרחים ישראלים וכן נפצעו ארבעה בני אדם באורח קשה, 11 באורח בינוני ו-167 באורח קל. 584 בני אדם נוספים סבלו מהלם ומתסמונת חרדה.¹¹¹ כמו כן ניזוקו כמה בתי מגורים אזרחיים ומבנים אחרים, ואחד מהם נהרס כמעט לחלוטין.

הפעם הראשונה שבה נהרג בישראל אדם מפגיעת רקטה ששוגרה מהרצועה הייתה בחודש יוני 2004. מאז ועד היום הגיע מניין האזרחים הישראלים שנהרגו מפגיעת רקטות או פגזי מרגמה שנורו מן הרצועה ל-18, ארבעה מהם ילדים.¹¹² מאות אזרחים נוספים נפצעו, כמה מהם באופן קשה מאוד. אף שרובן הגדול של הרקטות נחתו בשטח פתוח, עשרות מהן פגעו בבתי מגורים, בבתי עסק, בבתי ספר, במבני ציבור אחרים ובכלי רכב בתוך ערים ויישובים בדרום ישראל ובסביבתם. אין זה אלא מזל שברוב המקרים לא גרמו התקפות אלה למוות או לפציעה, ואין להמעיט בעוצמת הסכנה הנשקפת מנשק קטלני זה. מעל לכל, האיום המתמיד של ירי רקטות, שעלול להתבצע בכל רגע, הטיל אימה על מספר גדל והולך של ישראלים שחיו בטווח הירי של נשק זה ושיבש את חייהם. מספרם של הישראלים בטווח הירי הגיע למיליון.

ארגונים פלסטיניים חמושים ירו רקטות "גראד" או "קטיושה" (שמות רוסיים גנריים), שהטווח שלהן מגיע לכ-35 ק"מ, וכן רקטות "קסאם" (שם גנרי נוסף), שהן רקטות קצרות טווח מתוצרת ביתית, ופגזי מרגמה מתוצרת מקומית. כלי נשק אלה הנם בלתי מונחים ולא ניתן לכוונם על מטרות ספציפיות. במילים אחרות, מדובר בכלי נשק שאינם ניתנים לכיוון מדויק תוך הבחנה בין אובייקטים צבאיים לאובייקטים אזרחיים, כפי שנדרש על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. לפיכך, כאשר משתמשים בכלי נשק אלה מתוך כוונה לפגוע במטרות צבאיות בישראל, אך תחת זאת פוגעים באובייקטים אזרחיים, הדבר נחשב להתקפה חסרת הבחנה. כאשר ירי רקטות נועד לפגוע בבתיים, בתשתיות אזרחיות או באזרחים, מדובר בהתקפות ישירות על אזרחים או על אובייקטים אזרחיים. בשני המקרים, ההתקפות מהוות הפרות חמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי ונחשבות לפשעי מלחמה (ר' פרק 5).

4.1.1 אזרחים ישראלים בקו האש

שלושת האזרחים הישראלים שנהרגו מידי רקטות במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נפגעו מרקטות ארוכות טווח מסוג "גראד". **בבר ועקינין**, מסגר תושב **נתיבות**, נהרג בביתו ב-27 בדצמבר 2008. ועקינין נפגע בעת שעמד בכניסה לבניין מרסיס של טיל שפגע בקומה השלישית של בניין מעבר לרחוב, ונפצע פצעים אנושים.

יומיים לאחר מכן נהרגו שני אזרחים נוספים בשתי התקפות נפרדות שחמאס קיבל עליהן אחריות. לפני השעה 9:30 בבוקר נפלה רקטה באתר בנייה **באשקלון**. מפיצוץ הרקטה נהרג **האני אל-מהדי**, פועל בניין בדואי בן 27. כמו כן, נפצעו 16 פועלים נוספים. מעט לאחר השעה 21:00 נפלה רקטה במרכז **אשדוד**. הרקטה התפוצצה ליד מכוניתה של **אירית שטרית**, בת 39 ואם לארבעה, שעבדה כמזכירה בבית ספר באשדוד. אירית נהרגה, ואחותה, שהייתה ביחד אתה, נפצעה.

ב-15 בינואר נפצעו **בבאר שבע** שישה אזרחים ישראלים מפיצוץ רקטה, שניים מהם קשה. אחד הפצועים קשה היה הילד **אוראל יליזרוב**. בסביבות השעה 17:00, בעת שהיה במכונית עם אמו, נשמעה אזעקה. בהתאם להוראות פיקוד העורף הישראלי עצרה האם את המכונית, יצאה ושכבה על הקרקע. האם ניסתה לגונן על בנה בגופה, אך הוא נפצע בראשו מרסיס של הרקטה, שנטענה, על-פי דיווחים, בכדוריות מתכת. בערך באותה שעה נפלה רקטה נוספת בשטח פתוח בעיר.

במהלך 22 ימי מבצע "עופרת יצוקה" ניצלו אזרחים ישראלים רבים ממוות "בעור שיניהם" כאשר רקטות שירו ארגונים פלסטיניים התפוצצו בתוך בניינים או בסמוך אליהם.

כך למשל, ב-2 בינואר 2009, בשעה 7:50, נפלה רקטה בדירתם של **ויקטור ואסתר ברדיצ'ב בני ה-55**, בקומה השלישית של בניין מגורים **באשקלון**. הרקטה חדרה דרך חלון חדר השינה והתפוצצה במקום שבו ויקטור ישן רק דקות ספורות קודם לכן. אסתר סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל: "הכול היה חשוך. נחנקתי מהאבק ונפצעתי קצת מהחתיכות שעפו. שני חדרים נהרסו לגמרי, והשאר היה מכוסה באבק, שבברי זכוכית מהחלון השבור ובהריסות. אני לא יכולה לישון בלילה וכל רעש חזק מדאיג אותי".

בני הזוג אמרו כי רצו לעבור למרכז הארץ בעקבות ההתקפה, אבל אסתר חששה לאבד את משרתה: "אף פעם לא חשבנו שנהיה במצב כזה, שלא יהיה לנו מקום להניח בו את הראש שלנו... עברנו לישראל ממולדובה בשנת 1992. עבדנו קשה כדי לבנות את החיים שלנו בבית הזה. עכשיו איבדנו הכול. לפחות בשנת 1992 היו לנו הבגדים שלנו".

משפחת ברדיצ'ב בדירור זמני לאחר שרקטה פלסטינית פגעה בדירתה © AI

הרקטה שהתפוצצה בדירתה של משפחת ברדיצ'ב המשיכה לאחר מכן בנתיב הירי שלה וחדרה לתוך דירתה של **משפחת יוספוב** בקומה שמתחת. סטניסלב יוספוב ובנותיו, זויה ואילונה, ישנו גם הם

כאשר נשמעה האזעקה. הרקטה נחתה בחדר העבודה, הגיעה למסדרון, ושם עלתה בלהבות. החלונות נופצו. למרבה המזל לא נפצע איש.

ב-10 בינואר הומטרו על דרום ישראל 21 רקטות. שבעה אזרחים ישראלים נפצעו. בית החולים ברזילי באשקלון דיווח כי טיפל ב-13 בני אדם שנפצעו קל ובאדם אחד שנפצע באורח בינוני. בין הנפגעים היו התאומים בני השבע מיקה ודני גורליק, ושני גברים שנפצעו משברי בניין כאשר שתי רקטות פגעו בשני בנייני מגורים במרכז אשקלון.

בית החולים ברזילי, שבו טופלו רוב הנפגעים מרקטות שנורו מרצועת עזה, היה גם הוא בקו האש. ב-27 בפברואר 2008 נחתה רקטה בשטח בית החולים, בסמוך למנחת המסוקים, אך למרבה המזל לא נגרם כל נזק. בשלהי חודש דצמבר 2008, לאחר שהחל מבצע "עופרת יצוקה" וירי הרקטות מהרצועה גבר, נאלץ בית החולים להעביר למרתף את החולים הניידים פחות ומחלקות חיוניות.

בשבוע השני של חודש ינואר 2009 אמר לאמנסטי אינטרנשיונל ד"ר רון לובן, סגן מנהל בית החולים, כי מאז שהחל מבצע "עופרת יצוקה", שבועיים קודם לכן, טופלו בבית החולים כ-250 בני אדם. לדבריו, כמחצית מן המטופלים סבלו בעיקר מפציעות פיזיות קלות, ואחרים סבלו מהפרעות דחק חריפות, כולל אוטם שריר הלב (התקף לב), לידה מוקדמת וסממנים פיזיים אחרים של מתח נפשי. בית החולים אף טיפל באנשים שנפגעו קלות בעת שרצו למקלטים עם הישמע האזעקה. בתקופה זו טיפל בית החולים גם בכ-50 חיילים שנפצעו במהלך הפעולות הצבאיות ברצועה.¹¹³

מה-27 בדצמבר 2008 ואילך הורה פיקוד העורף על סגירת כל בתי הספר באשקלון, כיוון שהצבא צפה כי ירי הרקטות יגבר במהלך המתקפה הצבאית על רצועת עזה. אף שפיקוד העורף לא הורה לאזרחים להתפנות מהאזור, בחרו רבים מהם לנטוש מיוזמתם. עיריית אשקלון סייעה לאנשים להתפנות לבתיהם של מארחים מתנדבים באזורים אחרים בישראל. כל אדם נכה שנזקק לפינוי הועבר למוסד לנכים בהרצלייה. לדברי גורמים בעירייה, במהלך המחצית הראשונה של חודש ינואר 2009 עזבו את העיר למעלה מ-40% מתושביה. תושבים אמידים יותר נהנו מן האפשרות לשהות במקום אחר, בעוד העניים שבתושבים נותרו מאחור והשתמשו במקלטים הקהילתיים. על-פי מנהל האגף לשירותי רווחה בשכונות המצוקה (שרובן בדרום העיר) נעשה במהלך העימות שימוש בסה"כ ב-125 מקלטים, ו-52 מהם היו בשימוש במשך 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע. בחלק מהמקלטים לא הוסדרו אספקת המים או זרם החשמל, אך העירייה חילקה מזרנים, שמיכות, תנורי חימום ומקלטי רדיו.

בניגוד לתקופות קודמות של הפגזות, שבהן לא הטיל פיקוד העורף הגבלות כלשהן על האוכלוסייה, במהלך מבצע "עופרת יצוקה" הורה פיקוד העורף לתושבי השטח הצמוד לגבולה של רצועת עזה, כולל אזור שער הנגב ושדרות, להישאר במרחבים המוגנים שבבתיהם. לא ניתנה הוראה להתפנות מהאזור, אך ביישובים מסוימים – כמו קיבוץ כפר עזה, שבו נהרג בחודש מאי 2008 אחד התושבים – נרשמה עזיבה של 80%, ועשרות משפחות עברו לגור באורח קבע במקום אחר. קיבוצים השתמשו במנגנון של התנועה הקיבוצית כדי להסדיר לחלק מחבריהם מגורים זמניים באזורים אחרים. בדרך זו עלה בידי קיבוץ נחל עוז לשלוח משפחות עם ילדים, כ-60% מ-320 תושביו, לקיבוצים אחרים בצפון ישראל. ביישובים השכנים גבים ומפלסים עזבו כמחצית מן התושבים ועברו להתאכסן בבתי חברים וקרובי משפחה במקומות אחרים. כ-30% מתושבי קיבוץ סעד עזבו אותו במהלך העימות בעזה, ומזכירות הקיבוץ הסדירה את פינוי כל הילדים. רוב הרקטות נפלו בשדה הפתוח, על חממות או בפרסים, אך כמה מהן גרמו נזק לבנייני מגורים.

לפחות במקרה אחד נפלה רקטה שלא הגיעה ליעדה בתוך רצועת עזה וגרמה נזק למחסן של תוכנית המזון העולמית, בסמוך למעבר הסחורות קרני שבין ישראל לרצועת עזה (מעבר זה סגור מאז שנת 2007). על המחסן שומרים בדרך כלל כוחות ישראליים, ומאז תחילת מבצע "עופרת יצוקה" לא נכחו במקום אנשי צוות של האו"ם. איש לא נפגע מהרקטה, אך המחסן, שהכיל באותה עת 400 טונות של מזון ומוצרים אחרים, ניזוק. ועדת הבדיקה של האו"ם מצאה כי הנזק למחסן נגרם מפגיעת טיל "קסאם" מייצור מקומי ברצועת עזה.¹¹⁴

4.1.2 התרחבות מעגל האימה

ירי המרגמות מרצועת עזה החל בשנת 2001, וכוון אז אל שדרות, השוכנת במרחק של כקילומטר וחצי מהרצועה ומונה כ-20,000 תושבים, ואל היישובים הסמוכים אליה. בעקבות המרגמות באו רקטות קסאם מתוצרת ביתית. טווח הירי המקורי של רקטות אלה עמד על כ-3 עד 4 ק"מ, אך הן שודרגו בהדרגה, ועד שנת 2005 כבר הגיעו לטווחים של 12 עד 15 ק"מ.¹¹⁵

בשנים האחרונות החלו רקטות קסאם ארוכות טווח שנורו מרצועת עזה להגיע למקומות רחוקים יותר בישראל, ובעיקר לעיר אשקלון השוכנת במרחק של כ-20 ק"מ מצפון לרצועת עזה ומונה כ-120,000 תושבים. בתחילה נפלו רוב רקטות הקסאם בעיקר מדרום לעיר, הרחק מאזורים מיושבים, אך מאז תחילת 2008 החלו רקטות מסוג "גראד", שהוברחו לתוך הרצועה, להגיע עד למרכז העיר אשקלון ולצפונה, וכן לעיירה נתיבות השוכנת במרחק של כ-20 ק"מ ממזרח לרצועת עזה.

בשנים האחרונות עברו אלפים מתושבי שדרות, בין 10 ל-12 אחוזים מהאוכלוסייה, המונה 20,000 בני אדם, לגור בחלקים אחרים של ישראל, מחוץ לטווח פגיעתן של הרקטות. בשל כך הדרדר המצב הכלכלי בעיר ועסקים רבים נאלצו לסגור את שעריהם. תושבים רבים נוספים היו עוזבים את שדרות לו יכלו להרשות לעצמם, אך אין באפשרותם למכור או להשכיר את בתיהם.

עובדים בשירותי חירום, סעד ורווחה מדווחים על מספר רב של תושבים הסובלים מחרדה ומתסמונת פוסט-טראומטית, ובהם הן ילדים והן בוגרים. דליה יוסף ממרכז חוסן, המספק שירותי תמיכה פסיכולוגית ושיקום לקהילות, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל כי ההתקפות החוזרות ונשנות בשנים האחרונות גובות מחיר כבד בכל הנוגע לבריאותם הנפשית של ילדים ומבוגרים גם יחד בשדרות ובסביבתה:

ילדים מפחדים לישון לבדם, להיות לבד, אפילו ללכת לבד לשירותים. הם מרגישים שההורים שלהם לא יכולים להגן עליהם. הרטבה במיטה היא ביטוי נפוץ לחרדה ולחוסר הביטחון שלהם. ההורים שלהם חרדים ומתוסכלים כמוהם. קשה אפילו לדבר על תסמונת פוסט-טראומטית, כי כל זמן שהרקטות ממשיכות ליפול הטראומה מתחדשת מדי יום. אנחנו אפילו לא בשלב של פוסט-טראומה.

נציגי אמנסטי אינטרנשיונל שוחחו עם כמה אזרחים ישראלים שסבלו מירי הרקטות הפלסטיני.

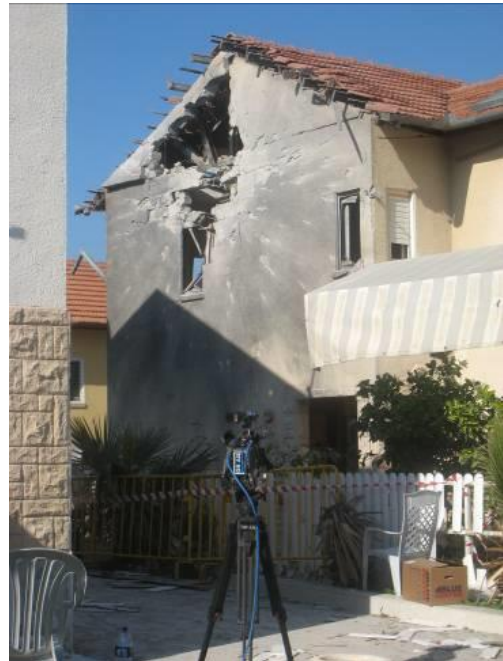
גאות ארגון מציגה את פצעי הרסיסים © פרטי

כך למשל, ב-15 בינואר 2008 נפצעה גאות ארגון, אחות בבית החולים ברזילי באשקלון, כשרקטה התפוצצה בחדר השינה של בנה ניר בן הארבע. בנה ניצל ללא פגע אך בתם בת החמש של השכנים, ליאור בן שימל, נפצעה. בחודש ינואר 2009 סיפרה גאות ארגון לאמנסטי אינטרנשיונל:

לא הייתה שום אזעקה שהתריעה שטיל מתקרב. הכול החשיך והייתי מכוסה באבק ולרגע חשבתי שהמחשב התפוצץ. ואז שמעתי את ניר צורח "אימא" אבל לא יכולתי לשמוע את ליאור, ולא יכולתי לקום. זה היה כאילו המוח שלי היה מנותק מהגוף שלי. זחלתי למצוא את ליאור. מצאתי את היד שלה, תפסתי אותה וגררתי אותה מחוץ להריסות ולחתיכות של המתכת מהגג. ניר עדיין עמד במסדרון והצליח לדחוף את הדלת של חדר השינה עד שהיא נפתחה טיפה. הלכתי אחרי האור למסדרון ומצאתי אותו שם. עד שראיתי את התגובה של ניר לא קלטתי שהפנים שלי מכוסות בדם שירד מהפצעים בראש שלי. הוא הפסיק לנשום מרוב פחד. הרמתי אותו ואת ליאור ולקחתי אותם למטה. הרגשתי שזה נמשך כמו נצח, אבל בטח זה לקח רק כמה שניות.

יצאתי לחופשת מחלה עד סוף השנה הזאת. בסוף הצלחתי לחזור לעבודה במשרה חלקית בסוף דצמבר, אבל המבצע הצבאי ברצועה התחיל למחרת ולא הייתי מסוגלת להתמודד עם זה. לקחתי חופש והלכתי לאחותי בצפון, עם הילדים.

מאז ההתקפה הבן שלי איציק, בן 10, מפחד להיות לבד בשירותים, וניר מרטיב במיטה. השמיעה שלו נפגעה ואנחנו עדיין הולכים לבדיקות בבית החולים ונפגשים עם פסיכולוג ילדים. אבל קשה להתקדם, כשכל אזעקה מחזירה את הפחדים והלחץ.

בית משפחת בן דיין באשקלון לאחר שנפגע מרקטה פלסטינית ב-12 בינואר 2009 © AI

4.1.3 גישתם של הארגונים החמושים לירי הרקטות

כל הארגונים הפלסטיניים החמושים יורים מרגמות ורקטות לישראל, בתדירות שונה אלה מאלה. הארגונים העיקריים הם: גדודי עז א-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס; גדודי סראיא אל-קודס, הזרוע הצבאית של הג'יהאד האיסלאמי; גדודי אבו עלי מוסטפא, הזרוע הצבאית של החזית העממית לשחרור פלסטין; גדודי נסר סלאח א-דין, הזרוע הצבאית של ועדות ההתנגדות העממית; גדודי חללי אל-אקצא, הזרוע הצבאית של פתח; והחזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין.¹¹⁶

לרוב מקבלים על עצמם ארגונים חמושים אחריות לירי רקטות ולהתקפות אחרות, אף שלעתים מזומנות קשה לאמת את טענותיהם, כיוון שארגונים שונים תובעים לעצמם בנפרד אחריות לאותן התקפות, ולעתים אף מפריזים במספר ההתקפות שביצעו, באופיין ובתוצאותיהן.

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נטלו על עצמם גדודי עז א-דין אל-קסאם את האחריות לרוב אירועי ירי הרקטות לשטח ישראל, ומנו באתר האינטרנט שלהם 345 רקטות קסאם, 213 רקטות גראד ו-402 פגזי מרגמה,¹¹⁷ בעוד גדודי אבו עלי מוסטפא טענו כי ירו 177 רקטות ו-115 פגזי מרגמה,¹¹⁸ גדודי חללי אל-אקצא טענו כי ירו 170 רקטות ועשרות פגזי מרגמה,¹¹⁹ וגדודי סראיא אל-קודס נטלו אחריות על ירי של 158 רקטות ו-77 פגזי מרגמה.

הנתון הפלסטיני, שלפיו שוגרו 1,063 רקטות, גבוה משמעותית מהנתון הישראלי הרשמי, העומד על 776 רקטות שנפלו בתחומי ישראל במהלך 22 ימיו של מבצע "עופרת יצוקה".¹²⁰

מנהיגים ודוברים של הזרועות הפוליטיות והצבאיות של חמאס ושל ארגונים פלסטיניים אחרים אמרו על-פי רוב בהודעותיהם כי ירי רקטות על יישובים ישראלים סמוכים נעשה בתגובה להריגת פלסטינים ולהתקפות אחרות של הכוחות הישראליים ברצועת עזה או בגדה המערבית, או בתגובה לסגר הישראלי על רצועת עזה. לעתים מזכירים הדוברים התקפות ישראליות ספציפיות, ובפרט פעולות התנקשות בחיי מנהיגיהם או פעיליהם, ולעתים הם מזכירים בדבריהם באופן כללי התקפות ישראליות או תקיפות אחרות.

ח'אלד משעל, ראש הלשכה המדינית של חמאס היושב בסוריה, כתב במכתב פתוח ב-6 בינואר 2009:

ההיגיון של אלה שדורשים שנפסיק את ההתנגדות שלנו מגוחך. הם פוטרם מאחריות את התוקפן והכובש – החמוש בנשק הקטלני ביותר של הרג וחורבן – בעוד הם מאשימים את הקורבן הכלוא והנכבש. הרקטות הצנועות שלנו, מתוצרת ביתית, הן קריאת המחאה שלנו לעולם.¹²¹

דובר מטעם החזית העממית לשחרור פלסטין אמר ב-17 בינואר 2009:

הרקטות הן ייצוג מעשי וסמלי גם יחד של ההתנגדות שלנו לכובש. הן תזכורת מתמדת לכול שהכובש הוא אמנם כובש, ולכך שאין זה חשוב עד כמה הם יצורו עלינו, יטבחו בנו, יגדרו אותנו וישללו מאתנו את הצרכים האנושיים הבסיסיים לחיים, אנו נמשיך להתנגד ונמשיך להיאחז בזכויות הבסיסיות שלנו, ולא נתיר להן להיהרס. כל זמן שנורית ולו רקטה אחת לכיוון הכובש, העם שלנו, ההתנגדות שלנו והמטרה שלנו חיים... [גדודי אבו עלי מוסטפא] שיגרו בעקביות רקטות רבות מדי יום...¹²²

ב-19 בינואר 2009 הודיעו גדודי חללי אל-אקצא כי שיגרו למעלה מ-170 רקטות ועשרות פגזי מרגמה "כדי להגן על עמנו ברצועת עזה".¹²³

אמנסטי אינטרנשיונל גינה שוב ושוב ירי של רקטות פלסטיניות על מרכזי אוכלוסייה ישראליים וביקר התקפות אלה בפני מנהיגים וחברים בזרועות המדיניות והצבאיות של פלגים וארגונים פלסטיניים שונים. בתגובה, טענו הארגונים כי אין בידיהם שום נשק אחר, וכי אין באפשרותם להשיג נשק מונחה כמו זה שבו משתמש הצבא הישראלי. כמו כן אמרו הארגונים כי הם פועלים בתגובה להתקפות ישראליות, שבהן עבור כל ישראלי שנהרג מירי רקטות נהרגו למעלה מאלף פלסטינים.

רקטות פלסטיניות שנאספו בתחנת המשטרה באשקלון © AI

היו שטענו כי הירי מכוון אל בסיסים או מוצבים של הצבא הישראלי הממוקמים בתוך יישובים בדרום ישראל ובסביבתם, וכי יישובים הסמוכים לרצועת עזה הם בעיקר בסיסים צבאיים. אף שייתכן כי חלק מהרקטות יפגעו במטרות צבאיות, תוצאה שהארגונים יעריכו כבעלת ערך אסטרטגי רב יותר, טיעון זה בטל הן בשל טבען חסר ההבחנה בבירור של ההתקפות והן משום שנפגעי ההתקפות היו תמיד אזרחים. דוברים אחרים טענו כי הרקטות קטלניות רק לעתים נדירות וכי מטרתן העיקרית היא "לשבש" את החיים בישראל כל זמן שישראל אינה מאפשרת לפלסטינים לחיות חיים נורמאליים.

כל הטענות האלה אינם קבילים על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. בין אם התקפות מסתיימות בפגיעה באזרחים ובין אם לאו הן מהוות הפרה של המשפט הבינלאומי האוסר גם על התקפות שנועדו לזרוע פחד בקרב האוכלוסייה האזרחית. דפוסי ההתקפות והצהרותיהם של חברי ארגונים פלסטיניים ומנהיגיהם מלמדים עוד כי מצפונם אינו מייסר אותם על כך שהם יורים על אזרחים, וכי למעשה הם מבצעים התקפות אלה מתוך כוונה להרוג ולפצוע אזרחים ישראלים. התקפות כאלה מהוות פשעי מלחמה.

4.2 התנהלות המעמידה אזרחים פלסטינים בסכנה

חמאס וארגונים חמושים אחרים אף סיכנו אזרחים פלסטינים בכך שלא נקטו את כל אמצעי הזהירות האפשריים בעת ניהול פעילויותיהם הצבאיות, ובעיקר בכך שירו רקטות מתוך אזורים מיושבים ואחסנו בהם נשק, חומרי נפץ ותחמושת. הארגונים אף התערבבו באוכלוסייה האזרחית, אם כי קשה להימנע מכך ברצועת עזה הקטנה והצפופה ואין כל ראיות לכך שעשו זאת מתוך כוונה להגן על עצמם. צפיפות האוכלוסין ברצועה, שהיא בין הגבוהות ביותר בעולם, מהווה אתגר נוסף עבור כל הצדדים המעורבים בעימות או בהתנגשויות המזוינות.

על אף קשיים אלה, מוטלת על חמאס ועל ארגונים חמושים אחרים החובה להימנע מהתנהלות אשר תחשוף את האוכלוסייה האזרחית לסכנה, בין במכוון ובין בשל פזיזות וחוסר זהירות, ומחובתם גם להימנע משימוש באוכלוסייה האזרחית ככיסוי לפעילויותיהם הצבאיות. שימוש מכוון באזרחים כדי למגן אובייקטים צבאיים – דפוס פעולה המכונה לעתים מזומנות שימוש ב"מגנים אנושיים" – הוא פשע מלחמה (ר' פרק 5).

4.2.1 ירי רקטות, לחימה ואחסון נשק באזורי מגורים

חמאס וארגונים פלסטיניים אחרים ירו רקטות מתוך שכונות מגורים מאוכלסות והעמידו אזרחים בסכנה. במקרה אחד אמרו תושבים לאמנסטי אינטרנשיונל כי במהלך מבצע "עופרת יצוקה", כאשר בתי הספר היו סגורים, ירו לוחמי חמאס רקטה בלילה מחצר בית ספר ממשלתי במרכז העיר עזה, וכי הלוחמים נהרגו בהתקפה ישראלית על הרחוב בעת שעזבו את חצר בית הספר. במקרה אחר ראה אחד התושבים לוחמי חמאס מציבים משגר רקטות באמצע רחוב בעיר עזה בשעת לילה.

באזור אחר בעיר עזה הראה אחד התושבים לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל מקום שממנו נורתה רקטה: חלקה קטנה וריקה במרחק של כ-50 מטר מבתי מגורים. גם בצילומים ששידרה תחנת הטלוויזיה "אל-ערבייה" במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נראית אחת המגישות, שככל הנראה לא נזרה בלשונה, אומרת כי בדיוק שמעה ירי של רקטה מהרחוב הסמוך לבניין שבו ממוקמת תחנת הטלוויזיה, במרכז העיר עזה.¹²⁴

עם זאת, אין בידי אמנסטי אינטרנשיונל ראיות כלשהן לכך שרקטות נורו מבתיים או מבנייני מגורים בעת שאזרחים שהו בהם.

ברצועת עזה השתתפו לוחמים פלסטינים, כמו-גם חיילים ישראלים, בהתנגשויות מזוינות סביב בתי מגורים שבהם נכחו אזרחים, ובכך העמידו אותם בסיכון. מיקומן של התנגשויות אלה נקבע לרוב על-ידי הכוחות הישראליים, שנכנסו לרצועה עם טנקים ונגמ"שים ותפסו עמדות בעומק שכונות מגורים.

תושב שכונה במרכז העיר עזה אמר לאמנסטי אינטרנשיונל כי כאשר כוחות ישראליים נכנסו לעזה והתפשטו שמועות על כך שבכוונתם להתקדם למרכז העיר, הציבו לוחמי חמאס מקלע בקוטר 50 מ"מ ברחוב, בפינת בניין המגורים שלו. האיש לקח את ילדיו והלך לישון במשרדו, משום שלא היה לו מקום אחר ללכת אליו כיוון שבני משפחתו גרו באזורים חשופים יותר בפרברים ונאלצו בעצמם לעזוב את ביתם. למחרת סולק המקלע, והתושב לא ידע לומר מדוע.

מעדויות ותצלומים של חיילים ישראלים שפורסמו בשבועון הצבאי הישראלי "במחנה" ומקטעי וידאו שבהם ניתן לצפות באתר דובר צה"ל עולה כי כוחות ישראליים ולוחמים פלסטינים לחמו זה בזה תוך שימוש בטקטיקות דומות, שכללו לחימה מבית לבית באזורי מגורים, שחלקם ננטשו על-ידי אזרחים ובאחרים נלכדו אזרחים בבתיהם. כאשר גבה אמנסטי אינטרנשיונל עדויות מתושבים, מצאו נציגי הארגון ראיות לנוכחותם של כוחות ישראליים בבתיים פלסטיניים לכל אורך צדה המזרחי של הרצועה, ובייחוד סביב העיר עזה ובצפון הרצועה.

בתיים ריקים שצד כזה או אחר ללחימה השתמש בהם באופן זה ניזוקו במקרה הטוב, ונהרסו במקרה הרע. בעיזבת עבד רבו אמר אחד התושבים לאמנסטי אינטרנשיונל כי פלסטיני חמוש התמקם בבית ריק ונלחם נגד חיילים ישראלים שהיו מסביב לבית, חלקם בתוך טנקים, וכן בתוך בתיים שכנים. לדבריו, בחלק מהבתיים החזיקו חיילים ישראלים בתושבים כ"מגנים אנושיים".

ככלל, חמאס וארגונים אחרים מאחסנים נשק באזורים אזרחיים, ואין כל סיבה להניח כי המצב היה שונה במהלך מבצע "עופרת יצוקה". בעשותם כך, הם הופכים מקומות כאלה למטרות אפשריות להתקפה, ולפיכך מסכנים אזרחים העשויים להיות במקום. אמנם, לחימה באזורים עירוניים כשהיא לעצמה אינה הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, אך על הצדדים המעורבים בניהול מעשי איבה בסביבה עירונית חלה חובה להבחין, ולוודא ככל יכולתם, שההתקפות שלהם מכוונות רק נגד מטרות צבאיות. לרשות הכוחות הישראליים עומד מגוון נרחב של כלי נשק מונחים המסוגלים לפגוע במטרה במדויק – בסטייה של לא יותר ממטר – ולא ניתן להצדיק תקיפה פיזיה וחסרת זהירות של אזרחים או אובייקטים אזרחיים פשוט מפני שהם מצויים בקרבת לוחמים או מטרות צבאיות אחרות.

4.2.2 טענות ישראליות בדבר שימוש ב"מגנים אנושיים"

ממשלת ישראל וכן גורמים רשמיים בצבא ודוברים שלו טענו שוב ושוב כי חמאס השתמש ב"מגנים אנושיים". בתגובה לכל שאלה בנוגע להתקפות של כוחותיהם שלהם על אזרחים פלסטינים או על

אובייקטים אזרחיים או בנוגע להשפעת הפעולות של כוחותיהם על האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה, ענו גורמים ישראליים רשמיים תמיד כי יש לראות בחמאס אחראי לכל נזק הנגרם לאזרחים בהתקפות ישראליות. גורמים אלה האשימו את חמאס, באופן ספציפי, וטענו כי השתמש באוכלוסייה האזרחית במכוון כ"מגנים אנושיים" לפעילויותיו הצבאיות בכך שפעל מתוך ערים וכפרים, אחסן רקטות וכלי נשק אחרים באזורים מיושבים, ירה רקטות מאתרים הסמוכים מאוד לבנייני מגורים אזרחיים, ותפס מחסה לאחר הירי בבניינים אזרחיים. בהזדמנויות שונות ביקש אמנסטי אינטרנשיונל מן הרשויות הישראליות לספק לו מידע לביסוס טענות אלה, אך עד היום לא קיבל כל מענה.

חמאס מצדו, טוען כי כמפלגה פוליטית, ארגון חברתי וארגון חמוש, הוא פועל בקרב האוכלוסייה האזרחית בכל רחבי הרצועה. חמושים המזוהים עם ארגונים אחרים אינם חולקים על כך, וטוענים כי עובדה זו נכונה גם לגביהם. הם מציינים כי הלחימה ברצועת עזה התנהלה כולה לפי בחירתם של הכוחות הישראליים, שפלטו לרצועה, התקדמו עם טנקים ועם כוחות רגליים לתוך אזורי מגורים, השתלטו על בתי פלסטינים ושיגרו התקפות מתוך בתים אלה. לטענתם, מטרת העימותים המזוינים בתוך אזורי מגורים או בסמוך אליהם הייתה להתנגד לתקיפות הקרקע הישראליות. גורמים אלה מכחישים כי הייתה מדיניות של סיכון אזרחים או שימוש בהם כדי למגן כוחות לוחמים.

הארגונים מכירים בגלוי בכך שלוחמיהם והמתקנים הצבאיים שלהם ממוקמים בערים ובכפרים ברצועה, אך טוענים כי תפקידם הוא להגן על יישוביהם נגד התקפות ופלישות ישראליות. לטענתם, לא התאפשר להם לבחור מהיכן לפעול, וכראייה לכך שהכוחות הישראליים אינם מבחינים בין מטרות צבאיות לאזרחיות, הם מציינים התקפות ישראליות שבוצעו בתדירות גבוהה נגד בתי אזרחים ונגד מטרות באזורים שבהם לא הייתה שום נוכחות של לוחמים או של נשק.

חלק מהארגונים החמושים מכחישים כי ירו רקטות מתוך אזורים מיושבים או שאחסנו אותן שם, בעוד ארגונים אחרים טוענים כי פשוט הגנו על יישוביהם וכי הכוחות הישראליים פגעו במכוון באזרחים שלא היו מעורבים בפעילויות צבאיות ובמקומות שמהם לא שוגרו התקפות כלשהן.

אמנסטי אינטרנשיונל מצדו לא מצא כל ראיות לכך שחמאס או ארגונים פלסטיניים אחרים הפרו את דיני המלחמה במידה שבה טענה ישראל שוב ושוב. בייחוד, לא מצא הארגון כל ראיות לכך שחמאס או לוחמים אחרים כיוונו את תנועתם של אזרחים כך שזו תגן על אובייקטים צבאיים מפני התקפות. לעומת זאת, אמנסטי אינטרנשיונל מצא כי בכמה הזדמנויות במבצע "עופרת יצוקה" דווקא כוחות ישראליים כפו על פלסטינים לשמש "מגנים אנושיים". בכל מקרה, המשפט ההומניטארי הבינלאומי מבהיר כי שימוש ב"מגנים אנושיים" בידי אחד הצדדים אינו פוטר את הצד התוקף מחובותיו החוקיות בכל הנוגע לאזרחים.

נציגי אמנסטי אינטרנשיונל ראינו פלסטינים רבים שהתלוננו על התנהלותו של חמאס, ובייחוד על דיכוי ותקיפה של מתנגדי חמאס, ובכלל זה מעשי הרג, עינויים ומעצרים שרירותיים.¹²⁵ עם זאת, אמנסטי אינטרנשיונל לא קיבל כל תלונה מתושבים על כך שלוחמי חמאס השתמשו בהם כ"מגנים אנושיים".

במקרים שארגון אמנסטי אינטרנשיונל חקר, של הרג אזרחים בידי ישראל, לא ניתן להסביר את ההתקפות בכך שלוחמים מצאו מחסה בקרב אזרחים, כפי שטוען בדרך כלל הצבא הישראלי. בין כל המקרים שנחקרו בידי אמנסטי אינטרנשיונל ושהם נהרגו משפחות, למשל בהפצצות ישראליות מן האוויר על בתיהן, לא היה מקרה אחד שבו נפגע בית שארגונים חמושים השתמשו בו לפעולות צבאיות. בדומה לכך, במקרים שבהם נהרגו אזרחים בבתיים מפגיעת טילים או פגזי טנקים מונחים, לא נכחו לוחמים בבתיים שנפגעו, ונציגי אמנסטי אינטרנשיונל לא מצאו דבר המלמד על התנהלות עימותים מזוינים או פעולות צבאיות אחרות כלשהן בקרבם המיידית בעת ההתקפה.

אין חולק על כך שחמאס ולוחמים אחרים נכחו בתוך אזורים אזרחיים, ואיש אינו טוען כי לא נמצא נשק באזורים אלה. אך אין בעובדה זו כשהיא לעצמה משום הוכחה מכרעת לכוונה להשתמש באזרחים כ"מגנים אנושיים". סביר להניח כי הימצאותם של כלי נשק באזורים אזרחיים היא בעיקר תוצאה של תרבות הנשק המתפתחת והולכת ברצועה ושל המתח הפנימי הגובר והולך בין פלגים פלסטיניים, שהוביל בשנים האחרונות את חמאס ופתח, כמו-גם ארגונים נוספים, להחזיק אספקה של נשק בהישג יד כדי ללחום זה נגד זה.¹²⁶

הקרבה הרבה של כוחות צבאיים וכלי נשק לאזורים אזרחיים אינה יוצאת דופן גם בישראל. המפקדה הראשית של הצבא הישראלי ממוקמת בתוך אזור מיושב בצפיפות במרכז תל אביב. באשקלון, שדרות, באר שבע וערים אחרות בדרום ישראל, כמו-גם באזורים אחרים במדינה, שוכנים בסיסים ומתקנים צבאיים אחרים בתוך אזורים מגורים, ובהם קיבוצים ויישובים אחרים, ובסביבתם. במהלך מבצע "עופרת יצוקה" התנהלה פעילות צבאית רבה יותר מן הרגיל בסמוך לאזורים אזרחיים בדרומה של ישראל, ועמדות צבאיות רבות יותר מוקמו בסביבתם. הכוחות הישראליים שגרו מדי יום לרצועת עזה התקפות ארטילריה והתקפות אחרות מתוך אזורים אלה שלאורך גבול הרצועה.

העובדה שהן חמאס והן ישראל פרסו לוחמים והציבו מגוון של כלי נשק בתוך מקומות יישוב, אינה מעידה כשהיא לעצמה על שימוש ב"מגנים אנושיים". אך בבחירת דפוס פעולה זה הפרו ישראל וחמאס את חובתם לנקוט את כל אמצעי הזהירות האפשריים כדי להגן על אזרחים שבשליטתם מפני הסכנות הנובעות מפעולות צבאיות "במידה המרבית שניתן לבצעה", ובייחוד את החובה להימנע "מלמקם מטרות צבאיות בתוך אזורים צפופי אוכלוסין או בסמוך להם". יחד עם זאת, גם בהינתן דפוס פעולה זה, עדיין חלה על הכוחות הישראליים ועל הלוחמים הפלסטיניים החובה ליישם בכל עת את עקרונות ההבחנה והמידתיות ולנקוט בעת ביצוע התקפות את אמצעי הזהירות הנדרשים על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

4.2.3 האחריות לביטחונה של האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה

חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים אינם צד לאמנות בינלאומיות. עם זאת, בדומה למדינות שהן צד לסכסוך מזוין, חלה גם עליהם, על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, החובה לנקוט את כל האמצעים האפשריים כדי לוודא שהאזרחים שבשליטתם לא ייפגעו מהסכנות הנובעות ממבצעים צבאיים.¹²⁷

ברצועת עזה, השאלה מיהו הצד שיש לו שליטה אפקטיבית באוכלוסייה האזרחית מורכבת יותר מאשר במקומות אחרים. זאת, מטעמים אלה:

- (1) לישראל, ככוח הכובש, יש שליטה בגבולות היבשה, במרחב האווירי ובמים הטריטוריאליים של רצועת עזה. לעובדה זו נועדת חשיבות עליונה בכל הנוגע לסוגיות הקשורות בפינוי, כיוון שתושבי הרצועה אינם יכולים לעזוב אותה אלא אם כן תתיר להם ישראל לעשות כן.¹²⁸ במהלך העימות, התירה ישראל לאזרחים זרים ולחברי הקהילה הנוצרית המצומצמת ברצועה לצאת משטחה, אך צעד חריג זה לא הוחל על יתר האוכלוסייה.¹²⁹ גם התנועה בתוך הרצועה נפגעה כשכוחות ישראלים תפסו עמדות בתוך שטחה, ב-3 בינואר, ביתרו אותה לשניים, והפכו תנועה זו למסוכנת ביותר.¹³⁰
- (2) ישראל והקהילה הבינלאומית מכירות ברשות הפלסטינית – ולא בממשלת חמאס בפועל – כישות המנהלת את ענייני הפנים ברצועת עזה. זאת, על אף שכיום פעילותה של הרשות הפלסטינית ברצועה מצומצמת ביותר, אם בכלל קיימת.
- (3) ישראל רואה בשלטון בפועל של חמאס ברצועה מקשה אחת, ועל יסוד זה מגדירה את כולו כמטרה לגיטימית, ולא רק את הזרוע הצבאית. בכלל זה רואה ישראל כמטרה לגיטימית מוסדות שהם אזרחיים מטבעם, אף שהם נשלטים בידי חמאס – מוסדות דוגמת המשטרה האזרחית, ההגנה האזרחית, שירותי החירום והרשות השופטת, אשר אין להם חלק במעשי האיבה, ואשר מופקדים בפועל על אספקת שירותים לאוכלוסייה.
- (4) בנוסף לגדודי עז א-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס, מעורבים בסכסוך גם ארגונים חמושים אחרים המזוהים עם פלגים פלסטיניים פוליטיים אחרים ואשר אינם נתונים לשליטת חמאס – ולעתים קרובות פועלים נגדו (לפרטים ר' פרק 4.1.3). היחסים בין הארגונים שונים מאוד ממקרה למקרה. לעתים, חלקם (בקומבינציות משתנות) משתפים פעולה אלה עם אלה ואף משגרים התקפות משותפות, ואילו בזמנים אחרים הם פועלים באורח עצמאי ואף נלחמים ביניהם. מידת שיתוף הפעולה או הלחימה הפנימית בין ארגונים שונים אינה תלויה בהכרח בהחלטות ההנהגה המרכזית של כל אחד מארגונים אלה, והיא עשויה להיות תלויה ביחסים בין ארגונים ברמה המקומית. אף שבשנים האחרונות התעמתו ביניהן לעתים קרובות קבוצות

המזוהות עם פתח וקבוצות המזוהות עם חמאס, לא פעם גברו יחסים אישיים טובים ברמה המקומית על שיקולים מסוג זה. שיתוף פעולה או לחימה פנימית הוכתבו לעתים גם על-ידי שיקולים התחומים בזמן. לדוגמה, לאחר שחמאס הכריז על הפסקת אש עם ישראל והשעה את ירי הטילים וההתקפות האחרות, התעמתו לעתים כוחותיו ואנשים חמושים המזוהים עמו עם ארגונים אחרים שלא כיבדו את הפסקת האש. כאשר התקיימו התקפות ישראליות אינטנסיביות יותר או בזמן פלישות, שכחה לעתים מזומנות הלחימה הפנימית בין הארגונים השונים, אך בהזדמנויות אחרות היא דווקא גברה. במהלך מבצע "עופרת יצוקה" האשימו לוחמים מסוימים בפתח את חמאס בכך שמנע מהם להילחם בכוחות הישראליים, ואילו חמאס האשים תומכי פתח מסומים בכך ש"שיתפו פעולה" עם הכוחות הישראליים ורדף אותם.¹³¹

חרף נסיבות מורכבות אלה, חמאס, שהוא הרשות השולטת בפועל בתוך רצועת עזה, נושא בחלק מן האחריות לרווחתם של אזרחים באזורים שבהם יש לו שליטה אפקטיבית.

5. המשפט הבינלאומי והעימות ברצועת עזה ובדרום ישראל

כמה ענפים של המשפט הבינלאומי חלים על העימות שהתנהל ברצועת עזה ובדרום ישראל במהלך מבצע "עופרת יצוקה":

- המשפט ההומניטארי הבינלאומי, המוכר גם כדיני הסכסוך המזוין, כולל כללים המגנים על אזרחים ועל אנשים אחרים שיצאו ממעגל הלחימה, כמו-גם כללים המגבילים את אמצעי הלחימה ושיטותיה. כמו כן, יש בענף משפטי זה גם כללים המטילים חובות על כוח הכובש שטח. המשפט ההומניטארי הבינלאומי מחייב את כל הצדדים לסכסוך מזוין, כולל ארגונים חמושים שאינם מדינות.
- משפט זכויות האדם הבינלאומי, המעגן זכויות אזרחיות, תרבותיות, כלכליות, פוליטיות וחברתיות, חל הן בעתות שלום והן במהלך סכסוך מזוין, והוא מחייב משפטית מדינות, כוחות מזוינים של מדינות וגורמים נוספים. במשפט זה מעוגנת זכותם של קורבנות להפרות חמורות של זכויות האדם לתרופה, כולל צדק, אמת ופיצוי.
- המשפט הפלילי הבינלאומי מטיל אחריות פלילית אישית על הפרות מסוימות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ובכלל זה על פשעי מלחמה, פשעים נגד האנושות ורצח עם, כמו-גם על עינויים, הוצאות להורג ללא משפט והעלמה כפויה.

5.1 המשפט ההומניטארי הבינלאומי

המשפט ההומניטארי הבינלאומי הוא ענף משפטי המאגד כללים ועקרונות שמטרתם העיקרית לצמצם ככל שניתן את הסבל האנושי בעת סכסוך מזוין. ענף משפטי זה קובע סטנדרטים לדרכי פעולה הומאניות ומגביל את האמצעים והשיטות המותרים במהלך ניהול פעולות צבאיות. המשפט ההומניטארי הבינלאומי שואף להגן בעיקר על מי שאינם משתתף במעשי האיבה, במיוחד על אזרחים, אך גם על לוחמים שחלו, נפצעו או נפלו בשבי.

ארבע אמנות גינבה משנת 1949, ושני הפרוטוקולים הנוספים אליהן משנת 1977, הם הכלים העיקריים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. ישראל היא צד לאמנות גינבה משנת 1949, אך לא לפרוטוקול הנוסף לאמנות גינבה מיום 12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים מזוינים בינלאומיים (הפרוטוקול הנוסף הראשון), או לפרוטוקול הנוסף לאמנות גינבה מיום 12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים מזוינים שאינם בינלאומיים (הפרוטוקול הנוסף השני).

אף על פי כן, חלים על ישראל אותם כללים בפרוטוקולים הנוספים הראשון והשני, המהווים חלק מן המשפט ההומניטארי הבינלאומי המנהגי ולפיכך מחייבים את כל הצדדים לסכסוך מזוין. חמאס אינו צד לאמנות הבינלאומיות, אך הכללים המנהגיים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי החלים על כל הצדדים לסכסוך מזוין מחייבים גם אותו. ההוראות הבסיסיות של הפרוטוקול הנוסף הראשון, ובכללן הכללים המצוטטים להלן בפרק 5.1.3, נחשבים לחלק מהמשפט ההומניטארי המנהגי, ולפיכך, הם מחייבים את כל הצדדים לסכסוך, בין אם מדובר בסכסוך בינלאומי ובין אם מדובר בסכסוך שאינו בינלאומי.

5.1.1 סכסוך מזוין בינלאומי או סכסוך מזוין שאינו בינלאומי

הכיבוש ברצועת עזה הוא תוצאה של סכסוך מזוין בינלאומי וחלים בו כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי העוסקים בתפיסה לוחמתית (ר' פרק 5.1.2), כמו-גם כללי משפט זכויות האדם הבינלאומי (ר' פרק 5.3).

בנסיבות רגילות, הכוח הכובש מחויב לפעול על-פי סטנדרטים לאכיפת החוק הנגזרים ממשפט זכויות האדם הבינלאומי בעת השמירה על הסדר בשטח הכבוש. כללים אלה, למשל, יחייבו את הכוח הכובש לשאוף לעצור, ולא להרוג, חברים בארגונים חמושים החשודים בביצוע התקפות, ולהשתמש במידה הפחותה ביותר של כוח הנחוצה לשם התמודדות עם כל איום ביטחוני.

עם זאת, החל בדרגה ועצמות מסוימות של לוחמה בתוך השטח הכבוש מתחילים לחול כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי הנוגעים להתנהלות ההומאנית במהלך לחימה, וזאת לצד הכללים הרלוונטיים של משפט זכויות האדם הבינלאומי. כאשר במהלך כבוש ארוך טווח מתפתחת לחימה בין הכוח הכובש (מדינה) לבין ארגונים חמושים שאינם מדינות, הסכסוך מוגדר על-פי רוב כסכסוך מזוין שאינו בינלאומי, וכזה חלים עליו הכללים לגבי ניהול מעשי איבה (ר' פרק 5.1.3). אך אפילו כאשר פורץ עימות, הסטנדרטים המשפטיים החלים עליו תלויים בנסיבות המצב הספציפי. למשל, במקרה של הפגנה המתקיימת במהלך העימות, הכללים שיחולו על פעולות השיטור בהפגנה זו יהיו הסטנדרטים של אכיפת החוק והוראות משפט זכויות האדם הבינלאומי.

הקביעה אם סכסוך מזוין הוא בינלאומי או שאינו כזה רלוונטית במיוחד בכל הנוגע להבחנה בין אזרחים ללוחמים (ר' להלן), אך הכללים החלים על ניהול מעשי האיבה זהים בעיקרם.

5.1.2 דיני הכיבוש

ישראל היא הכוח הכובש ברצועת עזה. בשנת 2005, במסגרת מה שכינתה "הינתקות", פינתה ישראל את ההתנחלויות ואת המתנחלים שלה מן הרצועה. אך על אף הפריסה מחדש של כוחותיו בשנת 2005 שמר הצבא הישראלי על שליטה אפקטיבית ברצועה. ישראל עדיין שולטת באורח בלעדי במרחב האווירי ובמים הטריטוריאליים של עזה ואינה מתירה תנועה של אנשים או של סחורות לתוך הרצועה או החוצה ממנה בדרך האוויר או הים. ישראל אף מוסיפה לשלוט במידה מסוימת על גבולה של הרצועה עם מצרים, וגורמים ישראליים רשמיים הבהירו פעמים רבות כי פתיחתו מחדש של גבול זה תתאפשר רק במסגרת הסכם משותף עם הרשות הפלסטינית ומצרים.¹³² ישראל ממשיכה לשלוט גם באספקת החשמל והמים ובתקשורת הטלפונית ברצועה. ישראל עורכת דרך קבע פשיטות בשטח עזה, שבמהלכן היא עוצרת לעתים מזומנות "מבוקשים", ומבצעת באמצעות תקיפות אוויריות שגבו מחיר כבד מאזרחים פעולות התנקשות שהיא מכנה "סיכול ממוקד".

ככוח הכובש ברצועת עזה, חלות על ישראל חובות ספציפיות במסגרת המשפט ההומניטארי הבינלאומי. עליה לציית להוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי החלות במצב של תפיסה לוחמתית, ובהן:

- הוראות ספציפיות של אמנת האג (הרביעית) בדבר דינייה ומנהגיה של המלחמה ביבשה ושל התקנות הנספחות אליה בדבר דינייה ומנהגיה של המלחמה ביבשה מה-18 באוקטובר 1907 (תקנות האג);
 - אמנת ג'נבה הרביעית בדבר ההגנה על אזרחים בימי מלחמה מה-12 באוגוסט 1949 (אמנת ג'נבה הרביעית);¹³³
 - כללים מנהגיים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי החלים על מצב של תפיסה לוחמתית, כולל הכלל המגן על אנשים המצויים בידי צד לסכסוך, המפורט בסעיף 75 של הפרוטוקול הנוסף לאמנות ג'נבה משנת 1977, בדבר ההגנה על קורבנות סכסוך בינלאומי מזוין (הפרוטוקול הנוסף הראשון).
- סעיף 42 לתקנות האג מגדיר כיבוש באופן הבא: "שטח נחשב לכבוש כשהוא נמצא למעשה תחת שלטון צבא האויב. הכיבוש משתרע רק על שטח שבו הוקם שלטון כזה ושב הוא ניתן להפעלה". במצבים כאלה ינקוט הכוח הכובש "בכל האמצעים שביכולתו כדי להחזיר על כנם ולהבטיח את הסדר והחיים הציבוריים, עד כמה שהדבר אפשרי, מתוך כיבוד החוקים הנוהגים במדינה, חוץ אם נבצר ממנו הדבר לחלוטין" (תקנות האג, סעיף 43).

אמנת ג'נבה הרביעית מטילה על הכוח הכובש חובות בנוגע לתושבי השטח הכבוש, הזכאים להגנה מיוחדת וליחס הומאני. בין היתר אוסרים כללי האמנה על הכוח הכובש לבצע הרג במזיד, התעללות

או גירוש של מוגנים. הכוח הכובש אחראי לרווחת האוכלוסייה הנתונה לשליטתו. כלומר, עליו להבטיח שמירה על החוק והסדר ואת אספקת הצרכים הבסיסיים.

אמצעי פיקוח וביטחון

אמצעי פיקוח וביטחון חייבים להיות "דרושים כתוצאה מהמלחמה" (סעיף 27, אמנת ג'נבה הרביעית). עם זאת, "התקנות הקשורות לכיבוש מבוססות על הרעיון שחירותם האישית של אזרחים תיוותר ככלל ללא פגע... מה שחיוני הוא שאמצעי ההגבלה שהם מאמצים לא ישפיעו על זכויות היסוד של האנשים הנוגעים בדבר... זכויות אלה חובה לכבד אפילו כאשר אמצעי ההגבלה מוצדקים" (פרשנות ארגון הצלב האדום הבינלאומי לסעיף 27 של אמנת ג'נבה הרביעית).

הרס בתים ורכוש

ככוח הכובש, נאסר על ישראל להרוס את רכושם של פלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה, אלא אם כן הדבר נחוץ מבחינה צבאית. סעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית קובע כי:

אסור למעצמה הכובשת להחריב נכסי מקרקעים או להשמיד נכסי מטלטלים השייכים ליחיד או לרבים או למדינה או לרשויות ציבוריות אחרות, או לארגונים חברתיים או שיתופיים, אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה וההשמדה האלה.

ההפצצות האוויריות, ההפגזות הארטילריות והתקיפות הקרקעיות שבוצעו על-ידי ישראל גרמו להרס נרחב של רכוש אזרחי ברצועת עזה. גם לאחר הקרבות ביצעו כוחות ישראלים פעולות הרס בהיקף נרחב, בייחוד בצפון רצועת עזה ובמזרחה, אזורים שתושביהם סבלו מהריסה המונית ובלתי חוקית של בתים בידי הכוחות הישראליים עוד לפני "ההינתקות" בשנת 2005.¹³⁴

על-פי סעיף 147 לאמנת ג'נבה הרביעית, "הריסתו והחרמתו של רכוש בקנה מידה רחב, שאין הכרח צבאי מצדיקן ואשר בוצעו שלא בהיתר ומתוך הפקרות" הן הפרות חמורות של האמנה ומהוות לפיכך פשעי מלחמה.

מזון, אספקה רפואית וסיוע

ככוח הכובש, ישראל מחויבת להבטיח לאוכלוסיית הרצועה גישה הולמת למזון, אספקה חיונית, תרופות וטיפול רפואי.

על-פי סעיף 55 לאמנת ג'נבה הרביעית, המדינה הכובשת חייבת "להבטיח במלוא מידת האמצעים שברשותה את אספקת המזון והרפואות לאוכלוסייה; במיוחד שומה עליה למלא את מחסוריו של השטח הכבוש במזון, ברפואות ובשאר דברים, אם אין מקורותיו של השטח הכבוש מספיקים".

בסעיף 56 נכתב: "שומה על המעצמה הכובשת להקים ולהבטיח במלוא מידת האמצעים שברשותה ותוך שיתוף פעולה עם הרשויות הלאומיות והמקומיות, את מוסדות הרפואה ושירותי בתי החולים, את הבריאות וההיגיינה הציבוריות בשטח הכבוש... העובדים הרפואיים על כל סוגיהם יורשו למלא את תפקידיהם".

סעיף 59 רלוונטי במיוחד ללחימה במבצע "עופרת יצוקה". הסעיף קובע כי: "אם האוכלוסייה – כולה או מקצתה – של שטח כבוש אינה מקבלת אספקה בשיעור מספיק, תסכים המעצמה הכובשת לתכניות סיוע לטובת האוכלוסייה האמורה, ותקל על ביצוען בכל האמצעים העומדים לרשותה".

ענישה קולקטיבית

המצור המתמשך על רצועת עזה, שישראל הטילה כ-18 חודשים לפני שהחל מבצע "עופרת יצוקה", עולה לכדי ענישה קולקטיבית של כל אוכלוסייתה.

אמנת ג'נבה הרביעית אוסרת במפורש על ענישה קולקטיבית. בסעיף 33 לאמנה נקבע: "שום מוגן לא ייענש על עבירה שלא עבר אותה בעצמו. עונשים קיבוציים וכן כל אמצעי הפחדה או השלטת טרור אסורים. הביזה אסורה. מעשי תגמול כלפי מוגנים ורכושם אסורים".

על-פי הפרשנות המוסמכת של הצלב האדום: "סעיף זה מטיל אם כן איסור על עונשים קולקטיביים... עונשים מכל סוג שהוא המוטלים על אנשים או על קבוצות שלמות של אנשים, בניגוד לעקרונות הבסיסיים ביותר של האנושות, בגין מעשים שאנשים אלה לא עשו".¹³⁵

5.1.3 כללים החלים על ניהול מעשי איבה

אזרחים וחברים בארגונים חמושים

המשפט ההומניטארי הבינלאומי מגדיר אזרחים כאלה שאינם לוחמים. עם זאת, המשפט ההומניטארי הבינלאומי מספק הגדרה של לוחם רק בהקשר של סכסוך מזוין בינלאומי. אין בנמצא כללים לגבי מעמד הלוחם, או שבוי המלחמה, בכל הנוגע לסכסוכים מזוינים שאינם בינלאומיים.

בעימות ברצועת עזה ובדרום ישראל שהתקיים במהלך מבצע "עופרת יצוקה", אמנסטי אינטרנשיונל משתמש במונח אזרחים כדי לתאר אנשים שאינם משתתפים באורח ישיר במעשי האיבה.¹³⁶ לפי הפרוטוקול הנוסף הראשון, "במקרה של ספק באשר להיותו של אדם אזרח, ייחשב אדם זה כאזרח" (סעיף 150(1)).

מנהיגים פוליטיים המעורבים באסטרטגיה צבאית ובתכנון צבאי עשויים לאבד את חסינותם מתקיפה למשך השתתפותם במעשי האיבה. עם זאת, אנשים שאינם משתתפים באורח ישיר במעשי איבה, אפילו היו חברים בארגון פוליטי בעל זרוע צבאית המשתתפת בלחימה או תומכים של ארגון כזה, הם אזרחים שאין לכוון נגדם התקפות.

האיסור על התקפה ישירה על אזרחים ועל אובייקטים אזרחיים – עקרון ההבחנה

סעיף 48 לפרוטוקול הנוסף הראשון מתווה את "כלל היסוד" לגבי ההגנה על אזרחים – עקרון ההבחנה. עיקרון זה הוא אבן יסוד במשפט ההומניטארי הבינלאומי: "על-מנת להבטיח את כיבודם של האוכלוסייה האזרחית ושל אובייקטים אזרחיים ואת ההגנה עליהם, הצדדים לסכסוך יבחינו בכל עת בין האוכלוסייה האזרחית לבין הלוחמים ובין אובייקטים אזרחיים לבין מטרות צבאיות, ובהתאם יכוונו את פעולותיהם רק נגד מטרות צבאיות".

לפי אמנת רומא, כיוון התקפות נגד האוכלוסייה האזרחית ככזאת או נגד אזרחים יחידים שאינם משתתפים באורח ישיר במעשי איבה הוא פשע מלחמה.¹³⁷

לפי סעיף 51(3) לפרוטוקול הנוסף הראשון, אזרחים נותרים מוגנים "אלא אם ולמשך אותו הזמן שבו הם נוטלים חלק ישיר במעשי האיבה".

לפי סעיף 52(1) לפרוטוקול הנוסף הראשון, "אובייקטים אזרחיים הם כלל האובייקטים אשר אינם מטרות צבאיות". סעיף 52(2) מגדיר מטרות צבאיות כך: "אותם אובייקטים אשר מטבעם, מיקומם, מטרותם או השימוש בהם תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית ושהריסתם, תפיסתם או נטרולם, באופן מוחלט או חלקי, בנסיבות המתקיימות באותו הזמן, מקנים יתרון צבאי מובהק". אין לפרש יתרון צבאי באופן נרחב עד כדי כך שכלל זה יהפוך לבלתי אפקטיבי. היתלות בהוראה זו להצדקת התקפות שמטרתן לפגוע ברווחה הכלכלית של מדינה או לפגוע במורל של האוכלוסייה האזרחית כדי להחליש את היכולת להילחם תהווה עיוות של פשרו המשפטי של המונח יתרון צבאי, תרוקן מתוכן את עקרונות היסוד של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ותסכן אזרחים באורח חמור.

אובייקטים שאינם עונים על קריטריונים אלה הם אובייקטים אזרחיים. כאשר אין זה ברור אם אובייקט משמש לצרכי צבא, "חזקה שלא נעשה בו שימוש כזה" (סעיף 52(3)).¹³⁸

אף מדינה אינה מודה בכך שהיא מכוונת התקפות על אזרחים, ומעטים גם הארגונים הפוליטיים החמושים המודים בכך שהם עושים זאת. לעתים מזומנות מצדיקים התקפות ישירות על אזרחים באמצעות הכחשת היותם של הקורבנות אזרחים. חסינות האזרחים מרוקנת מתוכנה גם בשל פירושים שונים שהכוחות התוקפים מעניקים להגדרות של מטרות צבאיות ואובייקטים אזרחיים.

כיוון התקפות על האוכלוסייה האזרחית ככזו או על אזרחים יחידים שאינם משתתפים באורח ישיר במעשי איבה הוא פשע מלחמה. כיוון התקפות נגד אובייקטים אזרחיים מהווה פשע מלחמה.

האיסור על התקפות חסרות הבחנה או בלתי מידתיות

סעיף 451(4) לפרוטוקול הנוסף הראשון אוסר על התקפות חסרות הבחנה, המוגדרות כהתקפות "שמטבען... לפגוע במטרות צבאיות ובאזרחים או באובייקטים אזרחיים ללא הבחנה".

התקפות בלתי מידתיות הן סוג של התקפות חסרות הבחנה, והן כוללות בין השאר התקפות "שניתן לצפות שיגרמו לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים, נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים, או שילוב של אלה, אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי" (סעיף 51(5)(ב) לפרוטוקול הנוסף הראשון).

ביצוע התקפה בלתי מידתית בכוונה תחילה הוא פשע מלחמה.¹³⁹ ביצוע התקפה חסרת הבחנה שתוצאתה אובדן חיי אזרחים או פגיעת אזרחים או נזק לאובייקטים אזרחיים גם הוא פשע מלחמה.¹⁴⁰ בנוסף, הריסתו והחרמתו של רכוש בקנה מידה רחב, שאין הכרח צבאי מצדיקן ואשר בוצעו שלא בהיתר ומתוך הפקרות, גם הן פשעי מלחמה.¹⁴¹

אמצעי זהירות בהתקפה

סעיף 57 לפרוטוקול הנוסף הראשון דורש מכל הצדדים לסכסוך לנקוט זהירות מתמדת במטרה "לחוס על האוכלוסייה האזרחית, על אזרחים ועל אובייקטים אזרחיים". בסעיף 57(2) מודגש כי:

(א) אלה המתכננים או המחליטים על התקפה:

(i) יעשו כל דבר בר ביצוע על-מנת לוודא כי המטרות העומדות להיות מותקפות אינן אזרחים או אובייקטים אזרחיים וכי אינן נתונות להגנה מיוחדת אלא הן מטרות צבאיות במשמעות פסקה 2 של סעיף 52, ושהוראות פרוטוקול זה לא אוסרות להתקיפן;

(ii) ינקטו את כל אמצעי הזהירות בני הביצוע בבחירת האמצעי ושיטות ההתקפה במטרה למנוע, ובכל מקרה לצמצם, אובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית לאזרחים ונזק נלווה לאובייקטים אזרחיים;

(iii) יימנעו מלהחליט לפתוח בכל התקפה שניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים, נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים או שילוב של כל אלה, אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי;

(ב) התקפה תבוטל או תושעה, אם מתברר כי המטרה איננה מטרה צבאית, או שהיא נתונה להגנה מיוחדת או שניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים, נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים או שילוב של כל אלה, אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי;

(ג) התראה יעילה מוקדמת תינתן בדבר התקפות העלולות להשפיע לרעה על האוכלוסייה האזרחית, אלא אם הנסיבות אינן מתירות זאת.

אמצעי זהירות בהגנה ו"מגנים אנושיים"

הצדדים הלוחמים חייבים לנקוט אמצעי זהירות כדי להגן על אזרחים ועל אובייקטים אזרחיים הנתונים לשליטתם מפני השפעותיהן של התקפות האויב. בדומה לכללים הנוגעים לאמצעי זהירות בהתקפה, גם הכללים הנוגעים לאמצעי זהירות בהגנה חשובים במיוחד כשהקרבות מתנהלים באזורים שבהם נמצאים אזרחים רבים.

בפרוטוקול הנוסף הראשון נדרש כל אחד מהצדדים להימנע מלמקם מטרות צבאיות בתוך אזורים צפופי אוכלוסין או בסמוך להם, במידה המרבית שניתן לבצעה (סעיף 58(ב)). לפי הפרשנות המוסמכת של הצלב האדום הבינלאומי להוראה זו, השימוש במונח "שניתן לבצעה" עניינו "העובדה שאין לדרוש מאיש לבצע את הבלתי אפשרי. ברור במקרה זה שאסור שאמצעי הזהירות יעברו את הנקודה שבה יהפכו חיי האוכלוסייה לקשים או אף לבלתי אפשריים". לפי הפרשנות, "יתר על כן, אין לצפות מצד לסכסוך לסדר את כוחותיו המזוינים ואת מתקניו בדרך שתבליט אותם באופן שישרת את האויב".

בנוסף, המשפט ההומניטארי הבינלאומי אוסר מפורשות על השימוש בטקטיקות דוגמת השימוש ב"מגנים אנושיים" כדי למנוע התקפה על מטרות צבאיות. לפי סעיף 28 לאמנת ג'נבה הרביעית, "מציאותו של מוגן לא תשמש עילה לחיסון נקודות או שטחים מסוימים בפני פעולות צבאיות". ישראל אשררה אמנה זו, המוכרת גם כמשקפת את המשפט הבינלאומי המנהגי, ולכן היא מחייבת אותה, את חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים. הצלב האדום הבינלאומי הגדיר את טווח תחולתה של הוראה זו: "נוסחה של ההוראה מוחלט והיא חלה הן על שטחם של הצדדים הלוחמים והן על שטח כבוש, הן על אתרים קטנים והן על אזורים רחבי ידיים". האיסור על השימוש ב"מגנים אנושיים" מובהר מעבר לכך בסעיף 7(51) לפרוטוקול הנוסף הראשון. לפי סעיף זה, "הצדדים לסכסוך לא יכוונו את תנועתה של האוכלוסייה האזרחית או של אזרחים יחידים במטרה לנסות ולמגן מטרות צבאיות מפני התקפות, או למגן פעולות צבאיות". שימוש מכוון באזרחים כדי למגן מטרה צבאית הוא פשע מלחמה.¹⁴²

עם זאת, הפרוטוקול מוסיף ומבהיר כי אף אם צד אחד ממגן את עצמו מאחורי אזרחים, הפרה כזו "לא תשחרר את הצדדים לסכסוך מחובותיהם המשפטיות ביחס לאוכלוסייה האזרחית ולאזרחים".

יתר על כן, לפי סעיף 3(50), "נוכחותם בקרב האוכלוסייה האזרחית של יחידים אשר אינם באים בגדר הגדרת אזרחים אינה שוללת מהאוכלוסייה האזרחית את אופייה האזרחי".

כפי שציין הצלב האדום הבינלאומי בפרשנותו, "בתנאים של עת מלחמה הרי זה בלתי נמנע שיחידים המשתייכים לקטגוריית הלוחמים יתערבבו באוכלוסייה האזרחית, למשל חיילים בחופשה המבקרים את משפחותיהם. עם זאת, בהנחה שאין מדובר ביחידות סדירות במספרים גבוהים, בשום אופן אין בכך כדי לשנות את אופייה האזרחי של האוכלוסייה".

האיסור על מעשי תגמול

המשפט ההומניטארי הבינלאומי אינו מבוסס על הדדיות. האפשרות שצד אחד הפר את דיני הסכסוך המזוין אינה יכולה להצדיק מעשים בלתי חוקיים של הצד שכנגד, בין אם נועדו מעשים אלה לגרום לצד המפר לציית לחוק, ובין אם מדובר בפעולת נגד או בפעולת תגמול.

התקפות נגד האוכלוסייה האזרחית או אזרחים או נגד אובייקטים אזרחיים על דרך של מעשי תגמול אסורות במפורש במשפט ההומניטארי הבינלאומי (סעיפים 6)51 ו-1)52 לפרוטוקול הנוסף הראשון).

הישרדות האוכלוסייה, התקפות על צוותי רפואה וגישה הומניטארית

אסור לתקוף, להרוס, לסלק או להוציא מכלל שימוש אובייקטים החיוניים להישרדותה של האוכלוסייה האזרחית (הפרוטוקול הנוסף הראשון, סעיף 54(2)). הצדדים לסכסוך חייבים לאפשר מעבר מהיר ורציף של סיוע הומניטארי נטול פניות ולהקל עליו (הפרוטוקול הנוסף השני, סעיף 18). הם חייבים לכבד אנשי רפואה וכלי רכב המשמשים לרפואה ולהגן עליהם (הפרוטוקול הנוסף השני, סעיפים 15 ו-21). לדיון על החובות הספציפיות החלות על כוח כובש בהקשר זה ר' פרק 5.1.2.

בהתאם למגילת האו"ם, התקפה בכוונה תחילה על צוותים, מתקנים, חומרים, יחידות או כלי רכב המשמשים לביצוע משימות סיוע הומניטארי היא פשע מלחמה. התקפה בכוונה תחילה על יחידות רפואה וכלי רכב שהשימוש בהם רפואי, וכן על צוותים רפואיים הנושאים אחד מסמלי ההבחנה של אמנות ג'נבה, היא פשע מלחמה. הרעבה מכוונת של אזרחים כשיטת לחימה המבוצעת על-ידי מניעת אספקה החיונית להשרדותם, כולל עיכוב מכוון של מצרכי הסיוע שהוגדרו באמנות ג'נבה, היא פשע מלחמה.¹⁴³

כלי נשק

המשפט ההומניטארי הבינלאומי אוסר על השימוש בכלי נשק שמטבעם הם חסרי הבחנה, וכן על השימוש בכלי נשק שמטבעם גורמים לפגיעה מיותרת או לסבל בלתי נחוץ. בפרשנותו לפרוטוקולים מביא הצלב האדום הבינלאומי כדוגמה לנשק חסר הבחנה "טילים לטווח ארוך שלא ניתן לכוונם במדויק אל המטרה".

הפרוטוקול השלישי בדבר איסור או הגבלה של השימוש בנשק תבערה (פרוטוקול נוסף לאמנת האו"ם משנת 1980 בדבר איסור או הגבלה של השימוש בכלי נשק קונבנציונאליים מסוימים) אוסר על שימוש בנשק תבערה נגד אזרחים. זהו כלל של המשפט הבינלאומי המנהגי, ולכן הוא מחייב את ישראל אף שאינה צד לפרוטוקול זה. כמובן, באף כלי נשק אין להשתמש נגד אזרחים, אבל באיסור זה מגולמת הכרה בסכנות ובהשלכות המיוחדות שיש לשימוש בתחמושת מתלקחת בקרבת אזרחים. על-פי המחקר שערך הצלב האדום הבינלאומי בנושא המשפט ההומניטארי הבינלאומי המנהגי (כלל 85), "אין להשתמש בתחמושת תבערה כנשק נגד-אדם, אלא אם לא ניתן להשתמש בנשק מזיק פחות כדי להוציא אדם ממעגל הלחימה".

5.2 משפט זכויות האדם הבינלאומי

משפט זכויות האדם ממשיך לחול גם בזמן עימות מזוין, כענף משלים למשפט ההומניטארי הבינלאומי. כך אושר על-ידי בית הדין הבינלאומי לצדק ועל-ידי ועדת זכויות האדם של האו"ם.¹⁴⁴ פעולותיה של ישראל בשטחים הפלסטיניים הכבושים מוגבלות על-ידי חובותיה לפי אמנות זכויות האדם הבינלאומיות שהיא אשררה, כמו-גם על-ידי כללים מנהגיים של משפט זכויות האדם הבינלאומי. ישראל אשררה, בין השאר, את האמנות הבאות: האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (ICESCR); האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (ICCPR); האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית; אמנת האו"ם לביעור כל צורות האפליה נגד נשים; ואמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.

כפי שהבהירה ועדת זכויות האדם של האו"ם, חובותיהן של מדינות בכל הנוגע לזכויות האדם, כפי שהן נגזרות מה-ICCPR, חלות גם מחוץ לשטחה של המדינה.¹⁴⁵ ה-ICESCR אינה מגבילה באופן מפורש את תחום התחולה הגיאוגרפי שלה. פירושו של דבר, שחובותיה של ישראל לפי משפט זכויות האדם הבינלאומי חלות גם בשטח הכבוש הנתון לשליטתה.

ה-ICESCR אינה מתירה גריעה, אף לא בעת חירום, וקובעת כי המדינה רשאית לסייג זכויות המעוגנות בה רק באותן הגבלות "כפי שנקבעו בחוק, ורק באותה מידה שהדבר עשוי להתיישב עם טבען של זכויות אלה, ואך ורק למטרת קידומה של הרווחה הכללית בחברה דמוקרטית". כפי שהבהירה הוועדה, על כל הגבלה להיות מידתית ו"כאשר ישנם כמה סוגים אפשריים של הגבלות, יש לאמץ את החלופה הפחות מגבילה".¹⁴⁶

היות שמשפט זכויות האדם הבינלאומי חל בעת עימות מזוין לצד המשפט ההומניטארי הבינלאומי, פעולה אחת יכולה להוות בו בזמן הפרה הן של משפט זכויות האדם הבינלאומי והן של המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

החובות המעוגנות במשפט זכויות האדם ואשר הופרו במהלך העימות ברצועת עזה כללו את החובה לכבד את הזכויות הבאות, להגן עליהן ולקדם אותן: הזכות לחיים (ICCPR, סעיף 6);¹⁴⁷ הזכות למזון ודיוור נאותים (ICESCR, סעיף 11); הזכות ליהנות מרמת הבריאות הגופנית והנפשית הגבוהה ביותר

שאפשר להשיגה (ICESCR, סעיף 12), הכוללת גם את הזכות למים; והזכות לחינוך (ICESCR, סעיף 13).¹⁴⁸ פעולות שמטרתן או תוצאתן הסבירה הייתה הרס או קלקול של תשתית החיונית להנאה מזכויות אלה, כולל בתי חולים ובתי ספר, הן הפרות שמדינות שהן צד לאמנות אלה עשויות לשאת באחריות להן.

5.2.1 הזכות לדיור ופינוי כפוי

בנוגע לזכות לדיור, פעולות מסוימות במלחמה – בפרט הרס נרחב של מאות בתים – עלולות לעלות לכדי פינוי כפוי בלתי חוקי, שהוא הפרה של סעיף 11 של ICESCR.

ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מגדירה "פינוי כפוי" באופן הבא: "הרחקה זמנית או קבועה של יחידים, משפחות ו/או קהילות מבתיים ו/או מאדמה שהם מיישבים, וזאת בניגוד לרצונם, מבלי לספק להם אמצעי הגנה נאותים, משפטיים או אחרים, ומבלי לתת להם גישה לאמצעים כאלה".¹⁴⁹ הוועדה כללה בהגדרה זו מעשי פינוי שמקורם ב"סכסוכים מזוינים בינלאומיים, מאבקים פנימיים ואלמות קהילתית או אתנית".¹⁵⁰

5.3 המשפט הפלילי הבינלאומי

יחידים, אזרחים או אנשי צבא, עשויים לשאת באחריות פלילית להפרות מסוימות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

כל המדינות מחויבות לחקור, וכאשר נאספות ראיות קבילות ומספקות, להעמיד לדין בגין רצח עם, פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה, כמו-גם בגין פשעים אחרים על-פי המשפט הבינלאומי דוגמת עינויים, הוצאות להורג ללא משפט והעלמה כפויה.

5.3.1 פשעי מלחמה

הפרות חמורות של אמנות ג'נבה ושל הפרוטוקול הנוסף הראשון ורוב ההפרות החמורות האחרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי הן פשעי מלחמה. הגדרה של פשעים אלה נכללה באמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי (אמנת רומא). רשימת פשעי המלחמה המופיעה בסעיף 8 של אמנה זו שיקפה ביסודו של דבר את המשפט הבינלאומי המנהגי בעת שאומצה האמנה, אף שרשימה זו אינה מלאה וכמה פשעי מלחמה חשובים לא נכללו בה.

סעיף 186(1) לפרוטוקול הנוסף הראשון קובע כדלהלן: "הצדדים לסכסוך ימגרו הפרות חמורות, וינקטו את הצעדים ההכרחיים למיגור כל הפרות אחרות של אמנות [ג'נבה משנת 1949] או של פרוטוקול זה הנובעות מאי-עשיית מעשה כאשר קיימת חובת עשה".

5.3.2 פשעים נגד האנושות

על-פי אמנת רומא, מעשים מסוימים, כאשר הם מכוונים נגד אוכלוסייה אזרחית כחלק מהתקפה נרחבת או שיטתית, וכחלק ממדיניות של מדינה או ארגון, עולים לכדי פשעים נגד האנושות. מעשים כאלה כוללים בין היתר רצח, הכחדה, שעבוד, גירוש או העברה בכפייה של אוכלוסייה, מאסר או שלילה חמורה אחרת של חירות פיזית תוך הפרה של כללי היסוד של המשפט הבינלאומי, עינויים, אונס ופשעים מיניים אחרים והעלמה כפויה.

פשעים נגד האנושות יכולים להתבצע בעת שלום או במהלך סכסוך מזוין. בעבר, מצא ארגון אמנסטי אינטרנשיונל ראיות לכך שהן חמאס והן ישראל היו אחראים לביצוע פשעים נגד האנושות. הארגון קבע כי גל פיגועי ההתאבדות והתקפות אחרות נגד אזרחים שביצעו חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים עלה לכדי פשעים נגד האנושות. ארגון אמנסטי אינטרנשיונל קבע גם כי דפוסי פעולה

מסוימים של הכוחות הישראליים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, כגון גירוש, ענישה קולקטיבית והרג בלתי חוקי של אזרחים עולים לכדי פשעים נגד האנושות.

5.3.3 אחריותם של ממונים ומפקדים

מפקדים צבאיים וממונים אזרחיים עשויים לשאת באחריות למעשיהם של הכפופים להם. סעיף 86(2) של הפרוטוקול הנוסף הראשון, הקובע קנה מידה אחיד למפקדים צבאיים ולממונים אזרחיים, משקף משפט בינלאומי מנהגי. בסעיף נכתב:

העובדה כי הפרה של האמנות או של פרוטוקול זה בוצעה על-ידי כפוף, אינה פוטרת את הממונים עליו מאחריות עונשית או משמעתית, בהתאם לנסיבות, אם הם ידעו, או שהיה ברשותם מידע שהיה בו כדי לאפשר להם להסיק בנסיבות שבאותה עת, כי הוא ביצע או עמד לבצע הפרה כזאת והם לא נקטו בכל האמצעים בני הביצוע שהיו בכוחם כדי למנוע את ההפרה או למגרה.

לפיכך, כאשר מנתחים הפרות שבוצעו בעימות זה, חשוב לבחון את שרשרת הפיקוד, הן בנוגע לחברים בכוחות מזוינים הכפופים לממשלה ולאזרחים הממונים עליהם, והן בנוגע לכל הדרגים בחמאס.

5.3.4 הוראותיהם של ממונים

לא ניתן להיתלות בהוראותיהם של ממונים כהגנה במקרים של הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, אך הן עשויות להיות מובאות בחשבון במסגרת הקלות בעונש. עיקרון זה זוכה להכרה מאז משפטי נירנברג שהתקיימו לאחר מלחמת העולם השנייה, ומהווה כיום חלק מהמשפט הבינלאומי המנהגי.

5.4 מתן דין וחשבון

לקורבנות של הפרות זכויות האדם שמורה הזכות לתרופה יעילה, והמדינות מחויבות לכבד זכות זו, להגן עליה ולממש אותה.¹⁵¹ לחובה זו שלושה מרכיבים:

- עשיית צדק: חקירה של הפרות שבוצעו בעבר, ואם נאספות ראיות קבילות ומספקות, העמדה לדין של החשודים בביצוען;
- חקר האמת: בירור העובדות על אודות הפרות של זכויות האדם שבוצעו בעבר;
- פיצוי: פיצוי מלא ויעיל של הקורבנות ושל בני משפחותיהם בחמשת האופנים הבאים: השבת המצב לקדמותו, שיפוי, שיקום, שילום, וערבויות לא-הישנות.

לפי עיקרון 7 לעקרונות היסוד והקווים המנחים בדבר זכותם של קורבנות להפרות בוטות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל הפרות חמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי לתרופה ולפיצוי:

"התרופות להפרות בוטות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ולהפרות חמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי כוללות את זכותו של הקורבן לכל המפורט להלן כפי שנקבע במשפט הבינלאומי: (א) גישה שווה ויעילה לצדק; (ב) פיצוי הולם, יעיל ומהיר בגין הנזק שנגרם; ו(ג) גישה למידע רלוונטי בנוגע להפרות ולמנגנונים לפיצוי.¹⁵²

בכל הנוגע להפרות של זכויות האדם שבוצעו בעבר, חלה על מדינות החובה להבטיח כי האמת תיאמר, כי הצדק ייעשה וכי כל הקורבנות יפוצו.

5.4.1 עשיית צדק

קיימות כמה שיטות אפשריות להעמדתם לדין של האחראים לפשעים על-פי המשפט הבינלאומי, במסגרת הליכים התואמים סטנדרטים בינלאומיים של משפט הוגן ואשר אינם מובילים לעונש מוות.

(א) בידי ישראל: לכל מדינה שהיא צד לעימות יש חובה לחקור את כל הפשעים על-פי המשפט הבינלאומי, ובכל מקרה שבו קיימות ראיות קבילות ומספקות, להעמיד לדין את האדם החשוד בביצוע פשעים אלה. עם זאת, אף כי בתיאוריה יכולים פלסטינים תושבי רצועת עזה המבקשים לקדם העמדה לדין להגיש תלונות נגד כוחות ישראלים בגין הרג בלתי חוקי ובגין הפרות אחרות, בפועל, הסיכוי שתלונות כאלה ייבדקו וכי מבצעי ההפרות יועמדו לדין שואף לאפס.

(ב) בידי הצד הפלסטיני: על-פי הסכמי אוסלו (שמכוחם הוקמה הרשות הפלסטינית), רצועת עזה נתונה לשליטת הרשות הפלסטינית. עם זאת, בחודש יוני 2007, לאחר עימותים מזוינים עם הרשות הפלסטינית, הקים חמאס שלטון בפועל ברצועה, ומאז הוא הגוף המנהל את ענייני הפנים באזור זה, כולל מערכת המשפט. שלטון חמאס בפועל לא העמיד לדין ואף לא הפגין כוונה להעמיד לדין חברים בזרוע הצבאית שלו או חברים בארגונים חמושים אחרים האחראים לירי רקטות לדרום ישראל. נהפוך הוא, בתקופות שבהן חמאס אינו מחויב להסכם הפסקת אש עם ישראל, מנהיגי הארגון דווקא מעודדים התקפות בלתי חוקיות ממין זה.

(ג) בידי מדינות אחרות: על מדינות אחרות למלא את חובתן לנהל חקירה פלילית מיידית, יסודית, עצמאית ונטולת פניות של כל אדם הנחשד בביצוע פשעים על-פי המשפט הבינלאומי במהלך העימות. במקרה שבו קיימות ראיות קבילות ומספקות, על המדינות להעמיד לדין את החשוד או להסגיר אותו או אותה למדינה אחרת המוכנה ויכולה לעשות כן במסגרת הליכים הוגנים שאינם מובילים להטלתו של עונש מוות; או להסגיר אותו או אותה לידי בית דין בינלאומי שיש לו סמכות שיפוטית. בנוסף לחובה לממש את סמכות השיפוט האוניברסאלית בנוגע להפרות חמורות של אמנת ג'נבה ושל הפרוטוקול הנוסף הראשון, כמו-גם בנושא עינויים, מדינות רשאיות לממש סמכות זו בנוגע להפרות אחרות על-פי המשפט הבינלאומי. כאשר קיימות ראיות קבילות ומספקות נדרשות מדינות גם להעמיד לדין, להסגיר את החשודים למדינה אחרת המוכנה ויכולה לשפוט אותם או להסגירם לידי בין דין פלילי בינלאומי.

(ד) בידי בין הדין הפלילי הבינלאומי: ישראל לא אשררה את אמנת רומא. עם זאת, ישראל יכולה להכיר בסמכותו השיפוטית של בין הדין הפלילי הבינלאומי בשטחים שבשליטתה בכך שתצהיר על-כך במסגרת סעיף 12(3) לאמנת רומא. לחלופין, ניתן להפנות באופן ספציפי את המצב בישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים לטיפול בית הדין על-ידי מועצת הביטחון של האו"ם, בהתאם לסעיף 13(ב) של אמנת רומא. התובע של בית הדין הפלילי גם בוחן אם הרשות הפלסטינית יכולה לקבל את סמכות השיפוט של בית הדין, כאילו הייתה מדינה.

קיימים גם מנגנוני חקירה אחרים שניתן להפעיל. בין השאר ישנם המנגנונים הבאים:

- ועדת חקירה שתוקם על-ידי מועצת הביטחון של האו"ם. לוועדה כזו תהיה הסמכות הנרחבת ביותר. אם תמצא לנכון, הוועדה אף תוכל להקל על העברת הנושא לטיפולו של בית הדין הפלילי הבינלאומי (כפי שאירע במקרה של דארפור).

- ועדת חקירה שתוקם על-ידי מזכ"ל האו"ם, שיכולה להיות מגובה גם על-ידי מועצת הביטחון של האו"ם. בהחלטה 1405 משנת 2002 קידמה מועצת הביטחון של האו"ם בברכה יוזמה כזאת מצד המזכ"ל, שאז עניינה היה הקמתו של צוות לבדיקת העובדות בנוגע להרג אזרחים והרס בתים ורכוש אחר במחנה הפליטים ג'נין בחודש אפריל 2002.

- חקירה שתבוצע בידי המועצה ההומניטארית הבינלאומית לבדיקת העובדות (IHFHC). מועצה זו היא גוף עצמאי של מומחים שקם מכוח סעיף 90 של הפרוטוקול הנספח הראשון והוסמך לחקור טענות בדבר הפרות קשות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. עם זאת, לצורך כך יהיה על שני הצדדים לעימות להכיר בכשירותה של המועצה ולבקש כי תחקור את ההפרות בעימות מסוים זה. למעשה, מאז הקמתה לא קיימה מועצה זו ולו חקירה אחת.

5.4.2 מדינות ופיצויים

למדינות החובה לכבד את זכותם של קורבנות ושל משפחותיהם לחתור לפיצויים מלאים ולקבלם, וכן להגן על זכות זו ולקדם אותה. זכותם של קורבנות יחידים לפיצוי מעוגנת היטב במשפט הבינלאומי לזכויות האדם ובסטנדרטים שלו כמרכיב יסוד בזכות לתרופה הכלולה באמנות בינלאומיות ואזוריות לזכויות האדם.¹⁵³

בכלל 150 למחקר שערך הצלב האדום הבינלאומי בנושא המשפט ההומניטארי הבינלאומי המנהגי נקבע כי: "מדינה האחראית להפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי נדרשת להעניק פיצוי מלא על האובדן או הפגיעה שנגרמו".¹⁵⁴

בנוסף, חובתן של המדינות לספק לקורבנות תרופות יעילות, כולל פיצוי, מעוגנת בעקרונות היסוד והקווים המנחים בדבר זכותם של קורבנות להפרות בוטות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל הפרות חמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי לתרופה ולפיצויים, שאומצו על-ידי העצרת הכללית של האו"ם בשנת 2005 (החלטה 60/147 מה-16 בדצמבר 2005). כלי זה קובע את צורתם ההולמת של הפיצויים, כולל, בעקרונות 19–23, השבת המצב לקדמותו, שיפוי, שיקום, שילום וערבויות לאי-הישנות.

5.4.3 ארגונים חמושים ופיצויים

הצלב האדום הבינלאומי מציין כי ארגונים חמושים נדרשים בעצמם לכבד את המשפט ההומניטארי הבינלאומי. אף שטרם הוכרע אם על ארגונים חמושים מוטלת חובה לספק פיצויים מלאים על הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי,¹⁵⁵ המנהג בפועל מלמד כי ארגונים כאלה נדרשים לספק מידה מסוימת של פיצויים הולמים.¹⁵⁶

6. החקירות שהתקיימו עד היום ומגבלותיהן

6.1 תחקירי הצבא הישראלי

ב-22 באפריל הפיץ הצבא הישראלי תדריך לעיתונאים, שבו נכתב כי "יש להשתמש בכל הממצאים כחומר רקע שייחוס לכתב בלבד". על-פי הודעה שפורסמה באתר האינטרנט של הצבא הישראלי, מכיל התדריך לעיתונאים את מסקנותיהם של חמישה צוותי חקירה, שבראשם עמדו קצינים בדרגת אל"מ, שהוסמכו לחקור אירועים הנוגעים להתנהלות חיילי צה"ל במהלך מבצע "עופרת יצוקה" בכל הקשור לעניינים האלה: (1) טענות בדבר אירועי ירי שבהם נפגעו מתקני סוכנויות האו"ם וארגונים בינלאומיים; (2) טענות בדבר אירועי ירי על מתקנים, מבנים, כלי רכב וצוותים רפואיים; (3) טענות בדבר אירועים שבמהלכם נפגעו אזרחים רבים שלא היו מעורבים בלחימה; (4) שימוש בחימוש המכיל זרחן; ולבסוף, (5) פגיעה בתשתית והריסת מבנים על-ידי כוחות הקרקע.¹⁵⁷

הצבא הדגיש כי כוחותיו פעלו "בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי" וכי היה רק "מספר מועט ביותר של מקרים שבהם אירעו טעויות מודיעיניות או מבצעיות תוך כדי לחימה. מדובר במקרים מצערים אך בלתי נמנעים בכל לחימה, ודאי בלחימה מן הסוג שכפה חמא"ס על צה"ל, כאשר בחר להילחם מקרב האוכלוסייה האזרחית ובחסותה".

המידע שפורסם מתייחס רק לקומץ מקרים, וחסרים בו פרטים מהותיים. המסמך בעיקר חוזר על טענות שהעלו הצבא והרשויות פעמים רבות מאז ימיו הראשונים של מבצע "עופרת יצוקה", מבלי לספק ראיות כלשהן לביסוס האשמות אלה. כמו כן, אין במסמך אפילו ניסיון לספק הסבר לרוב המכריע של מקרי הרג האזרחים ואף לא להרס הנרחב שנגרם למבנים אזרחיים ברצועה.

בהיעדר הראיות הדרושות לביסוסן של האשמות אלה, נראה כי טענות הצבא הן ניסיון להשתמט מאחריותו, ולא תהליך אמתי שנועד להגיע לחקר האמת. גישה כזו היא בלתי מהימנה.¹⁵⁸

6.2 חקירות בינלאומיות

בחודש פברואר 2009 הורה מזכ"ל האו"ם על הקמתה של **ועדת בדיקה** בנוגע להתקפות על מתקנים ועל אנשי צוות של האו"ם ברצועת עזה במהלך מבצע "עופרת יצוקה". הוועדה העבירה את ממצאיה למזכ"ל, שפרסם תקציר של הדו"ח ב-4 במאי 2009. ועדת הבדיקה של האו"ם הגיעה למסקנה כי שבע מתוך תשע ההתקפות שחקרה – שגרמו מוות, פציעה ונזק לרכוש – בוצעו בידי הצבא הישראלי, וכי לפחות אחת מהן בוצעה בידי ארגונים פלסטיניים חמושים.

אחת ההמלצות העיקריות של הוועדה נגעה לצורך בחקירה מקיפה ונטולת-פניות בנוגע לכל ההפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי שבוצעו, על-פי הטענה, ברצועת עזה ובדרום ישראל בידי הצבא הישראלי ובידי ארגונים פלסטיניים חמושים במהלך 22 ימי העימות (מה-27 בדצמבר 2008 ועד ה-18 בינואר 2009). אולם, מזכ"ל האו"ם הכריז במכתב הנלווה ששיגר ב-4 במאי לנשיא מועצת הביטחון יחד עם תקציר דו"ח ועדת הבדיקה, כי אין בכוונתו לקיים חקירות נוספות כלשהן.

ב-12 בינואר 2009 החליטה מועצת זכויות האדם של האו"ם, במושבה התשיעי המיוחד, על הקמתה של **משלחת בינלאומית עצמאית לבירור העובדות** אשר תחקור רק הפרות ישראליות שבוצעו ברצועת עזה, ולא הפרות שבוצעו בידי ארגונים פלסטיניים חמושים. אך בחודש אפריל ציינו השופט ריצ'רד גולדסטון, שמונה לעמוד בראש המשלחת, ונשיא מועצת זכויות האדם של האו"ם, כי המשלחת לבירור העובדות תחקור הפרות של המשפט הבינלאומי שבוצעו בידי כל הצדדים, כולל ארגונים פלסטיניים חמושים. גורמים ישראלים רשמיים הצהירו כי ישראל לא תשתף פעולה עם המשלחת

לבירור העובדות, וישראל סירבה לאפשר למשלחת גישה לשטחה או לשטח הרצועה. בחודש יוני נכנסו חברי המשלחת לרצועה דרך מצרים.

הקהילה הבינלאומית, ובמיוחד מדינות החברות במועצת הביטחון של האו"ם, נמנעה עד כה מנקיטת אמצעים קונקרטיים שיבטיחו שיתוף פעולה של הרשויות הישראליות עם משלחת גולדסטון לבירור העובדות, או ידאגו לקיומה של חקירה עצמאית אחרת כלשהי.

התובע בבית הדין הפלילי הבינלאומי בוחן האם מעמדה של הרשות מאפשר לה, בהתאם לחוקת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, להכיר בסמכותו השיפוטית של בית הדין על מעשים שבוצעו בשטח פלסטיני מאז ה-1 ביולי 2002.

המלצות

בהינתן ראיות להפרות קשות ונרחבות של המשפט הבינלאומי על-ידי כל הצדדים לעימות במהלך מבצע "עופרת יצוקה", ומאחר שלא ננקטו כל אמצעים של ממש לקידום מתן דין וחשבון, לא על-ידי הרשויות הישראליות ולא על-ידי הרשויות הפלסטיניות, קיים עדיין צורך בחקירה מלאה ועצמאית שתתנהל ללא משוא פנים וכן בצעדים הולמים למיצוי הדין עם מבצעי ההפרות ולהבטחת פיצוי לקורבנות.

אמנסטי אינטרנשיונל קורא לקהילה הבינלאומית לנקוט את הצעדים הבאים:

- לתמוך ללא סייג במשלחת הבינלאומית העצמאית לבדיקת העובדות בראשותו של השופט ריצ'רד גולדסטון, שהוקמה בידי מועצת זכויות האדם של האו"ם, אשר לקחה על עצמה לחקור הפרות של המשפט הבינלאומי שבוצעו על-ידי כל הצדדים, ואשר אמורה להעביר את ממצאיה בחודשים הקרובים. על דו"ח המשלחת לכלול המלצות שמטרתן לשים קץ להפרות, למנוע הפרות עתידיות ולהבטיח את עשיית הצדק, את חקר האמת ופיצוי מלא לקורבנות, ובכלל זה השבת המצב לקדמותו, שיקום, שיפוי, שילום ומתן ערבויות לכך שהדברים לא יישנו.

כדי לאפשר למשלחת לבצע את המוטל עליה ביעילות, יש לספק לה די אמצעים לבצע את כל משימותיה ביעילות וללא דיחוי. יש לאפשר לה גישה לכל הראיות הרלוונטיות, כולל מסמכים, וכן גישה לאנשים הנוגעים לעניין. כמו כן, יש לאפשר למשלחת לספק הגנה מפני מעשי נקם לכל מי שמספק לה מידע.

- לדאוג לכך שמועצת הביטחון של האו"ם תטיל אמברגו מידי ומקיף על אספקת נשק לישראל, לחמאס ולקבוצות פלסטיניות חמושות אחרות, עד שיופעלו מנגנונים יעילים שיבטיחו כי נשק, תחמושת וציוד צבאי אחר לא ישמשו לביצוע הפרות קשות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

- לדאוג לכך שמדינות יפעלו באופן מידי להשעיית כל משלוח של ציוד צבאי, סיוע צבאי או תחמושת, לחמאס ולארגונים פלסטיניים חמושים אחרים, עד שלא תהיה עוד כל סכנה משמעותית שציוד כזה ישמש לביצוע הפרות קשות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי. יש לנקוט פעולות אלה גם בכל הנוגע למשלוחים שמסלולם עלול להיות מוסט לידי הגורמים האמורים. על ההשעיה לחול גם על כל ייצוא עקיף המבוצע דרך מדינות אחרות, על העברת רכיבים של ציוד צבאי ושל טכנולוגיות צבאיות ועל כל מעשה תיווך, פעולה פיננסית או אופרציה גלגיסטית שתקל על העברה של משלוחים כאלה.

- על מדינות לפעול לפתיחת חקירות פליליות בבתי המשפט המקומיים שלהן, תוך החלת סמכות שיפוט אוניברסאלית, בכל מקום שבו יש די ראיות לכך שבוצעו פשעי מלחמה או פשעים אחרים המוגדרים במשפט הבינלאומי. על מדינות לפעול למעצר חשודים בביצוע הפרות ולמצות אתם את הדין. בהליכים אלה יש לכבד באופן מלא את הסטנדרטים הבינלאומיים של משפט הוגן.

אמנסטי אינטרנשיונל קורא לרשויות הישראליות לנקוט את הצעדים הבאים:

- לקיים חקירות מעמיקות בכל מקום שבו ישנן ראיות לכך שכוחות ישראליים ביצעו הפרות קשות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי במהלך העימות, כולל פשעי מלחמה, ולהבטיח שחקירות אלה ייערכו ללא משוא פנים ובהתאם לסטנדרטים הבינלאומיים. על הרשויות הישראליות להעמיד לדין כל חשוד בביצוע הפרות שיש לגביהן ראיות קבילות מספיקות. בהליכים אלה יש לכבד באופן מלא את הסטנדרטים הבינלאומיים של משפט הוגן.

- לשנות את פרשנותן לכללים ולעקרונות הנוגעים למושגים מטרה צבאית, יתרון צבאי, ומידתיות, כך שיובטח כי מושגים אלה תואמים באופן מלא למשפט ההומניטארי הבינלאומי.

- לוודא שהצבא הישראלי מציית באופן מלא לחובה לנקוט אמצעי זהירות בביצוע התקפות, כמו- גם בהגנה, וכי אין הוא מבצע התקפות לשם ענישה קולקטיבית.
- להתחייב באופן פומבי שלא להשתמש בארטיילריה ובתחמושת זרחן לבן באזורים מיושבים בצפיפות.
- לספק פיצוי מלא על תוצאות מעשיה ומחדליה הלא-חוקיים של ישראל.
- להסיר לאלתר את המצור מעל רצועת עזה, שהוא בגדר ענישה קולקטיבית של כל אוכלוסיית הרצועה ומנוגד למחויבויותיה של ישראל לפי המשפט ההומניטארי הבינלאומי ומשפט זכויות האדם הבינלאומי.
- לשתף פעולה באופן מלא עם המשלחת הבינלאומית העצמאית לבדיקת העובדות בראשותו של השופט ריצ'רד גולדסטון, שהוקמה בידי מועצת זכויות האדם של האו"ם, ועם ועדות חקירה בינלאומיות אחרות שיבדקו הפרות של המשפט הבינלאומי שבוצעו על-ידי כל הצדדים לעימות.
- לאשרר את הפרוטוקול הנוסף הראשון לאמנות ג'נבה, ללא הסתייגויות, ולפרסם הצהרה לפי סעיף 90, שלפיה ישראל מכירה בכשירותה של הוועדה ההומניטארית הבינלאומית לבדיקת העובדות.
- לאשרר את אמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, מבלי לפרסם הצהרה לפי סעיף 124, שתדחה בשבע שנים את סמכות השיפוט של בית הדין על פשעי מלחמה, וכן לפרסם הצהרה לפי סעיף 12(3) שלפיה סמכות השיפוט של בית הדין תחול גם על מבצע "עופרת יצוקה".
- אמנסטי אינטרנשיונל קורא לממשלת חמאס, השולטת בפועל ברצועת עזה, לנקוט את הצעדים הבאים:
- לזנוח במוצהר את מדיניות ירי הרקטות הבלתי חוקי על מרכזי אוכלוסייה אזרחית בישראל.
- לוודא שאף ארגון חמוש הפועל באזורים הנתונים בפועל לשליטתה אינו מבצע ירי רקטות על אזרחים ישראלים ואינו מבצע אף הפרה אחרת של המשפט ההומניטארי הבינלאומי.
- להבטיח שלוחמי חמאס מצייתים באופן מלא לחובה לנקוט אמצעי זהירות בהתקפה ובהגנה, כולל החובה להבדיל את עצמם ככל שניתן ממי שאינם לוחמים.
- לקחת על עצמה לחייב גורמים האחראים לירי רקטות לתת על כך את הדין, בהתאם לסטנדרטים בינלאומיים מוכרים של משפט הוגן וללא עונש מוות.
- לשתף פעולה באופן מלא עם המשלחת הבינלאומית העצמאית לבדיקת העובדות בראשותו של השופט ריצ'רד גולדסטון, שהוקמה בידי מועצת זכויות האדם של האו"ם, ועם ועדות חקירה בינלאומיות אחרות שיבדקו הפרות של המשפט הבינלאומי שבוצעו על-ידי כל הצדדים לעימות.

נספח 1: מקרים נוספים של פגיעה באזרחים פלסטינים

בכל ההתקפות המתוארות בחלק זה, חוץ משתיים, נעשה שימוש בנשק מדויק, כמו טילים שנורו ממל"טים, פצצות מונחות שהוטלו ממטוסי אף-16 ופגזי טנקים. התקפה אחת בוצעה על-ידי כוחות קרקע בירי מנשק קל, ובהתקפה נוספת נורו פגזי פלאשט. כמו בכל מקרי הרג האזרחים המובאים בגוף הדו"ח, גם כאן לא הסבירו הרשויות הישראליות מדוע ביצעו כוחותיהן את ההתקפות, שנראה כי נועדו לפגוע באזרחים.

ב-14 בינואר 2009, ב-50:3 לפנות בוקר, הצליחו למעלה מ-30 בני משפחת אל-כורדי לברוח מביתם, באזור אל-ירמוכ שבעיר עזה, רגעים ספורים לפני שהופצץ הבית מתוך מטוס אף-16 ישראלי והוחרב עד היסוד. אולם, בהפצצה נהרגו שניים משכניהם: **אחמד מוסטפא מיקדאד**, בן 81, ו**אוסאמה כאייד אבו ג'יאב**, בן 45. כארבעים בני משפחה ושכנים נפצעו. זוהר אל-כורדי אמר לאמנסטי אינטרנשיונל:

היינו בבית יותר משלושים אנשים: 24 מאתנו שגרו שם, ואחותי ובעלה וששת הילדים שלהם שהתארחו אצלנו. זה היה נס, שהצלחנו לצאת. התעוררנו מהרעש של ההפגזה ורצנו החוצה. התכוונו לעזוב כי לא רצינו להישאר לכודים בבית אם הלחימה תתקרב לאזור שלנו. אבל לא העלנו על דעתנו שיפציצו את הבית. כשהטיל הראשון פגע בבית אחי נלכד מתחת להריסות, ואני ואח נוסף חזרנו לתוך הבית כדי לעזור לו, וסחבנו אותו החוצה. בדיוק כשיצאנו מהבית, פגעה בו פצצה גדולה והרסה אותו לגמרי. אני ואח שלי חזרנו כדי להביא אח אחר שלנו שנפצע בפגיעה הראשונה, ושוב, בדיוק כשיצאנו הפציצו את הבית ונשארו ממנו רק ערמות ההריסות שאתה רואה עכשיו. הפעם הראשונה שטיל פגע בבית הייתה ב-2 בינואר, בשלוש אחר הצהריים, כשהצבא הישראלי הפציץ את הבית של משפחת דבאבסה, במרחק של שני בתים מכאן, בצד השני של הרחוב. השכנים אמרו לנו שב-4 בינואר הם שמעו דיווח בטלוויזיה שהצבא הודה שטיל פגע בבית שלנו בטעות. אנחנו לא מבינים למה תקפו את הבית שלנו. לא ציפינו לזה בשום צורה.

הטיל שנורה על הבית מיד לפני ההפצצה שהרסה אותו היה ככל הנראה טיל "אזהרה". עם זאת, אלמלא היו כבר בני המשפחה ערים ומתכווננים לעזוב בשל ההפגזה הסמוכה, לא היה סיפק בידם לעזוב במהירות כה רבה לפני ההתקפה העיקרית, ורבים היו נהרגים.

ב-28 בדצמבר 2008, יומו השני של מבצע "עופרת יצוקה", הופצץ בית משפחת **כשכו**. מעט לאחר השעה 19:00 הטיל מטוס ישראלי מסוג אף-16 פצצה על בית בן שלוש קומות ב**שכונת א-זיתון בעיר עזה**. בשעת ההפצצה שהו כל בני המשפחה בבית: **עבדאללה כשכו**, בן 49, אשתו **סבאח**, בת 49, וחמשת ילדיהם, הבנות **פאטמה**, בת 18, **לטיפה**, בת 16, ו**איבתיהאל**, בת 7, הבנים **מוחמד**, בן 11 ו**טלאל**, בן 24, אשתו של **טלאל**, **מייסא**, בת 21 ושתי בנותיהם, **איסלאם**, בת שנה ואיאת, בת שלוש שנים. **עבדאללה כשכו** סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל:

לא היה חשמל וכולנו ישבנו בחצר הפנימית, והצטופפנו ליד האש. בדיוק אכלנו ארוחת ערב, ומייסא נכנסה לבית להכין תה קמומיל. קצת אחר כך, איבתיהאל הלכה אחריה לעזור לה. כשהפציצו את הבית שתיהן היו במטבח, בקומה השנייה. שתיהן נהרגו. אשתי, שישבה אתנו בחצר הפנימית, נלכדה מתחת לעמוד תומך שנפל לרוחב החזה שלה; היא ספגה פגיעות פנימיות קשות בבטן ובחזה, והירך שלה והרגל שלה נשברו, ולקחו אותה לטיפול במצרים. אני מדבר אתה בטלפון; היא בטרואמה ובהכחשה ועדיין לא יודעת שהבת הקטנה שלנו מתה.

יתר בני המשפחה נלכדו תחת מפולת ההריסות אך ספגו רק פציעות קלות. הם נותרו בחיים רק משום ששהו מחוץ לבית, שנחרב לחלוטין. המשפחה רכשה את הבית מוקדם יותר השנה, והספיקה לגור בו שישה חודשים בלבד.

ב-29 בדצמבר 2008, בסביבות השעה 1:00 אחר חצות, הפציץ מטוס אף-16 את בית משפחת אל-עבסי במחנה הפליטים יבנה ברפיח שבדרום רצועת עזה. בעת התקיפה היו עשרת בני המשפחה שקועים בשינה. שלושה מילדי המשפחה – סידקי, בן ארבע, אחמד, בן 10, ומוחמד, בן 12 – נהרגו, וארבע אחיותיהם והוריהם נפצעו, חלקם באורח חמור ביותר. אמם של הילדים, עפאף, בת 41, שקועה עדיין בתרדמת בבית חולים במצרים (בעת כתיבת שורות אלה), ובתה בת ה-15 זכייה ממתנה לניתוח לשיקום זרוע שמאל. מכוח הפיצוץ הוטחה נעמה, בת השנתיים, בגג הבית השכן. רק אחד מהילדים, שישן בחדר מרוחק יותר ממוקד הפגיעה נותר ללא פגע. אחד הבתים הסמוכים, בית משפחת אל-כורדי, נהרס אף הוא באופן חלקי. עשרת בני משפחת אל-כורדי שהו אותה עת אצל קרובי משפחה, ולפיכך לא נפגעו. בבית סמוך אחר ניזוק חדר אחד. זוג צעיר ובנם התינוק, שישנו בחדר, ספגו פציעות קלות.

ב-4 בינואר 2009, בסביבות השעה 11:30 לפני הצהריים, פגע טיל ששוגר ממל"ט במחמוד ח'אלד אל-משהראווי בן ה-13 ובבן דודו אחמד ח'אלד סביח בן ה-17, בעת ששיחקו על מרפסת הגג בביתו של מחמוד, באזור אל-ירמוכ בעיר עזה. אחמד נהרג מיד ומחמוד נפצע פצעים קשים ומת כעבור כמה ימים.

ב-16 בינואר 2009 פגע טיל שנורה ממל"ט באנוואר סלמאן אבו עיטה, בן השש, בבן דודו אחמד בן ה-16 ובדודניתו מאלאכ בת השנתיים, ברחוב סמוך לביתם בג'באליא שבצפון רצועת עזה. אותה עת שיחקו הילדים בהשגחתה של זכייה אבו עיטה, אמו של אנוואר. שלושת הילדים ואמו של אחמד נהרגו. אביו של אנוואר אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "אי אפשר להחזיק את הילדים בפנים כל הזמן. זה היה יום רגוע יחסית, ודיברו על זה שעוד מעט תהיה הפסקת אש (שהוכרזה למחרת בערב). אנוואר שיחק ברחוב עם בני הדודים שלו אחמד ומלאכ, ואימא של אנוואר ישבה והשגיחה עליהם. השעה הייתה שלוש אחר הצהריים. היה שקט ואנשים הסתובבו בחוץ. אף אחד לא ציפה לשום דבר. ואז, פתאום, טיל ממל"ט הרג אותם. אחמד היה בכיתה י"א. הוא רצה להיות רופא".

כמה ימים קודם לכן, ב-14 בינואר 2009, בסביבות השעה 18:30, פגע טיל בשני ילדים שרכבו על אופניהם באל-קרארה, הסמוכה לח'אן יונס שבדרום רצועת עזה. עז א-דין עאדל אל-פרארה, בן 13, נהרג ובן דודו עבד אל-ר'אני מחמוד אל-פרארה בן ה-17 נפצע קשות. נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מצאו בבית הילדים את שלדות האופניים שלהם, ובהן נקבים רבים מרסיסי הטיל שצורתם כקובייה. באתר הפגיעה מצאו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל חור גדול בכביש.

ב-10 בינואר 2009, בסביבות השעה 11:30, נהרגו שבעה בני משפחת עבד רבו מפגיעת טיל: רנדה עבד רבו, בת 45, בנה סופיאן, בן 25, וחמשת אחייניה. כמה בני משפחה נוספים נפצעו פצעים קלים. בני המשפחה נפגעו בסמוך לדלת חנות המכולת הקטנה של המשפחה בקומת הקרקע של ביתם ברחוב אל-מח'אם, באזור זום, שבמזרח העיירה ג'באליא. קרובי משפחה שנפצעו בהתקפה אך ניצלו סיפרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי בעת פגיעת הטיל אכלו בני המשפחה ארוחת בוקר בחנות המכולת. הם שמעו ברדיו שההפוגה בת שלוש השעות בלחימה (שעל מועדה הכריז הצבא הישראלי מדי יום) תתקיים באותו יום בין השעות 10:00 ו-13:00, וחלקם יצאו לקנות מצרכים וישבו הביתה לאכול. נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מצאו באתר רסיסי מתכת קטנטנים בצורת קובייה, שניתזו מהטיל והשתקעו בדלת המתכת של חנות המכולת, וכן חורים קטנים ורבועים שניקבו הרסיסים בקיר שסביב הדלת.

ב-27 בדצמבר 2008, יומה הראשון של המתקפה הישראלית על רצועת עזה, נהרגו אזרחים רבים תוך שעות ספורות מרגע שהחלו התקיפות האוויריות. בין הנפגעים הייתה קבוצה גדולה של סטודנטים מהמרכז להכשרה מקצועית של אונר"א, השוכן בתוך מתחם אונר"א במרכז העיר עזה. בסביבות השעה 13:20 פגע טיל ברחוב, מחוץ למרכז להכשרה, מקום שבו עמדה קבוצה של סטודנטים שיצאה מעט קודם לכן מהמרכז לאחר שהשלימה בחינה. הסטודנטים המתינו ברחוב מחוץ למתחם אונר"א לאוטובוסים של האו"ם, שאמורים היו להחזירם לבתיהם בחלקים שונים של רצועת עזה. שמונה סטודנטים, שגילם נע בין 17 ל-20, נהרגו בהתקפה וכעשרים אחרים נפצעו. שלושה ימים מאוחר יותר מת מפצעיו אחד הנפגעים. בהתקפה נהרגו גם שלושה צעירים ממשפחת א-רייס, שגרה מעבר לרחוב השלושה, עלאם, בן 18, אחיו היאשם, בן 24, ובן דודם עבדאללה, בן 20, עמדו מחוץ לביתם, בחזית חנות המכולת הקטנה של המשפחה. במקום הפגיעה, לפני חנות המכולת של משפחת א-רייס, מצאו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל חור קטן ועמוק בכביש, ורסיסי מתכת קטנטנים שצורתם כקובייה אשר השתקעו בדלת המתכת של החנות ובקיר שסביבה. קוביות רבות נוספות חדרו דרך המתכת העבה.

בבוקר ה-8 בינואר 2009 נהרגו מאת'ר אבו זנייד, מורה לאנגלית בבית הספר של אונר"א, בת 23, ודודניתה פאתן עבד אל-עזיז אבו זנייד באל-קרארה הסמוכה לח'אן יונס, בהתקפה ששוגרה ממל"ט. אמה של מת'ר סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

כל הלילה נפלו הרבה פגזים מסביב לבית שלנו. בבוקר המצב היה רגוע ואני ושלוש הבנות שלי יצאנו מהבית בסביבות השעה 11:30 כדי ללכת לבית הספר של אונר"א. חשבנו ששם נהיה בטוחות יותר. גם האחיינית שלי, פאתן, באה אתנו. בעלי נשאר בבית כדי לשמור עליו. לא לקחנו אתנו כלום חוץ מתיקי יד קטנים. הלכנו. הרחוב היה ריק. מת'ר ופאתן הלכו ראשונות, שתי הבנות האחרות שלי היו קצת מאחוריהן ואני הלכתי אחריהן. מת'ר הסתובבה ואמרה לי "תמהרי, אימא!" וממש באותו רגע הטיל פגע במת'ר ובפאתן. הן נהרגו מול העיניים שלי. שום אימא לא צריכה אף פעם לראות דבר כזה. אנשים מהבתים הקרובים רצו החוצה לעזור. לא הצלחנו למצוא את הבת השנייה שלי. חשבתי שהפיצוץ העיף אותה משם ושגם היא נהרגה, אבל היא רצה לתוך אחד הבתים. למה הם תקפו אותנו? איזה פשע ביצענו? היינו חמש נשים שהלכו לבד ברחוב ריק. אני רוצה לדעת למה. אני רוצה שהאוי"ם יחקור למה הם הרגו את הבת שלי.

ב-6 בינואר 2009 בשעה 13:30 נהרגה עפאף מוחמד דמיידה, אם לחמישה בת 28, מפגז של טנק, בעת שתלתה כביסה על מרפסת הגג בביתה בעיירה ג'באליא. בעלה, קרובי משפחה ושכנים סיפרו לאמנסטי אינטרנשיונל כי הפגז שיסע את גופה של עפאף לשניים וכי החלק העליון הועף מהגג, פגע בגגו של מבנה נמוך יותר מעבר לחצר ונחת במגרש חנייה מצדו השני של הבית. בדיוק ברגע הפגיעה הגיעה בתה בת החמש של עפאף לסוף גרם המדרגות המוביל לגג וראתה את אמה נהרגת. שלושה שבועות לאחר התקרית, כשביקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל בבית, הילדה עדיין לא דיברה, ככל הנראה כתוצאה מהטראומה שנגרמה לה כשחזתה בהרג אמה.

ב-9 בינואר 2009 בסביבות השעה 17:30, נהרג עלאא מורתג'א, כתב רדיו בן 26, ואמו נפצעה קשה מפגיעת פגז טנק בביתו שבשכונת א-זייתון בעיר עזה. הפגז פגע תחילה בחדר שבו שהו עלאא ואמו, ופצע קשה את שניהם. עלאא מת מפצעיו עוד באותו יום, ואמו איבדה את רגלה וספגה פצעים נוספים מרסיסים. לאחר שפגע בחדר עבר הפגז דרך הקיר למסדרון ומשם לדירה השכנה. מעט לפני הפגיעה בביתו של עלאא מורתג'א פגע פגז אחר בבית שכניו וגרם נזק נרחב, אך למרבה המזל לא נפגע איש. עלאא מורתג'א עבד כמגיש בתחנת הרדיו "עלוואן" (גוונים) ובחדשות פלסטין המאוחדת, רשת של תחנות רדיו וטלוויזיה מקומיות שהוקמה אשתקד בסיוע הארגון הבינלאומי לפיתוח אמצעי תקשורת "אינטר-ניוז". דודו סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל כי ב-9 בינואר נותר עלאא מורתג'א תקוע בביתו בשל הקושי לנוע ברצועה בכלל ובשכונת מגוריו בפרט, וניסה לעבוד באמצעות הטלפון.

בתקרית אחרת שאירעה ב-14 בינואר 2009 במקום סמוך פגעו שלושה פגזי טנק בביתה של חנאן שעבאן א-נג'אר בג'באליא, הרגו אותה ואת שכנתה, כפא א-נד'ר, ופצעו את אחד מילדיה של חנאן ושכנים נוספים. אחותה של חנאן סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

הילדים של חנאן, עאאישה, בת ארבע, ואיימן, בן שש, שיחקו בחצר הפנימית ואנחנו היינו בתוך הבית. השעה הייתה בערך 11:15, ופתאום הייתה תקיפה בחוץ. חנאן צרחה ורצה החוצה, ואני רצתי אחריה. היא הרימה את איימן, שעף כמה מטרים אחורה, ונתנה לי אותו. הוא היה בסדר ועמדתי לקחת אותו פנימה. היא התכופפה להרים את עאאישה, ובאותו רגע פגז אחר פגע בחנאן. היא נהרגה במקום. הגוף שלה שוסע לחלקים. עאאישה נפצעה. השכנה שלנו בבית ליד, כיפא, רצה אלינו עם עוד שני שכנים, זאיד וזוהיר ג'נייד. באותו רגע, עוד פגז פגע בכיפא והרג גם אותה במקום.

שני השכנים האחרים נפצעו, ואחד מהם, זאיד, מת למחרת. בעלה של כיפא אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "היא שמעה את התקיפה ואת הצרחות ורצה לעזור לשכנה שלה. היא תמיד עזרה לכולם. היא הייתה כזאת נדיבה. עכשיו איבדנו אותה. היא השאירה 11 ילדים שצריכים את אימא שלהם. הגדול רק בן 15, והתינוק שלנו רק בן שישה חודשים".

טנקים ירו פגזים גם על בתים סמוכים יותר למקום הצבתם. ב-8 בינואר 2009, בשעות הערב, ירו טנקים שהוצבו במרחק של מאות מטרים ספורים מבית משפחת אל-ג'ירו שני פגזים לתוך בית המשפחה, באזור אל-ג'ירו בעיר עזה, שבין ג'בל א-רייס לתל סוראני. ד"ר עוונ' אל-ג'ירו, רופא בן 37,

ישב ליד שולחן הכתיבה שלו ועבד. אשתו, **אלבינה ולדימיר**, אזרחית אוקראינית, הייתה במטבח. בנם **יוסף**, בן שנה וחמישה חודשים, בתם יסמין בת ה-12 ובנם עבד א-רחים בן ה-14 היו בחדרם. ד"ר אל-ג'רו סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל:

הפגז הראשון פגע בבית בסביבות השעה 21:45. יצאתי בריצה מחדר העבודה ואשתי יצאה בריצה מהמטבח, לכיוון חדר הילדים בקצה השני של הבית. כשהיא עברה ליד חדר המגורים פגע בה טיל אחר. הוא חתך אותה לשניים. היא החזיקה את יוסף התינוק שגם נהרג. יסמין ועבד א-רחים גם יצאו בריצה מהחדר שלהם ונפצעו מרסיסים, וגם אני נפצעתי. לפני כן לא הפגזו את האזור של הבית. ידענו שהכוחות הישראליים נמצאים באזור, כמו שבדרך כלל קורה בזמן פלישות ישראליות, ונזהרנו לא לצאת. אבל בתוך הבית לא הרגשנו שאנחנו בסכנה. אף פעם לא חשבנו שניפגע בבית שלנו.

בעת שד"ר אל-ג'רו וילדיו טופלו בבית החולים והתאוששו אצל קרובי משפחה, כפה הצבא הישראלי על כל תושבי השכונה לעזוב את האזור. כששבו בני המשפחה למקום, עם תום מבצע "עופרת יצוקה", גילו כי ביתם נהרס, וכמוהו גם בתיהם של כל קרובי משפחתם באזור. ארבעים וחמישה בתים בבעלות משפחת אל-ג'רו המורחבת, שבהם חיו למעלה מ-250 בני אדם, הוחרבו בשיטתיות עד היסוד.

בבוקר ה-7 **ביונאר 2009** נהרגו **עטא חסן עארף עזאם**, בן 44, ושניים מילדיו, **מוחמד**, בן 13, ו**חסן**, בן שנתיים וחצי, מירי פגזי פלאשט על ביתם בכפר **אל-מור'ראקה** שמדרום לעיר עזה. רוב תושבי הכפר נמלטו מהמקום לאחר שהכוחות הישראליים התמקמו בסמוך. בני משפחת עזאם פחדו לעזוב את ביתם מחשש שייחרסו והחליטו להישאר במקום. כיוון שהאזור היה נתון להפגזות וירי תכופים נשאר בני המשפחה בבית ויצאו רק כדי להביא מים. באותו יום, בשעה 8:00 בבוקר, יצאו כמה מבני המשפחה להביא מים, ופגז נפל בחדר שבו ישבו עטא ושני ילדיו. כל השלושה נהרגו. ששת בני המשפחה הנוותרים נמלטו לבית הספר הסמוך, ושם שהו עד לנסיגת הכוחות הישראליים. נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מצאו חצי פלאשט רבים שנעצו בקיר, שנותר עומד על תילו, מוכתם בדם, במקום שבו נהרגו השלושה.

בבוקר ה-15 **ביונאר 2009**, התנהלה לחימה אינטנסיבית בשכונת תל אל-הווא שבעיר עזה, שהופגזה ללא הבחנה בידי הכוחות הישראליים, בין היתר בזרחן לבן. **עודיי סלאמה אל-חדאד**, בן 55, אשתו **איחסאן**, בת 45, בתם **אלאא**, בת 13, ובנם **חאתם**, בן 23, נשרפו למוות במכוניתם כשניסו להימלט מביתם שבשכונה למקום מבטחים. בן נוסף, מוחמד בן ה-25, שנפצע קשה בהתקפה, סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל ממיטתו בבית החולים:

בסביבות השעה 11:00 החלטנו לעזוב את הבית שלנו, כי היה כל כך מסוכן. הייתה הפגזה כבדה והטנקים הגיעו מאזור א-זייתון. החלטנו ללכת לקרובי משפחה שלנו שגרים בשכונת רימאל, שהיא השכונה הכי מרכזית, וחשבנו ששם יהיה בטוח. נכנסנו לאוטו של אבא שלי ובקושי הספקנו לנסוע מאה מטר, ואז פגז ישראלי פגע באוטו והעיף אותי למרחק של עשרה מטרים ממנו. נפצעתי וניסיתי לפתוח את הדלת של המכונית, ואז עוד פגיעה פוצצה את המכונית והרגה את אבא שלי, את אימא שלי, את אחי ואת אחותי. האוטו המשיך לבעור במשך שש שעות כי היה מסוכן מדי בשביל שירותי החירום להגיע לשם.

עימאד א-שווא, שגר בסמוך למקום, סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל כי צפה בהתקפה על המכונית ממרפסת ביתו. מוחמד אל-חדאד איבד עין וספג כוויות קשות שהחמירו והלכו עם חלוף הזמן, עובדה המלמדת על כך שלפחות אחד מהפגזים שפגעו באוטו והבעירו אותו הכיל זרחן לבן. באותו בוקר נורו כמויות גדולות של זרחן לבן (ר' התקפות זרחן לבן על בית החולים אל-קודס בפרק 1.3).

ב-16 **ביונאר 2009** בסביבות השעה 17:20 פגע טיל בבית משפחת אל-בטראן והרג את מנאל אל-בטראן, בת 33, וחמישה מילדיה, בני ארבע עד 14. מפגיעת הטיל שוסעו גופותיהם ובותרו לחתיכות. בעלה של מנאל, עיסא עבד אל-האדי אל-בטראן, פעיל בזרוע הצבאית של חמאס ומי שהיה ככל הנראה היעד לתקיפה, ניצל יחד עם בנם השישי, תינוק בן שמונה חודשים, כיוון ששניהם שהו בחדר אחר. בני המשפחה התגוררו בבית סמוך בשל החשש שביתם יופצץ (ביתם הקודם הופצץ ונהרס חודשים ספורים קודם לכן) ושבו לביתם כדי לקחת בגדים.

העיתוי שבו בוצעה התקיפה מלמד על כך שהצבא צפה בבני המשפחה כשביקרו בבית. ההתקפה הייתה בלתי חוקית גם אם נועדה לפגוע בעיסא, שהיה מטרה לגיטימית נוכח חברותו בגוף לוחם. זאת, כיוון שבוצעה תוך ידיעה כי ישנה סבירות גבוהה שאשתו וששת ילדיו ייהרגו או ייפצעו.

ב-5 בינואר 2009, בסביבות השעה 13:00, נורה אברהמים ג'וחא, בן 14, בחזהו בעת שהניף דגל לבן והלך עם הוריו ואחיו בסמוך לביתו בשכונת א-זייטון שבדרום מזרח העיר עזה. אמו, מודאללה ג'וחא, סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל:

בלילה שבין ה-3 ל-4 בינואר הצבא הפגיו את כל הסביבה שלנו. היינו בבית – אני, בעלי מועין ג'וחא (מהנדס חקלאי שעבד עבור משרד החקלאות מאז שהוקמה הרשות הפלסטינית, 15 שנה קודם לכן), אשתו השנייה, עשרת הילדים שלנו ואימא של בעלי. פחדנו, ושכבנו על הרצפה בחדרים הפנימיים בשביל להתגונן. כשהשמש זרחה החיילים באו לבית (שברחוב סלאח א-דין). כולנו החזקנו את הידיים על הראש. החיילים ניפצו קירות וחפרו והוציאו מרצפות כדי לקחת חול למלא שקים (להגן על הצלפים שלהם, שירו מתוך חורים בקירות).

החיילים אמרו לנו לצאת מהבית וללכת דרומה, לרפיח. אבל זה היה בלתי אפשרי. היה מסוכן מדי ללכת דרומה. הלכנו לשכן (משפחת אבו זוהור) ומצאנו שם עוד שכנים (המשפחות סוואפירי ומור'רבלי), שגם הסתתרו שם. כולנו נשארנו שם עד למחרת בבוקר (5 בינואר), ואז, אחרי הרבה הפגזות, החיילים באו ואמרו לנו לעזוב, אבל הם שוב אמרו לנו ללכת לרפיח ולא הרשו לנו ללכת צפונה, לעיר עזה. החיילים ירו לכיוון שלנו, אז התחבאנו בחנייה ליד. היינו יותר מחמישים אנשים, הרוב ילדים. ואז החלטנו ללכת צפונה לעיר עזה ולעבור ליד הבית שלנו, שהחיילים השתלטו עליו. שמנו את אימא של בעלי בעגלה קטנה, כי היא לא הייתה מסוגלת ללכת ואנחנו לא יכולנו לסחוב אותה. בעלי דחף את העגלה, והבן שלי אברהמים, בן 14, הלך לידו עם דגל לבן. הלכנו עם הידיים למעלה. החיילים ירו עלינו מהבית של משפחת אבו זוהור ופגעו בבן שלי אברהמים בחזה. סחבנו אותו בחזרה לחנייה והזמנו אמבולנס של הסהר האדום אבל הצבא לא נתן לאמבולנסים להגיע לשם. נשארנו כל היום וכל הלילה. אברהמים סבל מכאבים והחזקתי אותו שוכב על הברכיים שלי. ניסיתי לשמור על חום הגוף שלו ולהפסיק את הדימום אבל הוא מת בסביבות השעה שתיים בלילה. בסוף הצלחנו לעזוב יומיים אחר כך (ב-8 בינואר), כשהרשו לצלב האדום לבוא לאזור לפנות אנשים.

כשביקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל בבית משפחת ג'וחא ב-18 בינואר, מיד לאחר נסיגת הכוחות הישראליים מהאזור, הם מצאו חורים שנופצו בקירות החיצוניים, שהיו מוקפים בשקים מלאים בחול, שקים צבאיים מלאים בצואה, רהיטים ופרטי רכוש מנופצים וכתובות נאצה בעברית על הקירות הפנימיים שבהן נאמר "באנו להשמיד אתכם" וכן איומים נוספים ועלבונות.

נספח 2: מקרים נוספים של פגיעה באזרחים ישראלים

ב-2 בינואר 2009, בסביבות השעה 16:00, פגעה רקטה בבית משפחת **בן אברהם באשקלון**. כששמעה האזעקה היה חגי בן אברהם במקלחת שבקומה השנייה של ביתו, וילדיו קראו לו למהר לחדר הממוגן שבקומת הקרקע. בעת שרץ במורד המדרגות, חדרה רקטה דרך גג הבית, בדיוק מעל למקום שבו עמד שניות אחדות קודם לכן. הרקטה הרסה את רוב הגג והקומה העליונה של הבית.

למחרת, ב-3 בינואר 2009, בשעה 11:00, התפוצצה רקטה במטבח של בית משפחת **ודוביצינקו**, בקומה העליונה בבניין בן ארבע קומות באשדוד. בעת הפגיעה הייתה אולגה ודוביצינקו בבית יחד עם בעלה ושתי בנותיהם, אנה בת ה-12 ומילנה בת השלוש. כששמעה האזעקה ירדו בני המשפחה אל הקומה השנייה של חדר המדרגות, משום שבבנייני דירות רבים חדר המדרגות נחשב למקום מוגן יחסית. הבניין כולו רעד מן הפיצוץ, אך למרבה המזל לא נפגע איש. כששבו ועלו לביתם, בלוויית אנשי שירותי החירום, נוכחו לדעת שהמטבח נהרס. אולגה סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל: "המקרר היה שטוח כמו פיתה. הוא היה מלא בשאריות של אוכל מהמסביבה של ראש השנה האזרחי. אין לי מושג איך הם פשוט נעלמו". בפיצוץ נהרסו גם הרהיטים בסלון ושמשות חלונותיו נופצו.

בסלון הדירה שממול ישן **דוד כהן**, חולה לב וסוכרת בן 58, ולא שמע את האזעקה. דלת הכניסה לדירה ניזוקה בפיצוץ, ודוד נלכד בתוכה. בתו אתי סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל כי קיבלה הודעה בהולה מאביה שאמר: "תעזרי לי, אני תקוע". היא מיהרה לביתו, והוא חולץ דרך המרפסת ובשל מצבו הבריאותי נלקח לבדיקות בבית החולים. מהפיצוץ נופצו השמשות בדירה. כמעט שבועיים לאחר ההתקפה, כשנציג של אמנסטי אינטרנשיונל נפגש עם בני שתי המשפחות, הם עדיין התגוררו בבית מלון בתל אביב והמתינו שבתיהם יתוקנו.

ב-4 בינואר, בשעה 8:30 בבוקר, פגעה רקטת קסאם בביתה בן הקומה האחת של **מסודי דיין**, אלמנה בת 76, תושבת **שדרות**, בעת שישנה. הרקטה חדרה דרך גג של מרפסת קטנה, התפוצצה, והרסה את חדר המגורים הקטן ואת המטבח. רק חדר השינה, שבו ישנה מסודי, לא נהרס. האזעקה בשדרות מעניקה לתושבים התראה של 15 שניות; אם הופעלה במקרה זה, הרי שמסודי לא שמעה אותה. למסודי לא היה חדר ממוגן או מרחב מוגן כלשהו בביתה הקטן. אף לו שמעה את האזעקה, לא היה ביכולתה לקום ולרוץ בתוך 15 שניות למקלט הסמוך, שנמצא במרחק של כמאה מטר, בסוף סמטה ובמורד כמה מדרגות. לכל היותר הייתה מצליחה להגיע לחדר המגורים, ואז הייתה ככל הנראה נהרגת או נפצעת בפיצוץ.

שכנתה סיפרה לאמנסטי אינטרנשיונל כי כשעובדי שירותי החירום חילצו את מסודי מהריסות ביתה, היא הייתה מכוסה אבק ולא יכלה לדבר או ללכת. כשפגשו בה נציגי אמנסטי אינטרנשיונל, התארח מסודי אצל בתה, באזור אחר בשדרות. היא אמרה כי היא מתגעגעת לביתה, לחברתם של שכניה ולשגרת יומה, וכי היא רוצה לחזור לבשל עבור עצמה ולטפל בעצמה. מסודי גרה בביתה במשך 30 שנה והתקשתה להתגורר במקום אחר. כל רכושה, שהיה בבית, נהרס או ניזוק. מסודי סיפרה כי חזרה לביתה כדי לקחת כמה מהבגדים שלה, אבל לא הצליחה למצוא אפילו חצאית. היא קיוותה שביתה ייבנה מחדש, וכי יהיה בו חדר ממוגן, כיוון שבגילה אין ביכולתה לרוץ למקלט כששמעת האזעקה. בעבר, בחודש אפריל 2008, נפלה מסודי כשרצה למקלט ונפגעה בכתפה. מסודי מסרה לנציגי אמנסטי אינטרנשיונל כי הפציעה עדיין מסבה לה כאב וכי היא נזקקת לפיזיותרפיה.

הרקטה שהרסה את ביתה של מסודי דיין מוטטה גם את קירותיהם של שני בתים סמוכים. באחד הבתים קרס הקיר על ראשיהם של אב ובנו בעת שישנו. השניים התעוררו תחת ההריסות, והאב סבל מזעזוע מוח קל. כשביקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל בבית, עסק אחד השכנים בתיקון הקיר והחלונות השבורים.

בבוקר ה-12 בינואר 2009 ניצלו בני משפחת בן דייב בשן ועין מפגיעת רקטה בקומה העליונה של ביתם בשכונת מגורים באשקלון. בסביבות השעה 11:00 נשמעה האזעקה המתריעה מפני רקטה מתקרבת. אותה שעה היו בבית איציק, בן 26, אחותו נועה, בת 12, ובת דודתם נועה, גם היא בת 12.

איציק היה בקומה השנייה (העליונה), והמרחק בינו לבין המקלט בקומת הקרקע היה הגדול ביותר. שתי הילדות היו בחדר המגורים בקומת הקרקע. כל השלושה הצליחו לרוץ למקלט בזמן. הם שמעו פיצוץ, וחשבו שהם יכולים לצאת מהמקלט, אך כשפתחו את דלת המקלט כדי לצאת, טלטל את הבית פיצוץ שני, חזק בהרבה. הפיצוץ הראשון נגרם מנפילה של רקטה בתוך הבית, והשני – החזק יותר – נגרם מהתפוצצות הרקטה בחדר השינה, הסמוך לחדר שבו תיקן איציק מחשב שניות ספורות קודם לכן.

הרקטה פגעה בחלק צדדי של עליית הגג, חדרה אליו, המשיכה במעופה דרך תקרת חדר השינה הפינתי, חצתה אותו ועברה דרך אחד הקירות לתוך חדר האמבטיה, ומשם דרך קיר נוסף לתוך חדר שינה אחר. כשביקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל בבית זמן קצר לאחר הפיצוץ היו שברי בניין, אבק ורהיטים מנופצים מוטלים בכל עבר בשלושה חדרים. אמם של איציק ונועה, שבעת התקיפה הייתה בעבודה בקניון סמוך, מיהרה הביתה, וכשראתה את הנזק שנגרם לביתה והבינה את הסכנה שאליה נחשפו ילדיה, התעלפה. המשפחה נאלצה לעבור למגורים זמניים בעודה ממתינה לביצוע שיפוץ נרחב בביתה.

יום קודם לכן, יום ראשון ה-11 בינואר 2009, נחתו 22 רקטות שירו ארגונים פלסטיניים חמושים מהרצועה בתוך ערים ויישובים בדרום ישראל ובסביבתם. איש לא נפגע, אך הרקטות עוררו בהלה. ביום זה התחדשו הלימודים בבתי הספר התיכוניים בחלק מהערים שבהן הופסקו קודם לכן בהוראת הצבא הישראלי עם תחילתו של מבצע "עופרת יצוקה". שלוש מהרקטות היו מסוג גראד. אחת מהן התפוצצה במגרש משחקים ריק של בית ספר בעיר אשדוד. שתי האחרות נחתו בבאר שבע, ואחת מהן פגעה במכונית. אשדוד ובאר שבע היו עד לאחרונה מחוץ לטווח ההתקפות הללו, אך בשל הברחתן של רקטות בעלות טווח פגיעה מוגדל לתוך הרצועה, הצטרפו ערים אלה לרשימת היישובים הישראליים שנמצאים בטווח הירי. רוב הרקטות האחרות היו רקטות מסוג קסאם, המיוצרות באורח מקומי ברצועת עזה, ואשר טווח הפגיעה שלהן קטן יותר. אחת מהן נחתה בשדרות, מטרים ספורים בלבד מבית ראש העירייה. רקטה אחרת נחתה בשטח פתוח בעיר אשקלון, והאחרות נחתו בשדות סביב כמה יישובים באזור הנגב המערבי, קרוב יותר לרצועת עזה.

הערות סיום

- ¹ ר' לדוגמה מסמכים באתר האינטרנט של רפא"ל – רשות לפיתוח אמצעי לחימה, הנתונה לבעלותה של מדינת ישראל: http://www.rafael.co.il/marketing/SIP_STORAGE/FILES/1/481.pdf, http://www.rafael.co.il/marketing/SIP_STORAGE/FILES/2/512.pdf, http://www.rafael.co.il/marketing/SIP_STORAGE/FILES/9/529.pdf
- ² צפיפות האוכלוסייה ברצועת עזה עומדת על כ-4,200 בני אדם לקמ"ר. צפיפות האוכלוסייה במחנות הפליטים היא מהגבוהות בעולם. שטחו של מחנה א-שאטי לדוגמה, הוא פחות מקמ"ר אחד, ומתגוררים בו למעלה מ-82,000 פליטים.
- ³ מאז פרוץ האינתיפאדה, ב-29 בספטמבר 2000, הצבא הישראלי השתמש בכוח קטלני בשטחים הפלסטיניים הכבושים בתכיפות גוברת והולכת, ובייחוד ברצועת עזה.
- ⁴ ב-7 בינואר הזהיר המשרד לתאום עניינים הומניטאריים של האו"ם: "ישנם יותר ויותר מקומות שבהם תושבי עזה לכודים בבתיים. תושבים ברצועה אינם יכולים להימלט למקום בטוח או להשיג מזון בשל נוכחותם של כוחות הקרקע הישראליים באזור. בנוסף לפיזור עלונים מעל אזורים הכוללים את צפון הרצועה ואת כל אזור הגבול המזרחי של הערים עזה ורפיח, הצבא הישראלי משדר הודעות בתחנות הרדיו והטלוויזיה המקומיות ומטלפן לאנשים בכל רחבי רצועת עזה כדי להורות להם לעזוב את בתיהם ולצאת לאזורים עירוניים. אנשים מבוהלים נמלטים בתוך הירי וההפגזות".
- http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_gaza_humanitarian_situation_report_2009_01_07_english.pdf
- ⁵ ארבעה חיילים ישראלים נוספים נהרגו וכמה חיילים נפצעו מ"אש ידידותית" שכוחות ישראלים ירו בתקריות שונות.
- ⁶ ארגון אמנסטי אינטרנשיונל ביקש לאפשר לנציגיו להיכנס לרצועת עזה החל בימיו הראשונים של מבצע "עופרת יצוקה", אך הצבא הישראלי דחה את הבקשה. לבסוף, ב-17 בינואר, הצליחו נציגי הארגון להיכנס לרצועה דרך מצרים, לאחר שקיבלו היתרים מיוחדים מהרשויות המצריות (בדרך כלל מורשים רק פלסטינים תושבי הרצועה לעבור בגבול עזה-מצרים, אך בימיו האחרונים של מבצע "עופרת יצוקה" התירו המצרים באורח יוצא דופן מעבר של עיתונאים זרים ועובדים בארגונים לזכויות האדם ובארגוני סיוע). נציגי אמנסטי אינטרנשיונל נותרו ברצועה עד ה-3 בפברואר, ובמהלך תקופה זו ביצעו תחקירי שטח בחלקים שונים שלה ושמעו עדויות ממקור ראשון.
- ⁷ בעת כתיבת שורות אלה, הצבא ממשיך למנוע גישה לרצועת עזה בין היתר מהארגונים הלא ממשלתיים Human Rights Watch ובצלם.
- ⁸ המשלחת הבינלאומית והעצמאית לבדיקת העובדות הוקמה ב-12 בינואר 2009 בידי מועצת זכויות האדם של האו"ם במושבה התשיעי המיוחד. תחום האחריות שנקבע למשלחת הוגבל לחקירת טענות בדבר הפרות של המשפט הבינלאומי בידי הכוחות הישראליים. עם זאת, בחודש אפריל 2009, כאשר מונה השופט ריצ'רד גולדסטון לעמוד בראש המשלחת לבדיקת העובדות, ציינו הוא ונשיא מועצת זכויות האדם של האו"ם כי המשלחת תבחן הפרות של המשפט הבינלאומי שביצעו כל הצדדים, כולל ארגונים פלסטיניים חמושים.
- ⁹ ועדת הבדיקה של האו"ם קבעה כי כוחות ישראלים היו אחראים לשבע מתוך תשע ההתקפות. הוועדה קבעה כי פלסטיניים חמושים הם שהיו אחראים להתקפה אחת נוספת, וכי לא ברור מי היה אחראי להתקפה התשיעית.
- ¹⁰ אמנסטי אינטרנשיונל, "מסע הקטל של חמאס בצל המלחמה בעזה" (אינדקס: MDE 21/001/2009), 12, בפברואר 2009: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE21/001/2009/en/9f210586-f762-11dd-8fd7-f57af21896e1/mde210012009en.html>
- ¹¹ צוטט בעיתון הארץ מתוך סרט ששודר בערוץ 10, <http://www.haaretz.com/hasite/pages/1072922.html?more=1>
- ¹² ניסיונו של ארגון אמנסטי אינטרנשיונל בחקירת פעולותיהם של ארגונים פלסטיניים חמושים במהלך השנים,

מלמד כי ברוב הגדול של המקרים הלוחמים הם בשנות העשרים או השלושים לחייהם; מיעוט קטן הוא בשנות הארבעים לחייו ורק לעתים נדירות משתתפים גברים שכבר מלאו להם 50 שנה.

¹³ אין בנוכחותם של לוחמים מן השורה בקרב אזרחים במתקן שהוא אזרחי מטבעו כדי להפוך את המתקן על כל באיו למטרה צבאית.

¹⁴ ב-26 במארס הצהיר דובר צה"ל כי שירות המודיעין אסף 1,166 שמות של פלסטינים שנהרגו במהלך מבצע "עופרת יצוקה" וכי 709 מהם היו "פעילי טרור" מחמאס ומארגונים אחרים, 162 מהם היו גברים ללא השתייכות מוכרת ו-295 היו אזרחים לא מעורבים, כולל 89 מתחת לגיל 16 ו-49 נשים. עם זאת, דובר צה"ל לא סיפק שמות או פרטים אחרים. ר': <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/Vast+majority+Palestinians+killed+Operation+Cast+Lead+terror+operatives+26-Mar-2009.htm>

¹⁵ הודעת דובר צה"ל, 27.12.09, <http://dover.idf.il/IDF/announcements/08/12/2701.htm>; תדריך של צה"ל לעיתונאים: http://dover.idf.il/IDF/English/News/the_Front/09/01/1901.htm.

¹⁶ http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7878711.stm

¹⁷ http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7878711.stm

¹⁸ *The Jewish Chronicle*, 5 במארס 2009: <http://www.thejc.com/articles/gaza-soldiers-speak-out>

¹⁹ ברק רביד, "הממשלה: נעניק גיבוי משפטי לחיילי צה"ל שלחמו בעזה", הארץ, 26 בינואר 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1058509.html>

²⁰ פרוטוקול "שיח לוחמים" של בוגרי המכינה הקדם-צבאית ע"ש רבין, בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", אורנים, ערב שבת, 13 בפברואר 2009 – כנס חורף.

²¹ "ברק: התחקיר על עזה מוכיח שצה"ל הוא בין הצבאות המוסריים בעולם", <http://www.haaretz.com/hasen/objects/pages/PrintArticleEn.jhtml?itemNo=1080244>

²² הצבא לא פרסם את המסמך באתר האינטרנט שלו, אלא הפיץ אותו באמצעות דואר אלקטרוני. ארגון אמנסטי אינטרנשיונל מחזיק בעותק של המסמך. תקציר זמין בכתובת: <http://idfspokesperson.com/2009/04/22/idf-announcement-findings-from-cast-lead-investigations>

²³ "מספר מועט ביותר של מקרים שבהם אירעו טעויות מודיעיניות או מבצעיות תוך כדי לחימה... [היו] בלתי נמנעים בכל לחימה, ודאי בלחימה מן הסוג שכפה חמא"ס על צה"ל, כאשר בחר להילחם מקרב האוכלוסייה האזרחית ובחסותה": <http://idfspokesperson.com/2009/04/22/idf-announcement-findings-from-cast-lead-investigations>

²⁴ מתוך פרוטוקול "שיח לוחמים" של בוגרי המכינה הקדם-צבאית ע"ש רבין, בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", אורנים, ערב שבת, 13 בפברואר 2009 – כנס חורף.

²⁵ עדותה של דלאל ברשת הטלוויזיה אל-גיזירה: <http://www.youtube.com/watch?v=JPoIdEfWCio> (המקור בערבית) או <http://www.youtube.com/watch?v=9tSjhEml1Oo> (קטעים מן העדות עם כתוביות באנגלית).

²⁶ דפוס פעולה זה כבר הופעל בקיץ 2006. לעתים מזומנות נהרסו או נפגעו בהפצצות אלה בתים סמוכים, ולפעמים נהרגו או נפצעו תושביהם, שלא קיבלו כל אזהרה. פעמים מזומנות באותה תקופה לא באה לעתים הפצצה בעקבות האזהרה הטלפונית, במקרים מסוימים כיוון ששכנים וחברים רבים התקבצו סביב הבית המאויים ומנעו בכך את הפצצתו. במקרים אחרים הופצצו בתים לאחר שתושביהם צייתו להוראה לעזוב אותם.

²⁷ במקרה אחד, ב-1 בינואר 2009, הפציץ חיל האוויר הישראלי את ביתו של ניזאר ריאן, מרצה באוניברסיטה ובכיר בזרוע הפוליטית ובזרוע הצבאית של חמאס. על-פי דיווחים, ההתקפה בוצעה לאחר שלא שעה לקריאות לעזוב את הבית. ריאן נהרג בהתקפה ביחד עם ארבע נשותיו ו-11 ילדיהם, שגילם נע בין שנתיים ל-16. כמה בתים שכנים נהרסו אף הם. הצבא הישראלי טען כי הטיל על הבית פצצה במשקל טון, וכי הבית היה המטרה להתקפה ולא ריאן עצמו. לטענת הצבא הבית שימש כמחסן נשק וכמרכז תקשורת וכי יצאה ממנו מנהרת מילוט ללוחמים (<http://idfspokesperson.com/2009/01/01/iaf-strike-on-house-of-nizar-rian-1-jan-2009>). טענות אלה לא הוכחו, אך גם אם הן מדויקות, הרי שההתקפה הייתה בלתי מידתית ובוצעה תוך הפרה

של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הצבא לא סיפק כל מידע על היתרון הצבאי הספציפי שהיה בידו להשיג מביצועה של התקפה זו במועד שבו בוצעה וביועדו כי בבית נמצאים ילדים ונשים, שאינם לוחמים, שהרי בתי הספר היו סגורים. הצבא לא סיפק כל ראיות שיתמכו בטענותיו כי הבית הופצץ רק לאחר שקבוצה גדולה של אנשים נצפתה עוזבת את הבית.

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/five-sisters-killed-in-gaza-while-they-slept-1216224.html>

²⁸ אתר החיילים הישראליים "שבזו":

<http://www.shavuz.co.il/magazine/article.asp?artid=3365&secid=2027>

²⁹ <http://idfspokesperson.com/2009/01/14/idf-vlog-israeli-airstrikes-aborted-to-protect-civilians>

³⁰ הטילים הנישאים על-גבי מל"טים הם קטנים וקלים יותר מטיילים המשוגרים ממסוקים. לעתים קרובות, טילים קטנים אך קטלניים אלה מפוצצים מתוכם מספר רב של קוביות מתכת קטנטנות בעלות שוליים חדים, כל אחת בגודל שבין 2 ל-4 מ"מ. רסס מבוקר זה יכול לחדור בקלות דרך מתכת עבה ומבעד לקירות בטון. במובנים מסוימים נראה כי הרסיסים הללו הם גרסה מתוחכמת יותר של המסבים הכדוריים או המסמרים והברגים שארגונים חמושים דוחסים לא פעם לתוך רקטות מאולתרות או לתוך פצצות המשמשות לפיגועי התאבדות. סימני היכר נוספים של פגיעת טילים אלה, שהנם חדשים יחסית, הם חור קטן ועמוק בקרקע (שקוטרו כ-10 ס"מ או פחות ועומקו עד כמה מטרים) וכמות קטנה של רסיסי מתכת דקים שנקרעו ממעטפת הטייל.

³¹ בטנקים ישראליים (מסוג מרכבה 3 ו-4) יכולים לנסוע עד 10 חיילי שריון בנוסף לצוות הטנק המורכב מארבעה חיילים (מפקד, טען, תותחן ונהג). ר' לדוגמה: <http://www.army-technology.com/projects/merkava4>

³² <http://www.army-technology.com/projects/merkava4>, וכן: <http://www.thejc.com/articles/gaza-soldiers-speak-out>

³³ *The Jewish Chronicle*, 5 במאָרס 2009: <http://www.thejc.com/articles/gaza-soldiers-speak-out>

³⁴ ר' גם: <http://www.youtube.com/watch?v=JPRMWpH89c8&feature=channel>

³⁵ <http://jewishvoiceandopinion.com/a/JVO20090204.html>

³⁶ <http://idfspokesperson.com/2009/02/04/idf-investigation-results-dr-abu-el-eish-residence-4-feb-2009-1708-ist/>

³⁷ http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7878711.stm

³⁸ ר' גם עדותה של ר'אדה אבו חלימה לארגון זכויות האדם הישראלי בצלם:

http://www.btselem.org/hebrew/testimonies/20090104_abu_halima_home_set_on_fire_by_shelli_ng.asp

³⁹ ר' גם עדותה של נוהא א-נג'אר לארגון זכויות האדם הישראלי בצלם על אותו אירוע:

http://www.btselem.org/hebrew/testimonies/20090112_soldiers_shot_woman_waving_white_flag_in_khuzaa.asp

⁴⁰ בדומה לכל כוח ביטחון אחר הנתון לשליטת ממשלת הרשות הפלסטינית שבסיסה בגדה המערבית, גם כוח זה לא פעל מאז השתלטות חמאס על רצועת עזה ביוני 2007.

⁴¹ להסבר על השימוש בתחמושת זרחן לבן ועל ההשפעות שלה, ר' Federation of American Scientists, "White Phosphorus Fact Sheet". ניתן לצפות במסמך זה בכתובת:

<http://www.fas.org/programs/ssp/bio/factsheets/whitephosphorusfactsheet.html>

⁴² ר' אמנסטי אינטרנשיונל, *Israel/Occupied Territories: Amnesty International delegate visits scene of Gaza Strip killings*, (אינדקס: MDE 15/087/2006), 8 בנובמבר 2006:

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/087/2006/en/dom-MDE150872006en.html>

⁴³ בביקורם באזור ב-22 בינואר 2009 מצאו אנשי אמנסטי אינטרנשיונל שאריות אוכל ואריזות של הצבא הישראלי, שקיות חימום צבאיות שלא נעשה בהן שימוש, עלוני תפילה בעברית, שקים של הצבא הישראלי מלאים בצואה וכן כתובות נאצה שרוססו (בעברית) על קירותיהם של כמה בתים בשכונה, שחיילים ישראלים השתלטו עליה לאחר שהתושבים ברחו ב-4 בינואר, ומסביב לבתים אלה. על אחד הקירות של בית משפחת אבו

Summary by the Secretary-General of the report of the United Nations Headquarters Board of Inquiry into certain incidents in the Gaza Strip between 27 December 2008 and 19 January 2009.

⁶⁵ הגארדיאן, "כיצד פועל הפלאשט": <http://www.guardian.co.uk/graphic/0,,2274464,00.html>

⁶⁶ http://www.janes.com/defence/land_forces/news/jdw/jdw010522_2_n.shtml

⁶⁷ אמנסטי אינטרנשיונל, *Killing the future: Children in the line of fire*, (אינדקס: 02/005/2002), 29 בספטמבר 2002: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE02/005/2002/en/02775d56-d7f1-11dd-9df8-936c90684588/mde020052002en.html>. לפני שהחל השימוש בפלאשט במבצע "עופרת יצוקה", השימוש האחרון שידוע עליו בנשק זה על-ידי כוחות ישראלים ברצועת עזה נעשה ב-16 באפריל 2008. ביום זה ירה טנק ישראלי פגז פלאשט על עיתונאי של סוכנות רויטרס, פאדל שנאעה, בזמן שצילם במצלמת וידאו את הטנק. שנאעה נהרג, וכן נהרגו שלושה אזרחים לא חמושים נוספים, שניים מהם ילדים. ר': אמנסטי אינטרנשיונל, *Army's so-called inquiry into cameraman's killing in Gaza a scandal*, 15 באוגוסט 2008: <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/armys-so-called-inquiry-cameramans-killing-gaza-scandal-20080815>

⁶⁸ טיל "הלפיר" מסוג AGM 114 זה יוצר על-ידי חברת "הלפיר סיסטמס", במדינת אורלנדו שבארה"ב. חברה זו היא מיזם משותף של יצרניות התעופה "לוקהיד מרטין" ו"בואינג". הייצור נעשה במסגרת חוזה עם מפקדת התעופה הצבאית והטילים של ארה"ב (AMCOM) בבסיס "רדסטון ארסנל", שבמדינת אלבמה. בחוזים של חברה זו נעשה שימוש במספר DAAH01-03-C-0106.

⁶⁹ דף זה איננו מסמך רשמי ואין זה ברור באיזו מידה של דיוק הוא משקף את ההוראות שניתנו לכוחות, או אם הוא פשוט משקף את הפרשנות שמפקד זוטרי כלשהו נתן להוראות הפתיחה באש. הדף מכיל הערות כתובות בעברית על המצב במהלך מבצע "עופרת יצוקה". ההערות נכתבו בצדו האחורי של מכתב – גם הוא בשפה העברית – אשר מוען "לחיילי [חטיבת] גולני" ואיחל להם: "בהצלחה במלחמה". המסמך נמצא על-ידי תחקירן שטח של ארגון פלסטיני לזכויות האדם בתוך בית שכוחות ישראלים השתלטו עליו בחודש ינואר 2009. ר' גם: <http://www.haaretz.com/hasite/pages/1072920.html>

70

http://www.ochaopt.org/gazacrisis/admin/output/files/ocha_opt_gaza_humanitarian_situation_report_2009_01_06_english.pdf

⁷¹ <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/palestine-news-080109>

⁷² מדובר בדפוס פעולה סטנדרטי וישן. חיילים ישראלים נוקטים דפוס פעולה זה הן ברצועת עזה והן בגדה המערבית.

⁷³ בהוראה מבצעית שצה"ל הוציא ב-26 בנובמבר 2002 נקבע: "אזהרה מוקדמת" הוא נוהל מבצעי, המופעל בפעילות למעצר מבוקשים, המאפשר להסתייע בתושב מקומי פלסטיני לצורך מזעור הסכנה לפגיעה באזרחים תמימים ובמבוקשים עצמם (אפשרות למעצרים בלא שפיכות דמים). ההסתייעות בתושב המקומי מיועדת לתת אזהרה מוקדמת לתושבי הבית על-מנת לאפשר לחפים מפשע לעזוב את המבנה ולמבוקשים להסגיר את עצמם, לפני שיהיה הכרח לנקוט בהפעלת כוח, אשר עלול לסכן חיי אדם". ב-6 באוקטובר 2005 אסר בית המשפט העליון להשתמש בנוהל זה, לאחר שנתקבלו תלונות בעניינו. ר' *עדאלה* – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל ואח' נ' *מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית*, בג"ץ 3799/02: <http://elyon1.court.gov.il/files/02/990/037/a32/02037990.a32.HTM>

⁷⁴ לפרטים על מקרה הריגתה של רווחיה א-נג'אר ר' פרק 1.2.

⁷⁵ ר' גם עדויותיהם של שלושה ילדים ממשפחת אל-עטר המעידים על השימוש בהם כ"מגנים אנושיים": <http://www.guardian.co.uk/world/2009/mar/23/gaza-human-shields-claim>

⁷⁶ "ברבבות מתושבי עזה קיבלו שיחות טלפון מוקלטות מן הצבא הישראלי... ברבבות כרוזים שפוזרו הועבר מסר דומה":

<http://www.nytimes.com/2009/01/01/world/middleeast/01mideast.html?pagewanted=1&r=1>

⁷⁷ בחודש יולי 2006 קיבל שליח של אמנסטי אינטרנשיונל שיחת טלפון כזאת במשרד של הארגון בבירות. המשרד נמצא באזור שלא הותקף במלחמה.

http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7878711.stm⁷⁸

<http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSB485081>⁷⁹

80

http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2009/IDF_warns_Gaza_population_7-Jan-2009.htm

⁸¹ לניתוח השלכות המצור, לפני העימות, על הזכות לבריאות של פלסטינים ברצועת עזה ר' : אמנסטי אינטרנשיונל, *Israel and the OPT: Health Professional Action: Crushing the right to health – Gaza* (אינדקס : MDE 15/044/2008), נובמבר 2007 :

<http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE15/044/2008/en>

⁸² משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, מעקב הומניטארי, גיליון 33, ינואר 2009 :

http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humanitarian_monitor_2009_01_15_hebrew.pdf

⁸³ שלושה חברי צוות של אונר"א ושלושה עובדים שלהם נהרגו בזמן עבודתם, ו-11 חברי צוות נוספים ושלושה עובדים נפצעו. דווח על ארבע תקריות שבהן נורו שיירות סיוע. לפחות 53 בניינים ששימשו את האו"ם נפגעו. ר' משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, מעקב הומניטארי, גיליון 33, ינואר 2009.

⁸⁴ משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, מעקב הומניטארי, גיליון 34, פברואר 2009.

⁸⁵ משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, דו"ח שבועי בנושא הגנה על אזרחים, 16–24 במארס 2009.

⁸⁶ משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, מעקב הומניטארי, גיליון 34, פברואר 2009. לפי דיווחיו של המשרד, כ-700 מוסדות במגזר העסקי נהרסו כליל או ניזוקו במהלך העימות.

⁸⁷ משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים, מעקב הומניטארי, גיליון 34, פברואר 2009. לפני מבצע "עופרת יצוקה", הותר לדייגים מרצועת עזה לעסוק בדיג עד מרחק של 6 מיילים ימיים מן החוף.

⁸⁸ לפי בקשה דחופה של האו"ם בעניין עזה (2 בפברואר 2009), 3,914 יחידות מגורים נהרסו, 4,831 ניזוקו קשות, 6,104 ניזוקו חלקית, ול-18,918 נשברו החלונות. כמו כן, ניזוקו 164 בתי ספר, 16 בתי חולים ו-38 מרפאות עזרה ראשונה :

http://www.ochaopt.org/gazacrisis/admin/output/files/ocha_opt_gaza_flash_appeal_2009_02_05_english.pdf

<http://idfspokesperson.com/2009/01/16/paratroopers-operate-in-gaza-16-jan-2009-1026-ist>⁸⁹

⁹⁰ ב-5 באוקטובר 2008 אמר אלוף פיקוד הצפון, גדי אייזנקוט : "נשתמש בכוח לא מידתי נגד כל כפר שיבוצע מתוכו ירי לשטח ישראל, ונגרום לנזק ולהרס גדולים. מנקודת המבט שלנו, אלה הם בסיסי צבא... זאת לא הצעה. זאת תכנית שכבר אושרה" (<http://www.haaretz.com/hasen/spages/1027755.html>). אמנם, הדברים נאמרו על התקפות אפשריות של חיזבאללה על צפון ישראל, אך יש בהן אינדיקציה לגבי הדוקטרינה של הצבא בכל הנוגע לפעולות תגמול הרסניות בפעולות צבאיות.

<http://www.ihf.com/articles/2009/02/01/mideast/mideast.4-420683.php>⁹¹

http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7863500.stm

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/4421726/Israel-vows-disproportionate-response-to-Gaza-rocket-attacks.html>

<http://www.thejc.com/articles/gaza-soldiers-speak-out> : 5 במארס 2009, *The Jewish Chronicle*⁹²

⁹³ סמ"ר גיל דגן, מט"ק בגדוד שריון מחטיבה 401, בראיון למגזין הצבאי "במחנה", 9 בינואר 2009, ע' 10, במסגרת הטור "עדי הקרבות".

⁹⁴ כל הראיות הזמינות מצביעות על כך שגם הבתים ששימשו לוחמים פלסטינים נהרסו ברוב המקרים אחרי הקרבות, אחרי שהלוחמים כבר נהרגו וגופותיהם נלקחו מן המקום, ולא במהלך הלחימה.

⁹⁵ הרב מאיר כהנא היה מייסדה של מפלגת כ"ך הגזענית, שקידמה גירוש פלסטינים. בשנת 1986 נפסלה רשימת המפלגה לכנסת ובשנת 1994 הוצאה התנועה מחוץ לחוק.

⁹⁶ עדויותיהם של שני חיילים שהיו חלק מכוחות הקרקע במבצע "עופרת יצוקה", בפרוטוקול "שיח לוחמים"

של בוגרי המכינה הקדם-צבאית ע"ש רבין, בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", אורנים, ערב שבת, 13 בפברואר 2009 – כנס חורף.

97

http://www.boston.com/news/world/middleeast/articles/2008/12/30/israel_vows_all_out_war_on_hamas/?page=2

98

http://www.nytimes.com/2009/01/17/world/middleeast/17israel.html?_r=1&hp=&pagewanted=all

99

<http://domino.un.org/unispal.NSF/59c118f065c4465b852572a500625fea/3f64338e11ed7eac8525756e004fda82!OpenDocument>

100 הקוררט מורכב מארה"ב, רוסיה, האיחוד האירופי והאוי"ם.

101 מאז חודש יוני 2007, המפעל לטיפול בשפכים הוא פרויקט התשתיות היחיד ברצועת עזה שעבורו אפשר הצבא הישראלי הכנסה של חומרים מסוימים לשטח הרצועה. טוני בלייר ביקש שוב ושוב מישראל לאפשר להכניס לרצועה את החומרים הנחוצים לעבודה על פרויקט זה.

102 ר"י: http://www.youtube.com/watch?v=46s_9DEhmWU

103

http://www.ochaopt.org/cluster/admin/output/files/ocha_opt_agriculture_assessment_report_eng_english-20090302-153410.pdf

104

<http://domino.un.org/unispal.nsf/c25aba03f1e079db85256cf40073bfe6/3460c6baf5848a5f8525757800486411!OpenDocument>, וכן <http://www.wfp.org/news/hunger-in-the-news?page=1&tid=107>

105

http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2009/Warning_leaflets_dropped_Gaza_Strip_25-May-2009.htm

106 ר"י למשל: אמנסטי אינטרנשיונל, *Under the Rubble: House demolition and destruction of land and property* (אינדקס: MDE 15/033/2004), מאי 2004: http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE_15/033/2004

107 בנוסף לכך, הדוקטרינה כוללת גם את הרס בתיהן של משפחות של פלסטינים המואשמים בביצוע התקפות על ישראלים.

108 ר"י למשל את תגובת דובר צה"ל לדו"ח ארגון זכויות האדם הישראלי בצלם: "מקור סמכותו של צה"ל לפגוע ברכוש פרטי בתקופת לחימה ובשל צרכי הלחימה הוא בדיני המלחמה המהווים חלק מן המשפט הבינלאומי, ובפרט תקנה 23 (g) לתקנות האג משנת 1907, המאפשרת הריסת רכוש במקרים שבהם: 'השמדה או החרמה כזו נדרשת במפגיע על-ידי צרכי המלחמה'" (מתוך דו"ח בצלם, *מדיניות ההרס: הריסת בתים והשחתת שטחים חקלאיים ברצועת עזה*, פברואר 2002: www.btselem.org).

109 טווח הירי של פגזי מרגמה קצר בהרבה מזה של רקטות – כ-3 ק"מ. פגזים אלה משמשים לירי הן על כוחות ישראלים בתוך הרצועה וסביבה והן על הקיבוצים והמושבים הסמוכים ביותר לרצועת עזה.

110 הרקטות שהגיעו לאשדוד ולבאר שבע, אף שכונו בשם "גראד", היו ככל הנראה רקטות בקוטר 122 מ"מ, שונות מרקטות גראד ובעלות טווח ירי גדול יותר:

<http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hamas-qassam.htm>

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism->

[+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/Missile+fire+from+Gaza+on+Israeli+civilian+targets+Aug+2007.htm#statistics](http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/Missile+fire+from+Gaza+on+Israeli+civilian+targets+Aug+2007.htm#statistics)

112 שישה אזרחים נוספים (ישראלי אחד, שני פלסטינים, שני תאילנדים וסיני אחד) נהרגו מפגזי מרגמה שירו

ארגונים פלסטיניים חמושים בשנים 2004 ו-2005 לעבר התנחלויות ישראליות ברצועה, לפני שפנו. כמו כן נהרגו כמה פלסטינים בתוך רצועת עזה מפגיעת רקטות או פגזי מרגמה שלא הגיעו לישראל ונפלו בשטח הרצועה.

¹¹³ זה מספר שנים, ישנה כוונה להקים בבית החולים חדר מיון ממוגן ומתקנים ממוגנים נוספים, אך הרשויות עצרו את הבנייה בשל בית קברות עתיק שנמצא, על-פי דיווחים, באתר הבנייה המיועד ובשל התנגדותו של הממסד הדתי להעברת שרידי הקברים העתיקים. בחודש פברואר 2009 עתרו תושבי אשקלון לבג"ץ בדרישה לאפשר את חידוש הבנייה.

¹¹⁴ תקציר הדו"ח של ועדת הבדיקה של מפקדת האו"ם לגבי תקריות מסוימות ברצועת עזה בין ה-27 בדצמבר 2008 ל-19 בינואר 2009, כפי שנמסר על-ידי מזכ"ל האו"ם.

¹¹⁵ <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hamas-qassam.htm>

¹¹⁶ לעתים קבוצות אחרות שלא ידוע עליהן הרבה או שאינן מוכרות כלל מודיעות כי הן אלה שעמדו מאחורי ירי רקטות או מאחורי התקפות אחרות.

¹¹⁷ <http://www.alqassam.ps/arabic/statistics.php>

¹¹⁸ <http://www.pflp.ps/english/?q=comrade-abu-wadih-resistance-our-right-and-will-co>

¹¹⁹ <http://www.kataibaqssa.com/newarab/news.php?action=view&id=568>

¹²⁰ סביר להניח כי הנתון הפלסטיני, הגבוה יותר, כולל התקפות שבוצעו במשותף בידי שני ארגונים או יותר, אך נרשמו כהתקפות נפרדות בידי כל אחד מהארגונים, וייתכן שהוא כולל גם רקטות שלא הגיעו לשטח ישראל. כמו כן, אפשר שארגונים מסוימים הפריזו בנתונים במתכוון, כפי שקורה לעתים מזומנות. לדוגמה, בהודעה שהצהירה על ירי רקטות על ישראל, טענו גדודי חללי אל-אקצא גם כי הרגו 18 חיילים ישראלים (<http://www.maannews.net/en/index.php?opr=ShowDetails&ID=35091>), נתון שהצבא הישראלי דחה וקבע כי מספר החיילים שנהרגו בידי ארגונים פלסטיניים חמושים במהלך מבצע "עופרת יצוקה" עומד על שישה. ארבעה חיילים נוספים נהרגו בידי חיילים ישראלים אחרים בתקריות של "אש ידידותית".

¹²¹ <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/jan/06/gaza-israel-hamas>

¹²² <http://www.pflp.ps/english/?q=pflp-interview-ma-news-agency-israeli-aggression-g>

¹²³ <http://www.kataibaqssa.com/newarab/news.php?action=view&id=568>

¹²⁴ <http://www.youtube.com/watch?v=TfEcNhFLKnk&feature=related>

¹²⁵ ר' אמנסטי אינטרנשיונל, "מסע הקטל של חמאס בצל המלחמה בעזה" (אינדקס: MDE 21/001/2009), 12 בפברואר 2009: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE21/001/2009/en/9f210586-f762-11dd-8fd7-f57af21896e1/mde210012009en.html>

¹²⁶ ר' אמנסטי אינטרנשיונל, *Torn apart by factional strife* (אינדקס: MDE 21/020/2007), 24 באוקטובר 2007: <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE21/020/2007>

¹²⁷ סעיף 58 לפרוטוקול הנוסף הראשון.

¹²⁸ לאחר שישראל הסיגה את כוחותיה מרצועת עזה בסוף שנת 2005, היא המשיכה להחזיק בשליטה יעילה בגבול שבין רצועת עזה למצרים, כפי שעולה מן ההסכם התלת-צדדי להפעלת מעבר זה שנחתם בידי ישראל, הרשות הפלסטינית ומצרים, בחסות ארה"ב. כמו כן, גורמים ישראליים רשמיים אמרו שוב ושוב כי ישראל לא תתיר את פתיחת הגבול בין הרצועה למצרים כל עוד ייוותר גלעד שליט, החייל הישראלי שנתפס בידי ארגונים פלסטיניים חמושים בחודש יוני 2006, כלוא ברצועת עזה. ר' לדוגמה: "אם גלעד שליט לא ישוחרר, מעבר רפיח לא ייפתח", "עמוס גלעד: רגיעה – אפשרות יחידה לשחרור שליט", <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3557522,00.html>, וכן: <http://www.haaretz.com/hasen/spages/995739.html>

¹²⁹ ב-2 בינואר 2009 התירה ישראל ל-226 אזרחים זרים (רוסים, אוקראינים, אמריקנים ונורווגים) לצאת מהרצועה דרך מעבר ארז שבין הרצועה לישראל: http://www.ochaopt.org/gazacrisis/admin/output/files/ocha_opt_gaza_situation_report_2009_01

http://www.ochaopt.org/gazacrisis/admin/output/files/ocha_opt_gaza_situation_report_2009_01_05_english.pdf

¹³¹ ר' אמנסטי אינטרנשיונל, "מסע הקטל של חמאס בצל המלחמה בעזה" (אינדקס : MDE 21/001/2009), 12 בפברואר 2009 : <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE21/001/2009/en/9f210586-f762-11dd-8fd7-f57af21896e1/mde210012009en.html>

¹³² על-פי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, המפקח על יישום הסכם המעברים, מעבר רפיח סגור מאז ה-7 ביוני 2007. ר' דוחות המשרד בנושא יישום הסכם המעברים (<http://www.ochaopt.org>). לנוסח המלא של הסכם המעברים, ר' :

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Reference+Documents/Agreed+documents+on+movement+and+access+from+and+to+Gaza+15-Nov-2005.htm>

¹³³ ממשלת ישראל טוענת כי אמנת ג'נבה הרביעית אינה חלה על השטחים הפלסטיניים הכבושים, טענה שאין לה תומכים אחרים בקרב הקהילה הבינלאומית.

¹³⁴ לניתוח של המדיניות הישראלית של הריסת בתים כענישה והריסת בתים בעילות ביטחוניות כפשע מלחמה, ר' אמנסטי אינטרנשיונל, "תחת עיי חורבות : הריסות בתים והשחתת אדמות ורכוש" (אינדקס : MDE 15/033/2004).

¹³⁵ הצלב האדום הבינלאומי, פרשנות : אמנת ג'נבה הרביעית בדבר ההגנה על אזרחים בימי מלחמה, עמ' 225 (ג'נבה, 1958).

¹³⁶ במשפט הבינלאומי אין הגדרה ברורה להשתתפות ישירה במעשי איבה, אבל ישנה הסכמה כי פעולות מסוימות, דוגמת שימוש בנשק לביצוע מעשי אלימות נגד כוחות האויב, עולות לכדי השתתפות ישירה.

¹³⁷ סעיף (i)(b)(2)8.

¹³⁸ לפי הפרשנות המוסמכת של הצלב האדום הבינלאומי לפרוטוקולים הנוספים לאמנות ג'נבה לגבי המונח "יתרון צבאי מובהק", "אין זה לגיטימי לשגר התקפה שהיתרונות הצבאיים שבה הם רק פוטנציאליים או לא ברורים".

¹³⁹ אמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, סעיף (iv)(b)(2)8.

¹⁴⁰ הצלב האדום הבינלאומי, המשפט ההומניטארי הבינלאומי המנהגי, כרך 1 : כללים, כלל 156, ע' 589. אמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, סעיף (i)(b)(2)8.

¹⁴¹ אמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, סעיף (iv)(a)(2)8.

¹⁴² אמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, סעיף (xxiii)(b)(2)8.

¹⁴³ אמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, סעיפים (iii)(b)(2)8, (xxiv) ו-(xxv).

¹⁴⁴ "בית הדין גורס כי ההגנה שמספקות אמנות זכויות האדם אינה חדלה בשעת סכסוך מזוין, אלא במקרים שבהם חלות ההוראות המאפשרות גריעה, כמו אלה שבסעיף 4 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות". *ההשלכות החוקיות של בניית חומה בשטח הפלסטיני הכבוש*, חוות דעת מייעצת, 9 ביולי 2004, דוחות בית הדין הבינלאומי לצדק 2004. ר' גם ועדת זכויות האדם, הערה כללית מס' 31, פסקה 11 : "האמנה חלה גם במצבים של סכסוך מזוין שבו חלים כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. אמנם, בנוגע לזכויות מסוימות המעוגנות באמנה, אפשר שכללים ספציפיים יותר של המשפט ההומניטארי הבינלאומי יהיו רלוונטיים באופן מיוחד לצורך מתן פרשנות לזכויות המעוגנות באמנה, אך שני ענפי המשפט הללו משלימים זה את זה, ואינם מוציאים זה את זה". הערה כללית מס' 31 : אופייה של החובה המשפטית הכללית המוחלת על מדינות שהן צד לאמנה.

¹⁴⁵ ועדת זכויות האדם, הערה כללית מס' 31, פסקה 10.

¹⁴⁶ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 14 : הזכות לרמת הבריאות הגבוהה ביותר שאפשר להשיגה (סעיף 12), פסקה 29. אומצה בישיבה ה-22 (2000).

¹⁴⁷ במהלך הלחימה, הסטנדרט של מה שנחשב להפרה של הזכות לחיים מתבסס על המשפט ההומניטארי הבינלאומי, אשר חל בעת עימות מזוין.

¹⁴⁸ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15 : הזכות למים, UN Doc. E/C.12/2002/11 (2002).

¹⁴⁹ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 7 : פינוי כפוי, והזכות לדיור נאות (הישיבה ה-16, 1997), UN Doc. E/1998/22, annex IV at 113 (1997), פסקה 4.

¹⁵⁰ שם, פסקה 7.

¹⁵¹ הזכות לתרופה יעילה לקורבנות של הפרות של זכויות האדם מעוגנת בסעיף 2(ג) לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (ICCPR). כמו כן, מוכרת זכות זו בסעיף ח' להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, בסעיף 6 לאמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית, בסעיף 14 לאמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים, בסעיף 39 לאמנה בדבר זכויות הילד, בסעיף 3 לאמנת האג משנת 1907 בדבר דיני המלחמה ביבשה, בסעיף 91 לפרוטוקול הנוסף הראשון לאמנות ג'נבה מה-12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים בינלאומיים מזוינים (הפרוטוקול הנוסף הראשון), בסעיף 75 לאמנת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי, ובסעיף 7 לאמנה האפריקאית לזכויות האדם והעמים.

¹⁵² עקרונות היסוד והקווים המנחים בדבר הזכות לתרופה ולפיצויים לנפגעי הפרות בוטות של משפט זכויות האדם הבינלאומי והפרות חמורות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי (עקרונות יסוד בדבר הזכות לתרופה ולפיצויים), אומצו והוכרזו על-ידי העצרת הכללית של האו"ם בהחלטה 60/147 מה-16 בדצמבר 2005, UN Doc. A/RES/60/147.

¹⁵³ ר' לדוגמה : האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, סעיף 2(ג), והאמנה הערבית בדבר זכויות האדם, סעיף 9.

¹⁵⁴ הצלב האדום הבינלאומי, המשפט הבינלאומי המנהגי, כרך 1, כללים.

¹⁵⁵ הצלב האדום הבינלאומי, המשפט הבינלאומי המנהגי, כרך 1, כללים ; כלל 150.

¹⁵⁶ הצלב האדום הבינלאומי, המשפט הבינלאומי המנהגי, כרך 1, כללים ; כלל 139.

¹⁵⁷ <http://idfspokesperson.com/2009/04/22/idf-announcement-findings-from-cast-lead-investigations>

¹⁵⁸ ר' אמנסטי אינטרנשיונל, "ישראל/השטחים הפלסטיניים הכבושים : התחקיר הצבאי הישראלי אינו מהימן ואינו יכול להוות תחליף לחקירה עצמאית", 23 באפריל 2009 : <http://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/israeloccupied-palestinian-territories-israeli-army-probe-lacks-credibil>